ڪتاب جاڳل

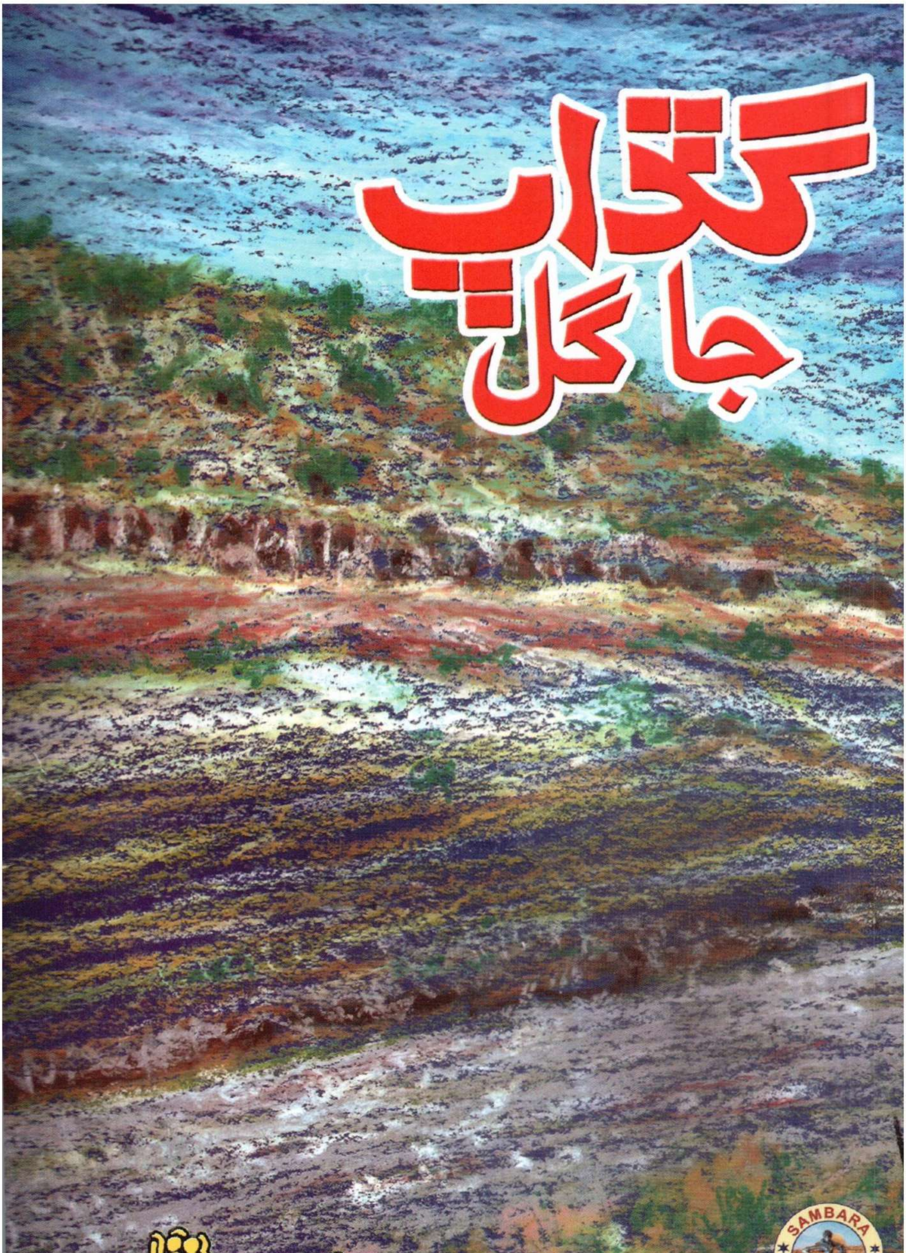

منصور ٿلهو

SAMBARA PUBLICATION HYDERABAD

گڏاپ جا گل

(لُغت)

منصور ٿلهو

سمبارا پبليڪيشن حيدرآباد

كتاب نمبر 108

حق ۽ واسطا ليکڪ وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو:	گڏاپ جا گل
موضوع:	لُغت
ليکڪ:	منصور ٿلهو
ڇاپو پهريون:	مارچ 2018ع
ڪمپوزنگ/لي آئوٽ:	شاهزيب ميمڻ
ٽائيٽل:	فتاح هاليپوٽو
ڇپيندڙ:	سمبارا پبليڪيشن

منو ٽاور سامهون عبرت پريس ويجهو ڊُوابا پوليس لائين، گاڏي کاتو حيدرآباد
03003513966

مُلهه: 250

GADAP JA GUL
(Dictionary)
By: Mansoor Thalho
Sambara Publication Hyderabad
03003513966

ارپنا

ڏاڏو

سرائي بخشل خان ٽلهو

ڏاڏي

جنت خاتون ۽ الله بچائي

بابا

سرائي در محمد خان ٽلهو

امڙ سائڻ

رضيه بيگم

جي نانءُ

اداري پاران

هونئن تہ دنيا جي ٻولين جي قدامت جو پتو ٻوليءَ جي لفظن جي ذخيري مان پوي ٿو، هتي جيڪي ٻوليون شاهڪارپ ۾ ڳڻجن ٿيون، انهن جي لفظن جي "لغتن" جو جائزو ورتو تہ پنهنجي سنڌي ٻولي مڙني زبانن کان سرس، قديم ۽ متاهين نظر اچي ٿي، ان ۾ ڪوبہ شڪ ناهي تہ سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ تمام وسيع آهي، پر جيڪڏهن اڃان بہ سنڌي ٻوليءَ جي ادارا ۽ ٻوليءَ جا ماهر ۽ ڄاڻون هن پاسي نهايت سنجيدگيءَ سان ڌيان ڏئي ٻوليءَ جي لهجن تي لغت تيار ڪري دنيا آڏو پنهنجي ٻوليءَ جي قدامت کي اپارين تہ يقينن سنڌ ٻوليءَ جو مستقبل وڌيڪ روشن ۽ تابناڪ ثابت ٿي سگهي ٿو.

سنڌي ٻولي ۽ ادب لاءِ پاڻ پتوڙڻ واري جذبي سان سرشار سائين منصور ٿلهو جي علمي ۽ عملي جاکوڙ جو اندازو سندس ڀرين آيل ڪتابن "جيون ليکا" (ناول)، "جي هانءُ نہ هارين" (چوند ڪهاڻيون)، "زندگي ڀوڳ" (ناول)، "متي ۽ مهاڻا" (ناول)، "ريڙهي مياڻ" (ناول) ۽ "سوڪي بندر ۽ سامونڊي سور" (سفرنامو) سميت هن ڪتاب "ڳڏاپ جا ڳل" (لغت) ۾ پڻ ڌرتيءَ ۽ ٻوليءَ سان ساڳي محبت ۽ انسيت کي ڪنهن بہ طرح درگذر نہ ٿو ڪري سگهجي، سائين منصور ٿلهو پنهنجي جاکوڙ ۽ جستجو سان هڪ ڊگهي عرصي کان لاڙ جي ساموڊي پٽن تي راتين جون راتيون گذاري اتان جي ماڻهن، پٽن، ڍورن، ڇاڙن سان ناتو ڳنڍيندو پيو اچي ۽ انهن پورهيت سان قرب ڪچهرين سميت پنهنجي خاص مقصد لاڙي لفظن جي لغت تي ججهو مواد سهيڙڻ جي مشق کي جاري رکندو رهيو آهي، هن فقير منش ليکاريءَ جو ٻوليءَ سان بي انتها عشق جا داستان تہ انيڪ آهن پر خاص طور هن ڪتاب ۾ لاڙي ۽ ساموڊي پٽي ۾ استعمال ٿيندڙ ٻولين لفظن جي چونڊ پڻ ڦٽين وانگر ڪئي آهي، هن تہ پنهنجي وت آهر طبعيت جي ناسازي باوجود هڙان وڙان خرچ ڪري پاڻ ملهايو آهي، پر سندس ڇپائي تہ اڃان تہ وڌيڪ ڪم جي ضرورت آهي.

سائين منصور ٿلهو جي هن ڪتاب ”گڏاپ جا گل“(لغت) ۾ مليرجي گڏاپ واري علائقي جي محبتي ماڻهن سان ڏينهن رات ڪچهريون ڪري ميلن جا ميل پيرين پنڌ سفر ڪري پنهنجا پير پڏون ته ڪري ڇڏيا آهن پر سندس ساڳي همت ۽ جذبو برقرار آهي، اهوئي سبب آهي جو سندس هيءَ محنت پنهنجي ٻوليءَ سان هڪ محبت جي سفر طور سامهون آئي آهي، جنهن تي پاڻمرادو پيار جون ريڪائون اپري اچن ٿيون، هن ڪتاب کي حتمي شڪل ڏيڻ کانٰ اڳ هن ڪراچي يونيورسٽي جي استادن ۽ شاگردن کان پڻ مدد وٺڻ ۾ به عار محسوس نه ڪئي آهي، توڙي جو اهو تجربو سائين منصور ٿلهو جي پهريون ناهي، ان کان اڳ به لغت جي حوالي سان سندس ڪتاب ” اڪر پٽي“ منظر عام تي اچي چڪو آهي، جڏهن ته ”لاڙي لفظن جي موتين مالها“ پڻ ڇپائي جي مرحلي ۾ آهي، پنهنجي ٻوليءَ جي نج لفظن ۽ لهجن کي چونڊڻ ۽ پين ٻولين سان ڀيٽڻ جي جستجو تي ڪيس داد ڏيڻ کانسواءِ رهي نه ٿو سگهجي.

هن ڪتاب گڏاپ جا گل ۾ خاص طور گڏاپ جي ماڻهن سان ڳالهه ٻولهه دوران پين لهجن اتردي، وچولو، ڏاڪتي ۽ لاڙي لهجن کان منفرد نموني سامهون اچن ٿا. جيئن اتان جا ماڻهو بلوچي، سرائيڪي، ڪوهستاني ۽ لاسي علائقن جا لفظ پڻ اچاريندا آهن يا گڏاپ جا ماڻهو توهان، توهين، توهانجو، تنهنجو جهڙا لفظ استعمال نه ڪندا آهن ۽ جن لفظن ۾ ” هه“ جو آواز هوندو آهي، اهي پڻ ٻنهه گهٽ يا استعمال ئي نه ڪندا آهن ، هتان ماڻهن تون جو لفظ پڻ هر ڪنهن لاءِ، پوءِ پيلي استاد هجي، والد هجي يا ڪو بزرگ ۽ هڪ جيڏو ڇوڪرو هجي، لاءِ ڪتب آندو وڃي ٿو، اهڙيون انيڪ ڳالهيون اوهان کي سائين منصور ٿلهو جي هن ڪتاب ۾ ملنديون، جن کي پروڙي هيئين سان هنڊائي سگهجي ٿو، سمبارا پبليڪيشن پاران سائين منصور ٿلهو جو سفرنامو ”سوڪي بندر ۽ ساموندي سور“ ڪانپوءِ هي ڪتاب ” گڏاپ جا گل“ پڻ سنڌي ٻولي ۽ ادب جي واڌ ويجهه سميت پڙهندڙن لاءِ نهايت ڪارائتي سوکڙي ثابت ٿيندي.

ساجد سنڌي

سمبارا پبليڪيشن حيدرآباد

03003513966

مهاڳ

ڪرڪٽا لاهي سڪ نہ سُتا ڪڏهين

مون جڏهن سنڌ جي ساموندي پيٽن تي لکڻ شروع ڪيو، سنڌ ۽ بلوچستان جي دنگ تي چرٽي (چرٽو) پيٽ ڪان ٽيندو جڏهن ريڙهي مياڻ پهتس تہ هتي دوستن جي واتان منصور ٿلهو جي ناول "ريڙهي مياڻ" جو ذڪر ٻڌم، دوستن ٻڌايو تہ اوهان جنهن موضوع تي لکڻ لاءِ ۽ تحقيق لاءِ نڪتل آيو، منصور جو اهو ڪتاب ڪنهن حد تائين اوهانجي رهنمائي ڪندو. مارڪيٽ مان پڇا ڪيم پر ڪتاب نہ ملي سگهيو. منهنجي پيٽن وارو سفر هر هفتي "ڪاوش دنيا" ۾ ڇپجندو هو، انٽرنيٽ وسيلي پوري دنيا ۾ پڙهيو ويندو هو، هر هفتي فون ۽ ميل وسيلي پوري دنيا مان حوصلہ افزائي ملندي رهي، جڏهن ڪراچي ۽ ٺٽي جي دنگ تي جاڪي/جاڪي بندر پهتس تہ دوستن صلاح ڏني تہ اهو ڪتابي صورت ۾ اچڻ گهرجي، ٻئي پاسي مون ۽ ڊاڪٽر رخمان گل پالاري، پنپور ڪان ڪيچ تائين "سسئيءَ جي واٽ" تي بہ ڪم شروع ڪيو هو. پياري دوست محمد علي مانجهي "جاڪي بندر" ۽ "سسئيءَ جي واٽ" تي ٻہ جدا جدا مضمون لکيا هئا، انهن جي حاصلات ۽ مانجهي سان جاڪي بندر جي حوالي سان وڏيڪ ڪچهري لاءِ جڏهن مڪلي، مانجهيءَ جي گهر پهتس تہ هن مونکي منصور جو ڪتاب "ريڙهي مياڻ" تحفي طور ڏنو ۽ ڇپائين تہ منصور هر هفتي اوهانجو پيٽن وارو سلسلو پڙهندو آهي ۽ هن سيئي قسطون محفوظ بہ ڪيون آهن. منصور ٿلهو جو نالو ٻڌل هو پر هن سان ڪا واقفيت نہ هئي ۽ نہ ئي هن جو ڪو ڪتاب پڙهڻ لاءِ مليو هو.

محمد علي مانجهي انهيءَ وقت فون ملايو، اُن وقت منصور ٿلهو آمريڪا ۾ هو، فون تي ڳالهہ ٻولهہ تي پيٽن واري سلسلي ڪي بہ هُن صلاح ڏني تہ ڪتابي صورت ۾ اچڻ گهرجي ۽ پنهنجي ڪتاب "ريڙهي مياڻ" پڙهڻ جي تاڪيد بہ ڪيائين، اهو منهنجو هن ڪاهوڙيءَ سان پهريون رابطو هو. سندس ناولُ "ريڙهي مياڻ" ۽ ناول "مِٽي ۽ مُهاٽا" پڙهڻ جو موقعو مليو. اهي ٻئي ناول منصور جي ساموندي علائقن ابراهيم حيدريءَ کان ڪيٽي بندر تائين ڇهن سالن جي سفر ڪانپوءِ لکيل آهن، اهي ناول

اصل ۾ تحقيقي ۽ تاريخي ناول آهن، جن ۾ اصلي ماڻن، مڪانن ۽ ماڻهن جا نالا ڏنل آهن.

اهي ٻئي ناول ۽ لاڙي لفظن تي ٻڌل سندس لغت، "اکر پتي" پڙهڻ ڪانپوءِ مون کي لڳو تہ اسان جي عشق جو محور جڻ تہ هڪ ئي آهي. اهو آهي سنڌ جي پيڙيل طبقن جي تاريخ، سنڌ جا وساريل ماڳ ۽ مڪانن، جن کي تاريخ جي پني تي ڪا پذيرائي نہ ملي سگهي، اهي طبقا، ماڻهو، ماڳ ۽ مڪان تاريخ جي دز ۾ غائب ٿي ويا آهن، اسان ٻئي، جڻ تہ انهن جا ڳولائو هجون. منصور ٿلهو بہ مونکي انهيءَ پيڙيءَ جو سوار لڳو. هو بہ مون وانگر تماچي ٻڌجي "نوريءَ" جي عشق ۾ ڪکي هاٽين ڪارين ۾ جڻ تہ گم ٿيو هجي، انهيءَ عشق ۾ هر پيري هو هڪ نئون ڪتاب سرجي نڪري ايندو آهي. منهنجي زندگيءَ جو ڳچ حصو ساموٺي ماڻهن سان گذريو آهي. حمل جيئند ڪان وني هي سمنڊ منهنجو ساٿيهہ رهيو آهي. حمل بہ پور چوگيزن کي للڪاريو هو ۽ پوءِ هن کي گرفتار ڪري هميشہ لاءِ غائب ڪيو ويو ۽ هو تاريخ جو مسنگ پرسن ٿي ويو. آئون ۽ منصور بہ وقت جي نون پور چوگيزن سان جيڪي پوري ساموٺي پٽي ۽ ڪوهستان کي ڳڙڪائڻ جا منصوبا ٺاهي رهيا آهن، متان جي ثقافت، تاريخ، ادب ۽ زندگيءَ کي ختم ڪرڻ ۾ رڌل آهن اسان انهيءَ تاريخ کي محفوظ ڪرڻ جا جتن ڪري رهيا آيون.

اسانجي نوري بہ سنڌ جو ساموٺي ڪنارو، ان جون ڪاريون، پيٽ هتان جا رهندڙ ماڻهو، ڪاري ڪيڙائو آهن، جيڪي سنڌ جي هزارين سالن جي ثقافت ۽ تاريخ جا امين آهن. جن جي ڪري هي ڪنارا هميشہ آباد رهيا. جن جي ڪري ديبل سميت سوين ننڍا ۽ وڏا بندر آباد هئا. انهن ماڻهن جي ڪري سنڌ پوري دنيا سان ڳنڍيل هئي، سنڌو سڀيتا جي ترقي ۾ انهن جو وڏو هٿ هو پر اڄ اُهي بک، بدحالي ۽ زندگيءَ جي سڀني سهولتن کان وانجهيل آهن، انهن جي زندگي ڏاڍي ڏکي ٿي پئي آهي، اهي لطيف جا جيئرا جاڳندا ڪردار آهن. جيڪڏهن لطيف کي سمجهڻ گهرو ٿا تہ پوءِ انهن وٽجارن، لاڙ جي جتن، ڪوهستان جي رهواسين هتان جي رهندڙ ٻين قبيلن جي ماڻهن سان ملو، اوهان کي لطيف جو پورو رسالو بہ زبان معنائن سميت ملندو. مون کي جڏهن بہ

گھٽ محسوس ٿيندي آهي ۽ جڏهن اڪيلائي محسوس ڪندو آهيان تہ ساموندي علائقي ۽ ڪوهستان جي جبلن ڏانهن نڪري ويندو آهيان ۽ نئين قوت سان ڪجھہ نہ ڪجھہ تخليق ڪندو آهيان. اسانجو هي دوست منصور ٿلهو بہ آمريڪا ۾ پرآسائش زندگي هوندي بہ جڏهن هُن کي مهاڻن، ملاحن، لاڙ پٽي جي سڳداسي چانورن جي خوشبو، چرڪن ۽ موراڪن جي ڇَٽ ۽ اُڪير لڳندي آهي تہ هو انهن علائقن ۾ پهچندو آهي، پوءِ "مِٽي ۽ مُهاڻا"، "ريڙهي مياڻ"، "اڪر پٽي" ۽ "سوڪي بندر ۽ ساموندي سور" جهڙا تاريخي ۽ تحقيقي ڪتاب سرجيندو آهي.

هن ڀيري منصور کي موڪيءَ جي "مَڌ" پياسي ڪيو آهي ۽ هو منهنجي ڏيهہ گڏاپ اچي نڪتو آهي، هن ڀيري هو ڪوهستان جي ڪنڌيءَ تي موجود پراڻي ماڳ گڏاپ، موڪي متارن، مري مگٽر، موئيداڻ، لطيف سرڪار جي آستانن ۽ هتان جي رهندڙ قبيلن، انهن جي ٻوليءَ جي ڳالھہ ڪري ٿو. سندس هي ڪتاب "گڏاپ جا گل" انهيءَ پس منظر ۾ لکيل آهي.

هڪ ڏينهن ڊاڪٽر رحمان گل پالاري فون ڪري پڇيو تہ، "منصور ٿلهو ڪي سڃاڻين"، چيم ها سڃاڻان، "وڻجارو منصور". ڊاڪٽر صاحب چيو تہ هن ڀيري هو گڏاپ تي ۽ هتان رهندڙ واڍيلن جي سنڌي لهجي جدگالي تي ڪجھہ لکڻ چاهي ٿو، اوهان هن جي ڪتاب جو مهاڳ لکي ڏيو، ڪجھہ ڏينهن ڪانپوءِ منصور فون تي ڳالهايو ۽ ڪتاب جي مهاڳ لکڻ لاءِ چيائين. گهڻا ڪم هوندي بہ منصور کي انڪار ڪري نہ سگهيس، ڇاڪاڻ بي لوث ڪاهوڙين کي انڪار منهنجي ڌرم ۾ شامل نہ آهي.

هڪ ڏينهن هو، احمد نواز واڍيلي سان، حاجي فقير محمد بلوچ جي ڳوٺ، انور بلوچ جي اوطاق تي اچي نڪتو ۽ احمد فون ڪري اچڻ لاءِ چيو. سانجهي ڪانپوءِ هتي پهتس تہ منصور سان گڏاپ جي نوجوانن ۽ در محمد جوکئي جهڙن جهونن جي ڪچهري اوج تي هئي. انور بلوچ جو هيءَ اوطاق تاريخي حيثيت رکي ٿو. مرحوم انور پيرزادي، لطيف پيرزادي، مرحوم علي بابا، بدر ابڙي، اشتياق انصاري سميت ڪيترائي اديب ۽ ڪاهوڙي هن اوطاق ۾ رهي چڪا آهن.

منصور سان ڳڏ اهي نوجوان جيڪي جوکيا ۽ واڍيلا هئا، ڪراچي يونيورسٽيءَ جا شاگرد هئا ۽ ڳڏاپ جي مختلف ڳوٺن جا رهندڙ آهن، منصور انهن سڀين تي اهو ڪم رکيو هو تہ شام جو ڪچهري تي اچڻ کان پهرين پنهنجي تر جا سؤ لفظ بہ پاڻ سان لکي ڪٽي اچو.

منصور جتي بہ تحقيق لاءِ ويندو آهي، ڏينهن جا ڏينهن هتي رهي، ڪچهريون، مارڪا ۽ رهاڻيون ڪري تر جي لفظن ۽ تاريخ کي محفوظ ڪندو آهي. زندگيءَ جون سڀ آسائشون هوندي بہ هي ڏکين پنڌن ۽ پيچرن تي هلي، سامونڊي لهرن سان مقابلو ڪري، خاموشيءَ سان، بنا ڪنهن مشهوريءَ جي لالچ جي، سنڌي ادب، ٻولي ۽ تاريخ جي خدمت ۾ مشغول آهي.

انور بلوچ جي اوطاق تي اها منهنجي منصور سان روبرو پهرين ملاقات هئي، تفصيل سان ڪچهري ٿي. اڳ ۾ مون سمجهيو تہ منصور فقط سنڌيءَ جي جدگالي لهجي تي لکڻ چاهي ٿو پر ملاقات ڪانپوءِ خبر پئي تہ، هو ڳڏاپ ۾ رهندڙ مختلف قبيلن، جن ۾ واڍيلا، جدگال، جوکيا، خاصخيلي ۽ ڪلمتين جي روزمره جي زندگيءَ ۾ ڳالهائيندڙ منفرد لفظن تي تحقيق ڪرڻ چاهي ٿو. ياد رهي تہ ڳڏاپ ۾ رهندڙ ڪلمتي، بلوچي ڳالهائين ٿا پر گهگهر، جوريجي، دهابيجي، ٺٽي ضلعي، سجاول ۽ بدين ضلعي جا رهندڙ ڪلمتي سنڌي ڳالهائين ٿا.

منصور پهرئين پيري بہ راتيون، سائين انور بلوچ جي اوطاق تي ترسيل هو. هڪ ڏينهن هن سان سائين عبدالحڪيم جوکئي جي اوطاق تي ڪچهري ٿي. انهن ڪجهہ ڏينهن ۾ سائين منصور ٿلهو سان ڪتاب "ڳڏاپ جا ڳل"، ڳڏاپ ۾ ڳالهائيندڙ سنڌي جي لهجن، جدگالي، ڪوهستاني، لاسڪي ۽ لاڙي تي، انهن لهجن ۾ استعمال ٿيندڙ لفظن تي ڀرپور ڪچهري ٿي. منصور جي ڪتاب جو اصل موضوع بہ اهو آهي تہ ڳڏاپ ۾ رهندڙ مختلف قبيلا، جيڪا سنڌي ڳالهائن ٿا ۽ هتي جيڪي منفرد لفظ استعمال ٿين ٿا انهن کي هڪ هنڌ ڳڏ ڪرڻ آهي تہ جيئن هڪ لغات ترتيب ڏنو وڃي. "ڳڏاپ جا ڳل" ڪتاب جو نالو بہ انهيءَ ڪري چونڊيو ويو آهي تہ ڳڏاپ ۾ رهندڙ مختلف قبيلا ڳلدستي جي ڳل وانگر آهن، هڪٻئي سان ميل ملاقات، اوکي سوکي، مرٺي پرٺي ۾

هڪٻئي جي مدد ۾ سائتا ڪرڻ وارا هي ماڻهو انتهائي پرخلوص، ساده ۽ پيار ڪرڻ وارا آهن. پنهنجي ڏن ۾ مست رهڻ وارا هي ماڻهو جن ۾ لاڙ جي سڳداسي چانورن جي خوشبو، ڪوهستان جي جبلن، ندين ۽ ڊورن جي ڪپ تي ڦٽندڙ خودرو گلن جو رنگ، لس جي ليارن جهڙي مناس ۽ ڪلاچيءَ جي ساموندي ڪنارن جهڙي خوبصورتي شامل آهي، جيڪي تاريخ ۾ هوندي بہ تاريخ نہ ٿي سگهيا، اهي چاڪر خان ڪلمتي، چاڪر خان جوکئي، حمل جيئند، پوجو مل، قادر بخش بڪڪ، مائي ڪلاچي مورڙي ميربحر، ملير خاصخيلي، حاجي ڪرمي پوو، بشام خان پالاري، شاهہ حسڻ، ملهہ پالاري جي عظمت جا امين آهن پر هر دور ۾ ڌڪاريا ويا آهن، ترقي جي نالي تي انهن ماڻهن جي زرعي زمينن، چراگاهن، ڳوٺن، روزگار جي وسيلن ۽ تاريخي اهڃاڻن کي قبضا ڪري، انهن ماڻهن کي پنهنجي وطن ۾ جلاوطن ڪيو ويو. هاڻي بحريا ٽاؤن ۽ ڊي.ايڇ .ستي جهڙا راڪاس مست هاٿي وانگر انهن ماڻهن جي ملڪيتن، اجهن، پکن، ککن، ڍنڍن، ڊورن، تاريخي جبلن ۽ تاريخ جي هر اهڃاڻ لتاڙي پيينگ ڪري رهيا آهن.

جڳي اسانجي ککن پنن جي،
تنهن تي بہ نظر آهي دشمنن جي.

هر پاسي خاموشي آهي، بقول شاعر جي:

"ڏوهہ ناهي گدڙن جو، پنهنجا ڪُتا ياڙي آهن."

منصور ٿلهو، جيڪو سنڌ جي اتر جي هوائن ۾ پليل لاڙ ڪانپوءِ ڪوهستان جي سورن کي قلمبند ڪرڻ لاءِ ڳڏاپ جي گلن جي رنگن کي سنڌ آڏو نروار ڪرڻ لاءِ ڪوشش ۾ رڌل آهي، کيس سلام آهي.

منصور ڪتاب جي پيش لفظ ۾، ڪتاب لکڻ جي ارادي بابت لکي ٿو تہ "سيني شاگردن سان ڏيٺ ويٺ ٿي وئي، اڪثر شاگرد ڳڏاپ جي علائقي جا هئا، هنن سان ڳالهہ ٻولهہ ۾ ڪيترا اهڙا لفظ هُجن، جيڪي نُپ سمجهہ ۾ نہ ٿي آيا، پر مزي جي ڳالهہ اها هُئي تہ جڏهن ڳڏاپ جا شاگرد پاڻ ۾ بہ ڳالهائيندا هئا تہ اُهي بہ هڪٻئي جا لفظ سمجهي ڪونہ سگهندا هئا، اهو ڏسي مان خاموش ٿي ويندو هئس، پوءِ ڪجهہ وقت اهو سوچيندو رهيس، هي سيئي هڪ ئي ڳوٺ ۽ شهر جا

آهن ۽ پاڻ ۾ دوست آهن، ننڍپڻ کان گڏ رهيا آهن، پوءِ بہ هڪٻئي جا لفظ سمجهن نہ ٿا."

انهيءَ خيال منصور ڪتاب "گڏاپ جا گل" لکڻ تي مجبور ڪيو. هتي رهندڙ واڍيلا، جيڪي جدگالي ڳالهائين ٿا. جوکين جي ٻولي لاڙي آهي، جڏهن تہ خاصخيلي لاڙي ۽ ساموندي لهجي ۾ ڳالهائين ٿا. برفت، گوندر، ٻرا، چِٽا، ٻڪڪ، ڪانڙا ۽ لاسي، ڪوهستاني ۽ لاسڪي لهجو ڳالهائين، براهوي، بروهڪي ڳالهائين ٿا. سنڌي ٻوليءَ جي مختلف لهجن ڳالهائڻ وارا قبيلا هتي رهن ٿا ۽ مخصوص لهجي جا لفظ، ٻئي لهجي وارو نہ سمجهندو آهي ۽ پوءِ انهيءَ ڳالهہ منصور کي ڪتاب لکڻ تي مجبور ڪيو، اهو ڪتاب اڄ اوهانجي سامهون آهي. ٻوليءَ جي ماهرن، ٻوليءَ جي شاگردن لاءِ هي هڪ نهايت ڪارائتو ڪتاب آهي.

جدگالي لهجي سان منهنجي شناسائي ننڍپڻ کان آهي، متي مائٽي ۽ ميل ميلاپ ڪري جدگالي منهنجي لاءِ ڄڻ تہ منهنجي پنهنجي ٻولي آهي. گڏاپ ۾ رهندڙ واڍيلن ڪانسواءِ درساٽي چني، ڪانوڙ، ڊملوٽي، ملير شهري علائقي ۽ لياري خاص ڪري نوان لين ۾ رهندڙ واڍيلا ۽ جدگال، جدگالي ڳالهائين ٿا. ڪراچيءَ جي ڀرڀاڙيءَ ۾ رهندڙن واڍيلن جي جدگالي جن کي هو، "نمڙکي" بہ چون ٿا، ان ۾ آهستہ آهستہ سنڌيءَ جي لاڙي لهجي جا لفظ شامل ٿي رهيا آهن، جڏهن ملير جي شهري علائقن ۽ لياريءَ ۾ ڪنهن حد تائين جدگالي لهجو پنهنجي اصلي صورت ۾ موجود آهي پر هتي بہ هاڻي اردؤ جا لفظ شامل ڪري جدگالي کي بگاڙيو پيو وڃي. ڪراچيءَ ڪانسواءِ سنڌ جي ٻين ضلعن ٺٽو، مٽياري، ٽنڊوالهيار، ٽنڊو آدم، سانگهڙ ۽ ميرپورخاص ۾ بہ جدگال وڏي انگ ۾ رهن ٿا ۽ اهي جدگالي ڳالهائين ٿا. سنڌ ڪانسواءِ بلوچستان ۾ لسٻيلي، خضدار، آواران، جهلاوان، ڪيچ (مڪران) ۽ گوادر ضلعن ۾ بہ جدگال وڏي انگ ۾ رهن ٿا، جيڪي جدگالي ڳالهائين ٿا. ايراني مڪران ۾ بہ رهندڙ جدگال، جدگالي ڳالهائين ٿا. بلوچستان ۽ ايران جي جدگاليءَ ۾ بلوچيءَ جو اثر وڌيڪ آهي. ايراني مڪران جي سياست ۾ جدگالن جو رول نهايت اهم آهي، هو هتي جا چونڊيل نمائندا بہ آهن. سلطنت عمان ۾ بہ وڏي انگ ۾ جدگال رهن ٿا ۽ اهي

جدگالي ڳالهائين ٿا.

لس ۾ لاسڪي، ڪوهستان ۾ ڪوهستاني لهجي، ڪراچيءَ ۾ لاڙي لهجي، بلوچستان ۽ ايران ۾ بلوچي جي اثرن ڪري، انهن لهجن ۽ بلوچي ٻوليءَ جي اثرن ڪري، ميلاپ ڪري جدگالي ۾ هڪ مٺاس شامل آهي، جنهن جي ٻڌڻ سان، اُنهن جا لفظ روح جي پاتال تائين لهي ويندا آهن، هي سنڌيءَ جو هڪ جدا ۽ منفرد لهجو بڻجي ويو آهي.

جدگالي ۾ بلوچيءَ جا لفظ شينگ شانگ، تيلگ، پاگ، گپ، غار، شات، انيچگ پلينڊ، امبرا، تاٽ، موڪو نِشار، مشوڪ هارگ، زار، پشڪوندنگ، ڊنڊڪار، لمپشڪ، گندل شينز جهڙا ۽ ٻيا ڪيترائي لفظ شامل ٿي هن جي خوبصورتي ۾ واڌارو ڪيو آهي، هاڻي اهي جڻ تہ جدگالي جا لفظ ٿي ويا آهن.

جدگال ۽ واڍيلا جيڪي جدگالي ۽ نومڙڪي ڳالهائين ٿا، تحقيق جي ضرورت آهي تہ اصل ڪير ۽ ڪٿان جا آهن؟ وڍ ۾ رهڻ ڪري انهن کي ”واڍيلو“ چيو وڃي ٿو، معنيٰ ”وڍ وارا“ جدگالي ڳالهائڻ ڪري انهن کي ”جدگال“ بہ چيو وڃي ٿو پر واڍيلو ۽ جدگال الڳ الڳ ذاتيون آهن، انهن جو پاڻ ۾ متيون مائٽيون گهٽي هئڻ ڪري، انهن کي الڳ ڪرڻ هاڻ گهڻو مشڪل آهي. واڍيلن جي باري ۾ هڪ رايو اهو بہ آهي تہ اُهي مينگل آهن. ڪجهہ محققن ۽ خود گهڻن واڍيلن جو چوڻ آهي تہ اهي ”رونجها“ آهن. جدگالن ۽ بروهين جي لڙائي ۾ واڍيلن، جدگالن جو پاسو ورتو، شڪست کانپوءِ انهن جدگالن سان گڏ ”وڍ“ جو علائقو ڇڏيو ۽ انهن مان ڪجهہ سنڌ ڏانهن آيا ۽ ڪجهہ جدگالن سان گڏ ايران هليا ويا.

ڊاڪٽر لال بخش نائچ جو خيال آهي تہ، جدگال، آريا نسل مان آهن.

جدگالن جو گهڻو ڪري پيشو گلہ باني هو، انهن وٽ اُٺن جا وڳ هوندا هئا، جنهن ڪري انهن کي ”جت گل“ چيو ويو پوءِ اهو لفظ بگڙجي ”جدگال“ ٿيو. جدگالن جو ڏنڌو واپار هوندو هو. واڍيلن جو ڏنڌو زراعت هو ۽ اڄ بہ واڍيلا زراعت سان لاڳاپيل آهن. جدگالن جي باري هڪ نظريو اهو بہ آهي جڏهن محمد بن قاسم سنڌ تي حملو ڪيو تہ مڪران کان گهڻا بلوچي ڳالهائڻ وارا، محمد بن قاسم جي فوج ۾ شامل ٿيا. عربن

جي قبضي ڪانپوءِ اهي سنڌ ۾ رهي پيا، هتي انهن مٿيون مائٽيون ڪيون ۽ جڏهن انهن جو اولاد واپس مڪران پنهنجي پراڻي ماڳن ڏانهن ويو ۽ سنڌي ڳالهائڻ ڪري انهن ڪي "جدا+ڳال" معنيٰ ٻي ٻولي ڳالهائڻ وارا چيو ويو. جيڪو بعد ۾ بگڙجي "جدگال" ٿيو. اهي سڀ حتمي نظريا نه آهن. واڊيلن ۽ جدگالن تي تحقيق جي ضرورت آهي. اڳ ۾ لکي آيو آهيان ته شهر ۾ رهندڙ جدگال، جدگاليءَ ۾ اردوَ جا لفظ ٽُنبي هن جي مٺاس کي جڙ ته زهر پيري رهيا آهن. هاڻي اُهي نشار (ڀاڄائي) کي ڀاڀي، ڪاڪو (چاچو) کي 'چاچا'، 'ڪاڪي' کي چاچي، ڀيڻ کي باجي جهڙا لفظ استعمال ٿا ڪن، پر اها ٿيڻي آهي ڇاڪاڻ ته ٻوليون آس پاس جي ٻولين، خاص ڪري جن ٻولين جو اثر وڌيڪ هجي ٿو، اُنهن جو قبول ڪن ٿيون. جنهن جا ڪيترائي سبب آهن، مارڪيٽ جي ٻولي، شهر جي اسڪولن ۾ تدريسي ٻولي سنڌي نه هئڻ ڪري به ٻوليءَ تي اثر پئجي رهيو آهي. جنهن تي اڳتي هلي بحث ڪنداسين.

مون گهڻو اڳ جدگالي لهجي تي قلم آزمائي ڪئي هئي. جڏهن 'جاڳو' اخبار پاران هڪ سلسلو، "اچو ته سنڌي سکون" شروع ڪيو ويو هو، جنهن ۾ مون سلسليوار جدگالي لهجي ۾ ڪتب ايندڙ لفظن، جيڪي سنڌيءَ جي ٻين لهجن ۾ نه آهن، اهي نج سنڌي جي جدگالي لهجي ۾ ڳالهايا وڃن ٿا، ڏيڻ شروع ڪيو. ياد رهي بلوچي لفظن کانسواءِ گهڻا اهڙا لفظ آهن، جيڪي اسان کي فقط جدگالي لهجي ۾ ملن ٿا. سنڌيءَ جي لغات جي ڪتابن ۾ به اهي نٿا ملن، اهو سلسلو پڙهندڙن گهڻو پسند ڪيو هو. جدگالي جا نج لفظ، جيڪي ٻئي ڪنهن ٻولي يا سنڌيءَ جي ٻين لهجن ۾ موجود نه آهن، انهن مان چند هي آهن. ڏوتاري (آئينو)، رانڊ (شام جو وقت)، آچڻ (سرمو يا سوهيرو)، پرزڻ (سرمي داني واري ڪاني)، زينٺن (عورت جي چولي ۾ نميل اڳيون ڪيسو) وچير (هن وقت، هينئر) وچر (هينئر) ڪونڪ (ڪهڙي وقت) مُوچئين (تعزيت لاءِ عورتون استعمال ڪن ٿيون). ڪنهن جي تعزيت تي ويٺو هجين ته چون، "هلون فلاڻي جي، "موچئين ته هلون". ٻُشانڪ (مهارو، مچرداني لاءِ به استعمال ڪن)، اوءِ چي (غرق ٿي)، تونگ (اُن وقت)، پُرهيه (مَرد)، پُئي (ڪاڪوس واري جاءِ)، رَچ (ڪاڏي جا ٿانوَ) ڙان

(شادي)، گُشاڻ (مٽي تي اوڇڻ وارو رَئو يا چادر)، ياڳ (سپاٽي) اهي ۽ اهڙا پيا ڪيترائي لفظ آهن جيڪي نج جدگالي جا آهن، اهڙن لفظن تي منصور بحث ڪيو آهي، منصور ڪي به لفظ گڏاپ ۾ رهندڙ واڍيلن ۽ مون سان ڳالهه ٻولهه ۾ اهي لفظ ملي سگهيا آهن. جدگالي ۾ اڃان به اهڙا گهڻا لفظ آهن، جيڪي نج جدگالي جا آهن جيڪي جدگال ڳالهائين ٿا، ڪراچيءَ کان وٺي ايران تائين سفر ڪبو تہ اهڙا ڪيترائي لفظ ملي ويندا. ٻولي يا ان جا اصلي لفظ ڳولڻ لاءِ ٻهراڙيءَ جي عورتن سان ملڻ ضروري آهي، نج لفظ اڃان بہ عورتن وٽ محفوظ آهن، جنهن جو وڏو سبب اهو آهي تہ ٻهراڙيءَ جي عورت شهرن يا ٻين علائقن ڏانهن سفر گهٽ ٿي ڪري، تنهنڪري مرد جي مقابلي ۾ هن وٽ ٻولي ۽ لفظ اصلي حالت ۾ موجود هوندا آهن. مرد روزگار، واپار، ٻين ڪم ڪارين سانگي سفر ۾ رهي ٿو هر قسم جي ٻولي ۽ لهجن ڳالهائڻ وارن سان ملي ٿو، تنهنڪري هن جي ٻوليءَ ۾ فرق رهي ٿو، اها نج نٿي رهي. تنهنڪري نج جدگالي لفظن کي گڏ ڪرڻ لاءِ ڪراچيءَ کان بندر عباس تائين سفر ڪرڻ ضروري آهي. مون جدگالي، لاسڪي ۽ ڪوهستاني لهجن تي ڪجهہ ڪم شروع ڪيو تہ پيا پروجيڪٽ وچ ۾ يا ذهن ۾ اچڻ ڪري لهجن تي ڪم اڌ ۾ رهجي ويو. جڏهن منصور ٿلهي سان گڏاپ ۾ حاجي فقير محمد بلوچ ڳوٺ ۾ انور بلوچ جي اوطاق تي ۽ حاجي سائين رکيو جوکيو ڳوٺ ۾ اسان جي تر جي شاعر ۽ سگهڙ عبدالحڪيم جوکيو جي اوطاق تي جيڪي ڪچهريون ٿيون، تہ هو گڏاپ جي ڳالهائيندڙ لهجن ۽ خاص ڪري جدگالي تي ڪم ڪندي ڏسندي خوشي ٿي تہ جيڪو ڪم آئون مڪمل نہ ڪري سگهيوَ آهيان اڄ منصور انهيءَ تي ڪم ڪري رهيو آهي، تنهنڪري مون پنهنجو ڪم ۽ تجربو ان سان شيئر ڪيو ۽ اڄ منصور جي ڏينهن رات محنت ۽ اوجاڳن جو ثمر "گڏاپ جا گل" ڪتاب جي صورت ۾ اوهانجي سامهون آهي. هي شروعات آهي. جدگالي، لاسڪي ۽ ڪوهستاني سنڌي جي لهجن تي ڪم جي اڃان ضرورت آهي. منصور انهيءَ عمارت جو پهريون پٿر رکيو آهي، اسان سڀني کي گڏجي انهيءَ عمارت کي مڪمل ڪرڻ گهرجي. منصور لاءِ اهو ڪم ڪنهن حد ڏکيو هو. ڇاڪاڻ تہ منصور بلوچي ٻولي، لاسڪي،

ڪوهستاني ۾ جدگالي لهجن کان اڻ واقف هو، سنڌيءَ جا اِهي لهجا ڪنهن حد تائين لاڙ پٽيءَ ۾ سامونڊي پٽيءَ جي وڻجارڻڪي لهجن سان ملن ٿا. منصور سامونڊي پٽيءَ تي ڪم ڪري چڪو آهي، ”اکر پٽي“ نالي لغات ترتيب ڏيئي چڪو آهي، جنهن ڪري منصور جلدي انهن لهجن، انهن جي لفظن کي سمجهي ويو. منهنجي لاءِ جدگالي، ڪوهستاني ۾ لاسڪي لفظ سمجهڻ هن ڪري آسان آهن تہ اهي سڀ منهنجي تر جا لهجا آهن، بلوچي منهنجي مان ٻوليءَ ۾ جدگاليءَ ۾ گهڻا لفظ بلوچيءَ جا استعمال ٿين تنهنڪري انهن کي ڇنڊڇاڻ ڪرڻ ۾ منهنجي لاءِ آساني رهي. مٿين لهجن ۾ گهڻي حد تائين هڪجهڙائي بہ آهي. لاڙ، ڪوهستان ۾ لس هڪبئي سان ڳنڍيل آهن، پراڻن واپاري رستن، سامونڊي بندرن ۾ وڻج واپار ڪري انهيءَ سيني لهجن ۾ ڪنهن حد تائين هڪجهڙائي آهي.

گڏاپ جا جوکيا جن جون گهڻي ڀاڱي مٿيون مائيٽيون لاڙ پٽي جي گهاري، گجي، مالماڙي، جنگ شاهي، ٺٽي، ڄامشوري ضلعي، ميرپور ساڪري کان ويندي ور، غلام الله ۾ ڀهارن تائين آهي، انهن جو اچ وڃ رهي ٿو. ڪراچيءَ جي گابو پٽ، حب کان وٺي گڏاپ کان درساٺي ڇني، چوهڙ، بازار، جوريجي، ڏاڀيجي، ڪانوڙ تائين جوکين جا سوين ڳوٺ آهن. گهاري کان گڏاپ اينڌڙ قديم مومتاٺي واٽ بہ جوکين جي وراٺي ”مومت“ ڪري مشهور ٿيو. انهيءَ واٽ تائين گهٽو ڪري ”مومت“ جوکيا ميرپور ساڪري ۾ ٺٽي ضلعي جي ٻين علائقن کان وسڪاري ڪانپوءِ مال ڪاهي گڏاپ ۾ حب تائين ويندا هئا. انهيءَ ڪري اهو گس ”مومتاٺي واٽ“ ڪري مشهور ٿيو. جنهن جو هاٺي ڪجهہ حصو ”بحريہ ٽاؤن“ ۾ اچي ويو آهي. جوکيا اصل ۾ سما آهن، سمن وانگر انهن جي سردار کي ”ڄام“ جو لقب مليل آهي. هن وقت ڄام عبدالڪريم جوکيو، جوکين جو سردار آهي، ملير جي ڄام مراد علي ڳوٺ ۾ رهائش پذير آهي. جن کي ”ڄام آف ملير“ بہ چيو وڃي ٿو. جوکيا ڪنهن دور ”ڪنگور“ جي علائقي ۾ بہ رهندڙ هئا، ”ڪنگور“ وارو علائقو شاهہ نوراني درگاهہ جي اتر پاسي ضلع خضدار ۾ آهي. جتي جوکين جون گهاڙي، چٽساليءَ واريون قبرون بہ موجود آهن. جوکين جون مختلف

برادريون آهن، گڏاپ ۾ ”مومت جوکين“ جي گھڻائي آهي. ”مومتن“ جو، هن وقت وڏيرو، ”محمد انور جوکيو“ آهي. جيڪو مريد ڳوٺ گڏاپ ۾ رهي ٿو. ساحلي پٽيءَ ۾ حب کان وٺي ميرپور ساڪري تائين، پئي پاسي محال ڪوهستان تائين مهاڻا، جوکيا، ڪلمتي، برفت، ڏاراجا، نگامڙا راٺا طاقتور قبيلا رهيا آهن. چراگاهن ۽ ٽريڊ روٽس تي ڪنٽرول لاءِ انهن قبيلن ۾ پاڻ ۾ جنگيون بہ لڳيون آهن، جن جا تفصيل، ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي مرتب ڪيل ڪتاب ”جنگ ناما“ ۾ ڏنل آهن. پوري ڪوهستان ۽ بلوچستان جي بندر جيوڻي کان وٺي سنڌ جي ساحلي پٽي تائين گھاڙي قبرون ۽ قبرستان گھڻو ڪري جوکين، ڪلمتين ۽ برفتن جو آهن، جنهن سان انهن قبيلن جي خوشحالي جي پروڙ پوي ٿي. انهن جو پاڻ ۾ ميل ميلاپ ۽ اچ وڃ ڪري سنڌي جي مختلف لهجن جيڪي هتي ڳالهايا وڃن ٿا هڪ ٻئي تي اثر فطري عمل آهي.

ڪراچيءَ ڊويزن ۾ رهندڙ خاصخيلي بہ هتان جا قديم رهواسي آهن، اهي گھڻو ڪري سومرن ۽ سمن جي دور ۾ هتي اچي آباد ٿيا. ڪراچي شهر ۾ اڄان بہ گھڻا ڳوٺ خاصخيلين جا آهن. گڏاپ ۽ ملير ۾ بہ خاصخيلي وڏي انگ رهن ٿا. اهي زراعت، مزدور پيشہ ۽ مالوند ماڻهو آهن. انهن جي لهجي ۽ لاڙي، لاسڪي ۽ ڪوهستاني ڪانسواءِ شهر ۾ رهڻ ڪري ساموندي لهجي جو اثر موجود آهي، پر مجموعي طور تي انهن جي لهجي کي اسان لاڙي لهجو چئي سگھون ٿا. جوکين ۽ خاصخيلين جي لهجي ۾ جيڪي گڏاپ ۾ رهن ٿا ڪو خاص فرق نہ آهي.

سونمياڻي بلوچستان کان وٺي بدين تائين مختلف بندر هئا، ديبل، لاهري، شاهہ بندر، گسري بندر ۽ ڪراچيءَ سميت سنڌ ۾ 20 کان مٿي وڏا بندر ۽ ڪيترائي ننڍا بندر هئا ۽ ڪجھہ اڄان بہ موجود آهن. موهن جي دڙي ۽ ان کان اڳ سنڌو تهذيب جو واپار انهن بندر تان دنيا جي مختلف بندرن تائين هلندڙ هو. مختلف قوميتن ۽ ٻولين جا ماڻهو سنڌ جي بندرن تي ايندا هئا، مهينن جا مهينا رهندا هئا. سنڌ جا ماڻهو بہ ٻين ملڪن جي بندرن تي وَکر کڻي ويندا هئا. اهو سلسلو انگريز دور تائين اوج تي رهيو، تنهنڪري مختلف ٻولين جا لفظ هتان جي سنڌي ٻوليءَ جي خاص ڪري لاڙي، ساموندي، ڪوهستاني ۽ لاسڪي

لهجن ۾ شامل ٿيا. بغداد، فارس ۽ ڪيچ جي زميني رستن ڪان بہ قافلا سنڌ، اڳتي هندستان ڏانهن ايندا ويندا هئا. سنڌ جو وٽج واپار ساموبدي ڪناري بندر ۽ زميني رستن سان هلندڙ هو. جنهن جي ڪري بندرن جي ڪناري شهرن ۾ ٻين ملڪن ۽ مختلف ٻولين ڳالهائيندڙن جي اچ وڃ ڪري هتان جي ماڻهن جو ٻين ملڪن جي ماڻهن سان ميلا ميلاپ وڌيو، سماجي تعلقات استوار ٿيا تہ مختلف ٻولين جي لفظن ۾ سفر ڪيو، اهي لفظ سنڌي ٻوليءَ ۾ شامل ٿيندا ويا، خاص ڪري ساموبدي پٽي ۽ لاڙ پٽ ۾ ٻوليءَ جي شاهوڪار هجڻ جو هڪ سبب اهو بہ آهي. تنهن ڪانسواءِ سنڌي ٻولي خاص ڪري لاڙ، ساموبدي ۽ ڪوهستاني لهجن جا ڪيترائي لفظ ٻين ٻولين ۾ ملن ٿا، ان سلسلي ۾ منصور ٿلهو ڪم ڪري رهيو آهي. جنهن جو ايندڙ ڪتاب، ”سنڌي، سرائيڪي ۽ اسپيني ٻولين جا هڪجهڙا لفظ ۽ ساڳيون معنائون“ آهي. جنهن ۾ سوين لاڙي، ساموبدي ۽ ڪوهستاني لهجن جا لفظ ڏنل آهن جيڪي اسپيني ٻوليءَ ۾ ساڳين معنيٰ سان موجود آهن. چپسين جي باري ۾ بہ محققن جو خيال آهي تہ اهي انڊس سولائيزيشن جا ماڻهو هئا. ٻاهرين ٻوليءَ جا لفظ هيٺين سببن ڪري مقامي ٻوليءَ ۾ شامل ٿيندا آهن. (1) وٽج واپار ڪري، واپاري قافلن ۽ غورابن جي اچ وڃ ڪري: جنهن ڪي ثقافتي، سماجي ۽ معاشيءَ واپاري لاڳاپا بہ ڇيو ويندو آهي، (2) حڪمرانن جي ٻوليءَ ڪري: سنڌ ۾ ٻڌ حڪمرانن ڪري پالي ٻولي ڪي سرڪاري حيثيت رهي، عربن جي قبضي ڪانپوءِ عربيءَ جو عمل دخل وڌيو. اهي ٻئي ٻوليون حڪمرانن ڪانسواءِ مذهبي ٻوليءَ هئڻ ڪري. سنڌي ٻولي تي انهن ٻولين جو اثر پيو. عربيءَ جو ڦهلاءُ ۾ مذهبي عنصر شامل رهي آهي، عربن ڪانپوءِ ٽالپرن تائين سنڌ جي سرڪاري ٻولي فارسي رهي آهي، جنهن جو وڏو عمل دخل سنڌي ٻولي ۾ رهيو آهي. فارسي يا پهلويءَ جو اثر زرتشتين جي دور ۾ سنڌي ٻوليءَ تي پيو آهي. اهڙي طرح سنسڪرت، پالي، فارسي، عربي، انگريزي، بلوچي ۽ اردوءَ جا اثر سنڌي ٻوليءَ ۾ پسي سگهجن ٿا، جيڪي رياستي، مذهبي، سياسي، ثقافتي، سماجي ۽ معاشي غلبن ڪري سنڌي ٻوليءَ تي اثرانداز ٿيندا رهيا آهن. سنڌي ٻوليءَ جي اها خوبي آهي تہ ان انهن ٻولين جا لفظ پنهنجي اندر ۾ سموهي انهن کي

سنڌي ويس پهرايو آهي.

بلوچي ٻوليءَ جو اثر واپار، سماجي ۽ ثقافتي لاڳاپن ۽ لڏپلاڻ ڪري سنڌي ٻوليءَ تي پيو آهي.

گڏاپ ۽ ملير جيڪي لس، ڪوهستان، لاڙ ۽ ڪراچي سان ڳنڍيل هئڻ ڪري، هتي سنڌيءَ جي مٿين لهجن ڪانسواءِ بلوچي براهوي ۽ اردوءَ جو اثر پئجي رهيو آهي ۽ هڪ نئون لهجو متعارف ٿي رهيو آهي. هتي جيڪي بلوچ رهن ٿا. صديون گذرڻ ڪانپوءِ خود انهن جي ٻوليءَ ۾ سنڌي جا لفظ اچي رهيا آهن. خاص ڪري درساٽو چنو، ڊملوٽي، ڪانوڙ ۽ گڏاپ ۾ رهندڙ بلوچ، جن جي آس پاس سنڌي ڳالهائڻ وارن جون آباديون آهن. اوڪي سوڪيءَ ۾ اهي هڪ ڪٽنب وانگر آهن، تنهنڪري هاڻي هتان جي بلوچيءَ جي شڪل مٽجي رهي آهي، ان سلسلي ۾ هيٺ ڪجهه مثال ڏيان ٿو.

1. "ڪارو ڊڳوا بوج بيار": معنيٰ "ڪاري ڏڳي کي کولي اچ". جملي ۾ "ڪارو" ۽ "ڊڳو" سنڌيءَ جا لفظ آهن. بلوچيءَ ۾ ڪاري کي "سياهه" ۽ "ڏڳي" کي "ڪائيگر" چون، "ڊڳوا" معنيٰ "ڏڳي کي". بلوچيءَ ۾ اهو جملو ايئن آهي، "سياهه ڪائيگرا بوج بيار".

2. "نم ٽُڙ سَرا ماڪيءَ نشتا": معنيٰ، "نم جي ٽڙ تي ماکي وينل آهي". جملي ۾ "نم"، "ٽڙ" ۽ "ماکي" سنڌيءَ جا لفظ آهن. نم کي بلوچيءَ ۾ "شريش"، "ٽڙ" کي "ٿال" ۽ "ماکيءَ" کي "بينگ" چون، بلوچيءَ ۾ هي جملو ايئن آهي: "شريشِ ٿال سر ابينگ نِشتا."

3. نَنڍو ڪونڊي آپَ چي چڪارين": معنيٰ "ننڍو حوض پاڻي سان ڀريل آهي". جملي ۾ 'ننڍو' ۽ 'ڪونڊي' سنڌيءَ جا لفظ آهن، 'ڪونڊي' ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ حوض کي چيو ويندو آهي، بلوچيءَ ۾ اهو جملو ايئن ٿيندو، "ڪسانين آپ جا، آپ چي چڪارين".

4. "ڏلوا بيار": معنيٰ "چليءَ کي کڻي اچ"، 'ڏلو' سنڌيءَ جو لفظ آهي، ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ 'چلي' کي ڏلو ۽ "لچ" چون. "ڏلوا" معنيٰ "ڏليءَ کي". بلوچيءَ ۾ "ڏلي" کي "لچ" چون. بلوچيءَ ۾ "لَچا بيار"، بلوچي ۾ "ا" "کي" لاءِ استعمال ڪندا آهن.

انهن علائقن ۾ سماجي ميل جول ڪري، بلوچيءَ جي شڪل بدلجي

تبديل ٿي رهي آهي. جتي اڪثريتي ٻولي رهڻ وارا هوندا آهن. هتي ايئن ٿيندو آهي.

جدگاليءَ ۾ به بلوچيءَ جا لفظ گهڻائيءَ ۾ شامل آهن. ڪجهه مثال هيٺ ڏجن ٿا:

1. "غار چي" معنيٰ "گم ٿي": هتي "غار" بلوچيءَ جو لفظ آهي.

2. "رَچ شينگ شانگ لاتا آهن": هتي "رچ" جدگاليءَ جو لفظ آهي، "شينگ شانگ" بلوچيءَ جو لفظ ۽ "لاتا" جدگالي، لاسڪي ۽ ڪوهستاني ۾ استعمال ٿئي ٿو، معنيٰ: "ٿانءُ ٽڙيل پکڙيل پيا آهن".

3. "ٽيلگام اُڪينس": معنيٰ "اڪين ۾ هٽينس"، جملي ۾ "ٽيلگ" بلوچيءَ جو لفظ آهي "ٽيلگام" معنيٰ اڪين ۾. "اُڪينس" معنيٰ هٽينس، اُڪينس جدگالي ڪانسواءِ لاسڪي ۽ ڪوهستاني لهجي ۾ به استعمال ٿئي ٿو.

4. "يو مانڪ شات نه چو چئي": معنيٰ هي مون کي پيارو آهي. "شات" بلوچيءَ جو لفظ آهي. 'يو'، 'مانڪ' ۽ 'چو چئي' جدگالي ۽ لاسڪي لهجي ۾ آهن، 'يو' معنيٰ هي "مانڪ" معنيٰ، "مونکي"، نه چو معنيٰ "نه ٿو"، "چئي" معنيٰ "ٿئي".

5. "ٻُيُر گهر منجهه پتريو": معنيٰ "ٻار گهر اندر گهڙيو"، جملي ۾ پتريو، بلوچيءَ جو لفظ آهي. بلوچيءَ ۾ "پترتا" گهڙڻ کي چيو ويندو آهي. جدگاليءَ ۾ "پترتا" کي 'پتريو' ڪيو ويو آهي، جنهن کي سنڌي ويس پهرايو ويو آهي. پتريو لاسڪي ۽ ڪوهستاني به استعمال ڪن ٿا.

6. "يو مانڪ لچيو پيو آهي": معنيٰ "هي مونکي چنبڙيو پيو آهي"، "لچيو" بلوچيءَ ۾ "لچتا" آهي، جيڪو هاڻي سنڌيءَ جي ڪوهستاني، لاسڪي ۽ جدگالي لهجن ۾ "لچيو" ٿي ويو آهي. 'لچيو' معنيٰ "چنبڙيو".

تورم: ٻارن جي لوڏ. تورما منجهه اڙياسين معنيٰ ٻارن جي لوڏ ۾ وجهي ڦاٿاسين.

چم ڪُٽ: بي حيا. چم ڪُٽ تي چلهه مَ ٻيٺو اين جي حيا ٿي رڌٽي ۾ ويٺو آهين.

تاس: ڪنجيءَ جو ڪٽورو. مهماڻ اچن ته تاس مَ پاڻي پيارين، مهمان اچن ته ڪنجيءَ جي ڪٽوري ۾ پاڻي پيارين.

ڀُچ: ڪپڙا. آن ڀچان ڌوئڻ وڃي سي معنيٰ مان ڪپڙا ڌوئڻ لاءِ وڃان ٿي،

هتي "پچان" جمع لاءِ استعمال ٿيل آهي.

لاسڪي، ڪوهستان ۽ جدگالي ۾ "ٿ" جي جاءِ "ڇ" استعمال ڪيو وڃي ٿو، "ڪيڏي وڃي ڇو. (جدگالي)"، "ڪيڏ وڃي ڇو (ڪوهستاني ۽ لاسڪي". "ڇا آهي"؟ لاءِ چون "ڇو اي"، ايهو لاءِ جدگالي ۾ "يو" استعمال ڪيو وڃي ٿو ۽ لاسي "ايهو" کي "يهو" چون. "يہ جو مطلب ڇو اي"؟ معنيٰ هن جو مطلب ڇا آهي؟ ڀلي سرها چن. (جدگالي، لاسڪي ۽ ڪوهستاني) معنيٰ ڀلي سرها (خوش) ٿين. "آن وڃي ڇو چوينس" معنيٰ آئون وڃي ٿو چوانس"، "اڳي م ڇي" (جدگالي، لاسڪي، ڪوهستاني) معنيٰ "اڳيان مٿان ٿي". "وَڪ ڇو ڇيو آهي؟" (ج .لا. ڪ) معنيٰ، "هن کي ڇا"؟ آهي؟ وَڪ معنيٰ هن کي. "اڳي ڇي"، معنيٰ "اڳيان ٿي". "غار ڇي" معنيٰ "گم ٿي"، "آن جي نہ اچڻ تي ارها چنداسين" = "اوهان جي نہ اچڻ تي ارها ٿينداسين" (ج ـ لا ـ ڪ) جدگالي، لاسڪي ۽ ڪوهستاني لهجي وارا "ءِ" "جي تي "ن" اُچارين "آن اُڇي بازار ڏي ٿو وڃين" معنيٰ "آئون هتي بازار ڏانهن وڃان ٿو". "آن" = آئون /آءُ. "آن باغ ۾ ڪم پيو ڪرين" (ج. لا. ڪ) معنيٰ "آءُ ٻنيءَ ۾ ڪم پيو ڪريان". گڏاپ، ملير سميت پوري ڪوهستان ۽ لس ۾ ٻنيءَ کي "باغ" چون.

ملير، گڏاپ، ڪوهستان ۽ لس جا ماڻهو "هہ" جو اکر ڪونہ اچارين، جيئن، گهر کي گر، ٻاهر کي ٻار، پاءُ کي با، منهنجو کي مانجو، گهرائي = گُرا "يڪ ايڏ گُرا" معنيٰ هن کي ايڏانهن گُهرا" (ج. لا. ڪ)

گران معنيٰ وٺان، "تو گَران جڻ گُرائي ڏي"، معنيٰ "تو وٺان لسي گهرائي ڏي". (ج. لا. ڪ). "تو گَر پوڙ آهي". = "اوهان وٽ ٻاڇي آهي" (ج. لا. ڪ). "تو گَر" = "اوهان وٽ". "هن" جي لاءِ استعمال ڪن "وَجو" "وَ" تي زبر، "وجو ڪاڪو هيڏ پيو اچي" معنيٰ "هن جو چاچو هيڏانهن پيو اچي"، (ج. لا. ڪ). "هيڏ پيو اچي" معنيٰ "هيڏانهن پيو اچي". "ڪيڏ پيو وڃي" معنيٰ ڪيڏانهن پيو وڃي". مَر معنيٰ ڀلي. "مَر وڃي چوينس"، "ڀلي وڃي چوينس"، (ج ـ لا ـ ڪ). "تران" لس، ڪوهستان، لاڙ ۽ جدگالي ڳالهائڻ وارا "هينان" لاءِ استعمال ڪن. "آن وڻ تران ٻيٺو آين" (ج ـ لا ـ ڪ) معنيٰ "آئون وڻ هينان وينو آهيان".

"ويھڻ" لاءِ "ٻي" استعمال ڪن. "ھيٺ ڀَتت ٻي"، (ج ـ لا ـ ڪ) معنيٰ "ھيٺ پٽ تي ويھ". لاسڪي، ڪوھستاني ۽ جدگالي لھجن ۾ گھڻن جاين خاص ڪري علائقن جي نالن ۽ جدگاليءَ ۾ عورتن جي نالن ۾ آخر ۾ 'ن' جي جاءِ تي "ڻ" استعمال ڪن ٿا. "مڪران" کي "مڪراڻ" "موئيدان" کي "موئيداڻ"، ھنيدان کي "ھنيداڻ" چون، (ج ـ ل ـ ڪ) ڪنھن عورت جو نالو جيڪڏھن شمس خاتون آھي تہ واڍيلا ۽ جدگال ھن کي شمسا توڻ چون، مھر خاتون کي مھرا توڻ، حير خاتون کي حيرا توڻ، گل خاتون کي گلا توڻ، ملڪ خاتون کي ملڪا توڻ چون. اھي نالا بلوچيءَ ۾ "ن" سان ڳالھايا وڃن ٿا. جيئن شمسا تون، مھرا تون، حيرا تون، گلا تون ۽ ملڪا تون. بلوچ ڪيچي لھجي وارا معنيٰ ڪيچ مڪران وارا ڪراچيءَ کان بندر عباس تائين "خ" جي جاءِ "ح" اچارين ٿا. ھو خير بيبي کي حير بيبي، خدا کي حدا، خدا بخش کي حدا بخش، خير محمد کي حير محمد چون ٿا. مٿيان عورتن جا نالا جن جي آخر ۾ "خ" آھي "خاتون" ان کي "حاتون" چون ۽ رواني ۾ "ح" کي "الف" ۾ تبديل ڪن ٿا. جدگالي لھجي ۾ انھن نالن کي بلوچيءَ وانگر اچارين پر "ن" جي جاءِ "ڻ" جو استعمال ڪندا آھن. ڪراچي ۽ ان جي آس پاس، ڪوھستان ۽ لس ۾ "ج" کي گھٽو ڪري خاص ڪري ڪنھن ذات، علائقي يا نالي سان ڳنڍيل ھجي تہ "چ" اُچارين. جيئن "بنديجو" کي "بنديچو"، "باريجو" کي "باريچو" چون ٿا. ڪراچي ڪوھستان ۾ ڪجھ ڏيھن جا نالا ھن ريت آھن جن جي آخر ۾ "ج" آھي تہ ھن کي "چ" ۾ اچارين ٿا "لنگھيجي" کي "لنگھيچي"، "ڏاٻيجي" کي "ڏاٻيچي"، "ٻلھيجي" کي "ٻلھيچي"، "جوريجي" کي جوريچي اچارين ٿا. مائي ڪلاچي معنيٰ "ڪلا واري" بگڙ جي "ڪلاچي" ٿيو آھي. ڪلا عورت جو نالو آھي، جنھن جو ڪن ھو "ڪلا جي ڪن"، "ڪلاچي ڪن" ٿيو. ھتي جتي ڪن ھو ڪلا ڪوٽ، علائقو ۽ ڪلا وارو مندر موجود آھن. (ڪلاچيءَ جي نالي بابت وڌيڪ تفصيل لاءِ ڏسو، منھنجو ڪتاب "ڪراچي: سنڌ جي مارئي" سيڪنڊ ايڊيشن. 2014ع).

لاسڪي، ڪوھستاني، لاڙي ۽ جدگالي لھجن ۾ "ڳر"، "وٽ" لاءِ

استعمال ڪن ٿا، "تو ڳر پئسا ان" معنيٰ "تو وٽ پئسا آهن" "لهڻ" لاءِ "چٽڻ" جو لفظ استعمال ڪن ٿا. "وڻ تان ڇٽي پو" معنيٰ "وڻ تان لهي پؤ". "گهرڻ" لاءِ "گهتڻ" جو لفظ استعمال ڪندا آهن. "گهتينس" معنيٰ "گهرينس" "تئي پي وڃي پيو، وڃي پئسا گهتينس" (ج - لا - ڪ) معنيٰ تنهنجو پيءُ وڃي پيو، وڃي پئسا گهرينس".

"ڪائڻ" لاءِ لفظ "ڪاڻ" استعمال ڪن. "حفيظ ماني ڪاڻ منجي" معنيٰ "حفيظ ماني ڪائي رهيو آهي". جدگال زمان حال ۾ جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن ڪرت ۾ آهي تہ هن لاءِ "منج" جو لفظ استعمال ڪن. جيئن "انور اُونگهرڻ منجي" (انور وهنجي رهيو آهي)، "احمد اچڻ منجي" (احمد اچي رهيو آهي)، "طارق ماني ڪاڻ منجي" (طارق ماني ڪائي رهيو آهي). 'سو' معنيٰ 'چو'، 'تينڪ' = 'تنهن کي' ۽ 'توڪ' معنيٰ 'توکي' (ج. لا. ڪ). لاسڪي، ڪوهستاني، لاڙي ۽ جدگالي ۾ 'ناريل' کي "ناير"، "تلاءُ" کي "ترا"، ويهو کي "وئو" چون. انهن لهجن ڳالهائڻ وارا ضمير ۾ بہ وڏو ڦيرو ڪن ٿا.

سنڌين جي ٻين لهجن وانگر مٿين لهجن ۾ "ن" بنا نقطي جي استعمال ڪن، جنهن کي اردوءِ ۾ "ن" غُنيٰ چيو ويندو آهي. لاسڪي، ڪوهستاني، جدگالي ۽ لاڙي لهجي ۾ اهو گهڻو استعمال ٿئي ٿو. اهو اکر سنڌي الفابيٽ ۾ موجود نہ آهي، جنهن کي شامل ڪرڻ گهرجي. هيٺين لفظن ۾ جيڪي لاسڪي، ڪوهستاني ۽ جدگالي ۾ استعمال ٿين ٿا "ن" ساڪن آهي پر لکڻ ۾ "ن" کي نقطو ڏنو وڃي ٿو، جنهن سان لفظ جو اُچار تبديل ٿيو وڃي. مثال طور: "زينئن" (ج) (عورت جي چوليءَ جو ڪيسو) ڙان معنيٰ شادي، "ڙانت وڃي سو" معنيٰ "شادي تي وڃا پيو" "تو گران" معنيٰ "تو وٽان" "تران" معنيٰ هيٺان"، "آن" معنيٰ "مان" وغيره. اهو اکر جدگالي، لاسڪي ۽ ڪوهستاني "" جو لفظ گهڻو استعمال ٿئي ٿو پر اهو لفظ ۾ سنڌي الفابيٽ ۾ موجود نہ آهي، جنهن کي بہ الفابيٽ ۾ شامل ڪرڻ گهرجي. جدگالي، لاسڪي ۽ ڪرهستاني ۾ "بوڙ" معنيٰ "ڪليل وارن واري"، بوڙ معنيٰ "وار" اهو لفظ بلوچيءَ ۾ آيل آهي. جدگالي "ان" معنيٰ "شادي" وغيره.

انهيءَ پوري بحث جو مطلب اهو آهي تہ سنڌيءَ جا اهي لهجا

جن ۾ خاص ڪري لاسڪي، ڪوهستاني ۽ جدگالي. انهن ۾ گهڻي حد تائين هڪجهڙائي آهي، انهن لهجن تي ڪم ڪرڻ جي ضرورت آهي. منصور ٿلهي جي ڪتاب جي مهاڳ يا چند پنن تي انهن لهجن سان انصاف نٿو ڪري سگهجي، مهاڳ ۾ هن پوري بحث جو مطلب اهو آهي گڏاپ ۽ پسگردائي رهندڙ سنڌي ٻولي ڳالهائڻ وارن جو تعلق لاڙ سان گڏ لاسڪي، ڪوهستاني ۽ جدگاليءَ سان به آهي.

منصور ٿلهي جو هي ڪتاب "گڏاپ جا گل" انهيءَ بحث جي شروعات آهي، سنڌي ٻوليءَ جي لهجن، لفظن ۽ قبيلن جي حوالي سان هي ڪتاب تحقيق جا نوان گس ٺاهيندو. مون کي يقين آهي تہ منصور جي انهيءَ ڪم سان هتان جي پڙهيل نوجوانن ۾ شوق پيدا ٿيندو ۽ هو نئين جذبي سان پنهنجي تَر جي لهجن ۽ لفظن تي ڪم ڪندا. جڏهن ڪو بہ ٻوليءَ جو ماهر، محقق انهن لهجن تي قلم کڻندو تہ منصور ٿلهي جو هي ڪتاب بنياد جو ڪم ڏيندو. منصور جو هي قلمي پورهيو، پڙهندڙن جو ڌيان پاڻ ڏانهن ضرور ڇڪائيندو. محنت، تحقيق ۽ ڪتاب لکڻ تي منصور کي دل جي گهراين سان واڌايون.

نوٽ: ج=جدگالي. ڪ: ڪوهستاني. لا=لاسڪي لاڙ=لاڙي.

تاريخ: 21 ڊسمبر 2017ع

گل حسن ڪلمتي
حاجي عرضي بلوچ ڳوٺ گڏاپ ضلعو ملير
ڪراچي، سنڌ
Cell: 0322-2445370

گڏاپ جي گلن جو مالهي ـ منصور ٽلهو

هڪ ڏينهن منهنجن پيارن شاگردن، دوستن احمد نواز، وقار ۽ ساجد ٻُڌايو تہ ، منصور ٽلهو گڏاپ جي ترم ٻگالهائجندڙ لهجي جي لفظن تي تحقيق جي سلسلي ۾ ملڻ ٿو چاهي، مون خوشيءَ سان هائو ڪري ڪئي ۽ کين هر طرح پنهنجي سهڪار جو يقين ڏياريو.

جڏهن منصور صاحب سان مليس، تہ ناهہ نوهہ ڪان ڪوهين ڏور سندس فطري شخصيت ڏسي مون کي پنهنجائپ جو احساس ٿيو. ساڻس مارڪو (ڪچهري) ڪندي هو مونکي پاڻ ارپيندڙ اورچ شخص لڳو. سندس چوڻ هو تہ گڏاپ ڪوهستاني پٽيءَ جو وڏي ايراضي ۽ پکيڙ تي ٻڌل هڪ اهم علائقو آهي ۽ سنڌيءَ ٻوليءَ جي اصلوڪن لفظن جي معاملي ۾ پاڻ پيرو ۽ انتهائي شاهوڪار آهي. ان ڪري هو هن تر جي لفظن تي تحقيق ڪري انهن کي ڪنهن لغت جي صورت ۾ محفوظ ڪرڻ جو ارادو رکي ٿو. مون کي سندس اها ڳالهہ ٻڌي ان ڪري بہ خوشي محسوس ٿي ، جو اهڙا بہ گهڻا پڙهيا ڳڙهيا ماڻهو منهنجي تجربي ۽ مشاهدي مان گذريا آهن، جيڪي هن تر جي ٻولي/ لهجي کي ڄٽڪو ڪري ليکين ٿا.

"توهان" بدران "تون" کي بد تهذيبي ۽ "مان" بدران "آئون" چوڻ کي جاهل هجڻ جي نشاني سمجهن ٿا........ آهي تہ نہ وسهڻ جهڙي عجيب ڳالهہ، پر سچ آهي!

ڪوهستاني پٽيءَ جو علائقو گڏاپ نہ رُڳو ويندي ۽ ڪيچ جو پنڌ ڪڇيندي سسئي جي وات بڻيو، بلڪ سسئي ۽ پنهون جي آخري آرمگاهہ بہ ان سان لڳ ئي آهي. شاهہ جا نيارا ڪردار موڪي متارا بہ هن تر سان لاڳاپيل ۽ هتي ئي مدفون آهن. مري مگڙ جي رومانوي داستان جو جنم هنڌ بہ هيءَ سنگلاخ ڌرتي ئي بڻي. آڳاٽي تهذيب جا اڻ ڳڻيا آثار هن تر ۾ وڪ وڪ تي پکڙيا پيا آهن.

پانورو جبل جنهن جو ذڪر شاهہ لطيف پنهنجي شاعريءَ ۾ بہ ڪيو آهي. "پب وجهنديس پُٺ تي، پڇندي پانوارو" ان ئي پانوارو

ڪراچي يونيورسٽي جي سنڌي شعبي پاران ٻولين جي مادري عالمي ڏينهن تي ڪرايل
سيمينار ۾ منصور ٿلهو سرائيڪي ٻولي جي نمائندگي ڪئي، سيمينار ۾ 10 ٻولين جي
نمائندن شرڪت ڪئي، پروگرام جي ڪاروائي ڊاڪٽر شير مهراڻي هلائي

ڪراچي يونيورسٽي ۾ چيئرمين سنڌي ڊپارٽمينٽ ڊاڪٽر رخمان گل پالاري ۽
اسسٽنٽ پروفيسر سنڌي ڊپارٽمينٽ ڊاڪٽر شير مهراڻوي جو شاگردن سان گڏ

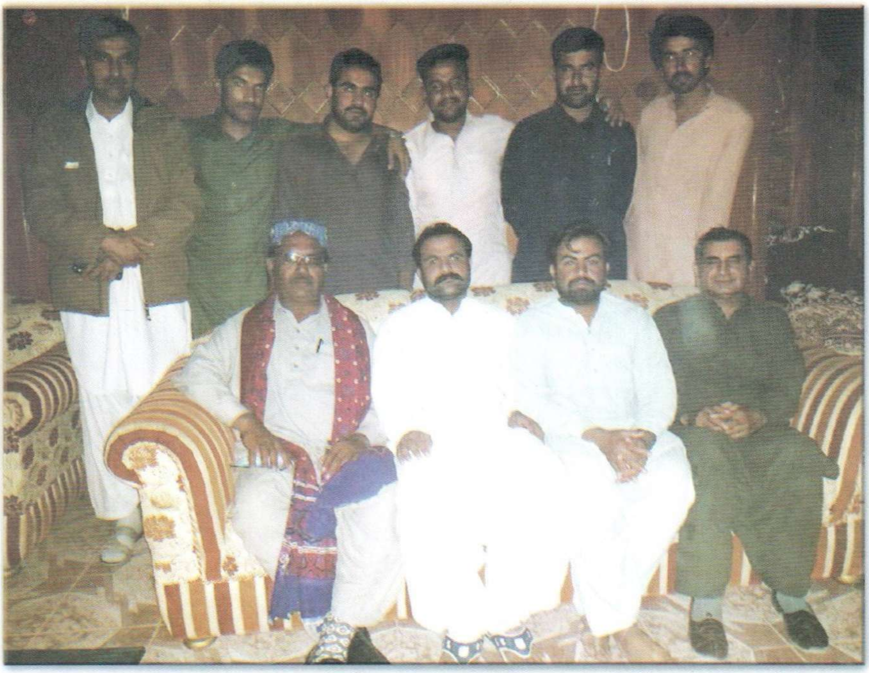

لیکک منصور تلهو صاحب، ماما زین، احمد نواز بلوچ، عبدالحکیم جوکیو،
میر جنید، صالح محمد، واجد، اسماعیل، عظیم ءُ منیر جوکیو

لیکک منصور تلهو صاحب، عبدالحکیم جوکیو، منیر جوکیو، محمد عظیم
میر جنید، صالح محمد، احمد نواز، واجد، اسماعیل ءُ نور عالم جوکیو

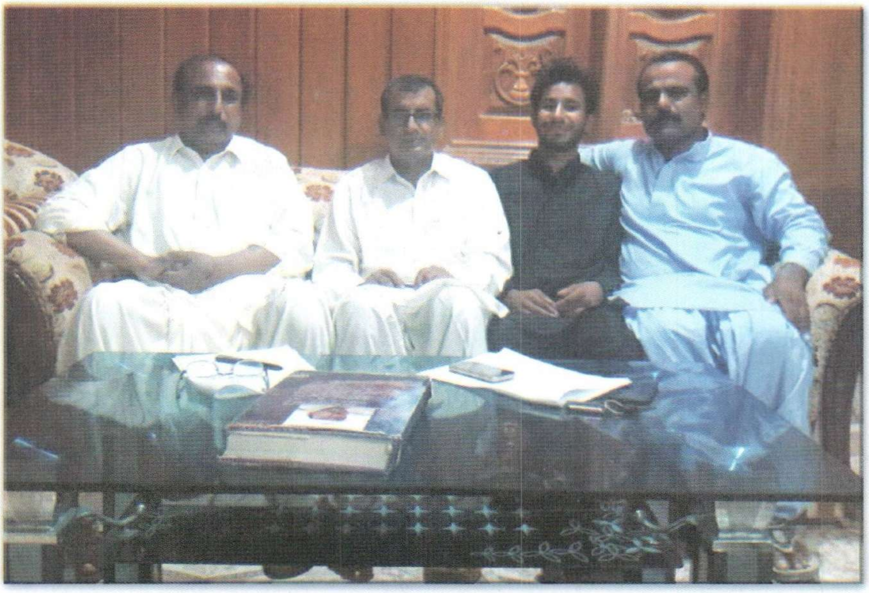

محترم احمد نواز بلوچ، محترم سعيد احمد، ليکڪ منصور ٿلهو ۽
محترم سائين گل حسن ڪلمتي

محترم احمد نواز، محترم گل حسن ڪلمتي، محترم ڊاڪٽر رخمان پالاري
(چيئرمين سنڌي ڊپارٽمينٽ ڪراچي يونيورسٽي) ۽ ليکڪ منصور ٿلهو

ليکڪ منصور ٿلهو ۽ در محمد "درو" شاهہ لطيف جو فقير

گڏاپ جي علائقي ۾ نارا ٿر جبل تي "متارن" جو قبرون آهن

جبل تي شاھ لطيف جو تڪيو بہ ھو. ان ڪان سواءِ ھي سڄو تر آڳاٽي تهذيب جي تاريخي آثارن سان ڀريو پيو آھي. پٿر جي دور جي اوزارن جا ماڳ، رومين جون قبرون (روميون) قديم زرعي نظام جون نشانيون، اڻ چٽڻ جون ننگھون (Cup marks)ناياب جنگھلي جيوت وغيره. پر اسانجو اياڳ، جو بحريہ تائون جو بدمست ھاٿي سڀ ڪجھ پيليندو ۽ ميساريندو اڳتي ڏوڪيندو ٿو وڃي.

ڪوھستان جي ايراضي بابت پروفيسر ڊاڪٽر رُخمان گل پالاري لکي ٿو:

"ضلعي ٺٽي جو جنگشاھي وارو سڄو اتر وارو پاسو ويندي ھيٺ گگھر تائين ، ڪراچيءَ جو سڄو ملير، ضلعي ڄامشوري جا ڏري گھٽ تي حصا، ضلعي دادو جو اتريون اولھائون پاسو، بلوچستان جو دُريجي، خضدار، ضلعو لسٻيلو سڄو، جائو جبل جو سڄو اولھائون اترئين ڪنڊ وارو پاسو بار، ڪان تائين، وري ڏاڪٽين پاسي اور ماڙا، پسني، جيونيءَ ڪي الھندي پار ڪندي ايراني دشت بہ اورانگھيو وڃي. ان سڄي ڪوھستاني پٽيءَ ۾ سنڌي ٻوليءَ جا پورا پنج لھجا ڳالھايا وڃن ٿا. جن ۾ لاڙي، ڪوھستاني، لاسي، ڪيتراني ۽ جدگالي شامل آھن. اُھي لَھجا ڄڻ تہ ھڪٻئي سان سلھاڙيا پيا آھن، جو منجھن ڪيترائي ھڪجھڙا لفظ معمولي ڦيرقار سان ڳالھايا وڃن ٿا."

گڏاپ ان ئي ڪوھستان جي ضلعي ملير جو وڏي ايراضيءَ تي پکڙيل ڀراڙيءَ وارو علائقو آھي. منھنجي خيال موجب گڏاپ لفظ جي معنيٰ آھي. ميلاپ يا اتحاد جنھن کي انگريزي ۾ Junctionڪٺي چئجي. ھن علائقي جي جاگرافي بيھڪ اھڙي آھي. جو ھتان ذڪر ڪيل ڪوھستان جي علائقي جي ھر پاسي لاءِ گس، واٽون، دڳ ۽ رستا نڪرن ٿا. ھتي ڄڻ تہ انھن جو گڏاپ Junctionٿئي ٿو. ھتي ڪيترين ئي ذاتين ۽ قبيلن جو گڏاپ آھي، ۽ ھتي ذڪر ڪيل سنڌي ٻوليءَ جا لڳ ڀڳ سڀ لھجا ھتي ڳالھايا وڃن ٿا. جن جي گڏاپ سان ڄڻ تہ ھڪ نئون لھجو اُسري رھيو آھي. ھتي ڳالھائجندڙ جدگالي لھجي جي اھم ڳالھ اھا آھي، جو اھو ايران تائين ڳالھايو وڃي ٿو. ان ڪان علاوه ڪيترن ئي عرب رياستن ۾ اڄ بہ جدگالي لھجي واري سنڌي

ڳالهائيندڙ موجود آهن. بلوچستان گزيٽيئر موجب جدگال، جهلاوان/ جهالاوان وادي جا قديم باشندا آهن. جهالاوان بلوچستان جي قلات، جدرڪ ڀاڳوانا، زهري، فيروزآباد، ماتري، ود، نال، ساروڻا، جائو ۽ شڪئي ندي وارن علائقن تي مشتمل هڪ اهم ۽ وڏي ايراضي تي پکڙيل وادي آهي.

گڏاپ ۾ ڳالهائيجندڙ لهجن ۾ "وسرگ صوتين" جي بدران "اوسرگ صوتين" کي ڪتب آندو ويچي ٿو. مثال طور

گهوڙو	گوڙو	ڏگهو	ڏگو
ڏِڳو	ڏڳو	رَڏَ	رڏ
ڏيءَ	ديءَ	ڀاءُ	با
ڏيپ	ڏب	جهجهو	ججو
ڳالهہ	ڳال	ماٺهو	ماڙو، ماٺو
ڀانهو	ڀانو	سامهون	سامون

وغيره

شاهہ لطيف جي شاعري کي ڏسجي تہ سسئي جي سُرن جون سڀ تصويرون شاهہ لطيف هن تر جي ڀاڀيس ڀري ٻوليءَ جي سهڻن رنگن سان چٽيون آهن. الائي تہ ڪيترائي سُهڻا سخنور سگهڙ شاعر هن جابلو پٽيءَ ۾ صحرا جي گُلن جيئن ٽڙي، پنهنجو واس وکيري ڪومائجي ويا، پر ادبي ڪيتر جا محقق انهن جي وجود کان ئي تہ اڻواقف رهيا. هڪڙو ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ ئي هو، جنهن هتي جا جبل جهاڳي ڪشالا ڪڍي ڪنهن قدر هتي جو لوڪ ورثو سهيڙيو . پر منظم انداز ۾ هتي جي ٻولي / لهجي جي حوالي سان ڪڏهن بہ ڪو تحقيقي ڪم نہ ٿي سگهيو.

سو سائين منصور ٿلهي جڏهن اهڙو ارادو ڏيکاريو، تہ منهنجي لاءِ اهو خوشگوار حيرت جو سبب بڻيو. جيوٽيڪ هن تر جي ٻوليءَ جي لفظي خزاني کي محفوظ ڪرڻ ۽ منظر عام تي آڻڻ لاءِ منصور صاحب جي هيءَ ڪوشش هڪ شروعاتي وک ئي آهي. پر اتساهہ ڏياريندڙ ڳالهہ اها آهي تہ ڏگهيون منزلون طئي ڪرڻ لاءِ بنياد بهرحال پهرين وک ئي بنجندي آهي. اڄ هر سڌريل قوم پنهنجي ٻوليءَ جي قديم ورثي کي چنڊي ڦوڪي سارڻ سنڀالڻ لاءِ پنهنجون ڪوششون ڪري رهي آهہ ۽

ان لاءِ سندس ادارا منظم انداز ۾ پنهنجو ڪم ڪري رهيا آهن. پر اسان وٽ ان جي ابتڙ يا تہ ادارا آهن ڪونہ، ۽ جي آهن تہ رڳو نالي ماتر.... ان ڏڪار واري حالت ۾ ڪي ڪاهوڙي انفرادي طور تي پنهنجي هڙان وڙان خرچ ڪري، جيڪڏهن اهڙو ڪم ڪن ٿا، تہ انهن جي همٿ ڪي نہ سارا هڻ نا انصافي چئبي. جو تہ ٻوليءَ جي باري ۾ تحقيق نہ رڳو ٻوليءَ جي وسعت کي واضح ڪري ٿي، بلڪ ان سان گڏ تاريخ، تمدن، تهذيب ۽ ثقافت تي ٻوليءَ جي اثرن جو اپياس بہ ڪري ٿي، جنهن سان قديم تهذيبي ورثي کي پرکڻ جي راهہ هموار ٿئي ٿي.

دنيا لسانيات جي اهميت کي سمجهندي ان جي ترقيءَ لاءِ سائنسي بنيادن تي کوجنائن ۾ رُڌل آهي پر اسان وٽ اڃا گ سان ان کي ايتري اهميت حاصل نہ ٿي سگهي آهي. اهوئي سبب آهي جو اسان وٽ تخليقي ادب جي ميدان ۾ تہ موچارو ڪم ٿئي پيو ۽ ڪتاب بہ ڇپجن پيا پر ٻوليءَ تي تحقيق جي سلسلي ۾ پينگ پئي واڪا ڪري. جيڪڏهن ٿورين گهڻين ڪوششون ٿيون بہ آهن، تہ محدود رُخ ۽ مخصوص انداز ۾............ ڪوهستاني پٽي، خاص طور تي گڏاپ واري تر جي لفظي خزاني تي ڪڏهن بہ تحقيق جي ڪا ڪوشش سامهون نہ آئي آهي. ان ڏس ۾ "گڏاپ جا گل" شايد پهرين ڪوشش آهي، جنهن جو سِهرو سائين منصور صاحب جي سر تي آهي. اُميد تہ اڳتي هلي هيءَ وک، هڪ وسيع تحقيقي عمل جي منزل تي پُهچڻ جو سبب بڻبي، جنهن جو فائدو اوس سنڌي ٻوليءَ کي ئي ٿيڻو آهي. جو تہ ان سان ٻوليءَ جي مرڪزي ڌارا ۾ اهڙا لفظ شامل ٿيندا، جيڪي اڄ تائين ڪن لاتار جو شڪار رهيا آهن ۽ جن تي بي خبري ۽ بي حسيءَ جي لٽ چڙهي وئي آهي.

امر گُل
ليڪچرار ايجوڪيشن ۽ سنڌي لٽريچر
ڪونڪر ڪاليج گڏاپ ملير

ٻہ ٻول چار ڳالهيون

ساهَڙُ سا سوهڻي، سائر پُڻ سوئي،
آهي نجوئي، ڳجهہ، ڳجهاندر ڳالهڙي،
ڳل ڳل پسي، ڳودڙيا! گهڻا مَ پائيج.
سُر سهڻي (شاهہ)

ڪراچي يونيورسٽيءَ جي سنڌي شعبي ۾ پروفيسر ڊاڪٽر شير مهراڻيءَ سان ملڻ ويس، يونيورسٽي روڊ تي ڪراچي يونيورسٽيءَ جي مکيہ دروازي وٽ گاڏي بيهي رهي، آءٌ هيٺ لهي وڏي دروازي جي پاسي ۾ ننڍڙو لنگهہ هُجي، اُن ننڍڙي دروازي منجهان شاگرد ۽ شاگردياڻيون، يونيورسٽي جا ملازم ڪي اندر ٿي ويا تہ ڪي وري اُن، دروازي مان ٻاهر ٿي آيا. دروازي ٻاهران پڪيءَ عمر جون عورتون ۽ ننڍڙا ٻار خيرات گهرڻ جي لاءِ ايندڙ ويندڙ ماڻهن جي اڳيان پٺيان ۽ پاسن کان آواز ڏيندا هلندا رهيا. ڪو ٻارن کي خيرات ڏئي پيو تہ ڪو مُنهن سُجائي هليو ٿي ويو.

مان ننڍڙي دروازي تي اچي ڏاڪا هيٺ لهي ٻہ وکون کنيون تہ اڳيان سِرن جو خوبصورت "پيرو چارو" هُجي. هي پيرو چارو سيمنٽ جي آچين سرن جو نهيل، اُن جي ٻنهي پاسن کان ڳاڙهين سرن جو پَٽو نهيل هجي. اُن ٻنهي پاسن ۾ ڳاڙهين سرن جي مٿان لوهہ جا ڏنڊا لڳل، جن کي سائو رنگ ڏنل هجي. انهن جي ڏنڊن جو مٿيون حصو ڪمان وانگر وريل هيو. اُنهن ڏنڊن جي مٿان سائي رنگ جي سنهڙي لوهي جاري چڙهيل هُجي. پيرو چارو جي ٻنهي پاسن کان لوهہ جي ڏنڊن پٺيان وڻ هُجن. اُنهن وڻن جون ٽاريون، سائي جاريءَ مٿان ڪنڌ لاڙيون بيٺيون هجن، جيئن ٻار پنهنجي ماءُ جي جهوليءَ ۾ ڪنڌ لاڙي آرامي ٿيندو آهي. سج جي روشني تي ٽارين جا اولڙا فرش تي ڪنهن چترڪار جي ناهيل نيچر (NATURE)ڊزائين جيان لڳي رهيا هئا. جنهن ڪري پيرو چارو واري وات ڏاڍي سهڻي لڳي رهي هئي. ٻنهي پاسن کان لوهہ

وارا ڏنڊا تي سئو ويهه هئا. هڪ پاسي کان هڪ سؤ سٺ (160) ساوا ڏنڊا هجن، ٻئي پاسي کان هڪ سئو سٺ (160) ڏنڊا لڳل هئا.

هيءُ ”پيرو چارو“ چانوري وارو هيو. ماڻهن جي گهڻي اچ وڃ لڳي پئي هئي. ڪنهن ڪنهن وقت هوا هڪ پاسي کان آچي، هلندڙ ماڻهن جي ڪپڙن سان شرارتي ٻار وانگر ڪيچل ڪري هلي پئي وئي. ڪن شاگردن ۽ شاگرديائڻين جا هٿ قميص ۽ چولن جي اڳين پٺين پاسي ڏانهن وڌي پيا وڃن، اهي پنهنجين قميصن ۽ چولن کي هيٺ ڪري پيا چڏين. هوا هر ڪنهن سان ڪيچل ڪندي آهي پر اُن کي ڪو ڏسي ناهي سگهندو، هوا جي ڪپڙن سان راند بہ عجيب لڳي رَهي هئي.

وڻڪار واري واٽ ختم ٿي، چارين لڳل رستي کان ٻاهر نڪري ساڄي پاسي واري جاءِ ڏانهن هلڻ لڳس. هڪ نوجوان کان سنڌي شعبي جي پڇا ڪئي ۽ ڪيس چيو:

”ادا، سائين پروفيسر ڊاڪٽر شير مهراڻيءَ صاحب سان ملڻو آهي؟ نوجوان مشڪي وراڻيو:

”آچو...“

ڪجهہ وڪن ڪانپوءِ هڪ ڪليل در ڏانهن اشارو ڪري چيائين:

”اِها سائين ڊاڪٽر شير مهراڻي جي آفيس آهي، سائين سامهون ويٺو آتوَ. شايد ڪلاس وٺي رهيو آهي“.

اُن نوجوان جو شڪريو ادا ڪيو ۽ هو موڪلائي هليو.

مان جيئن اندر داخل ٿيس تہ شاگردن سان ڪمرو ڀريل هُجي. اُنهن کي ڏسي ٻوئتي موٽڻ جي ڪئي، ايتري ۾ سائين مهراڻي آواز ڏنو، ”ادا، آچو – سَڀ پنهنجا آهيون. اُهي لفظ ٻڌي سائين مهراڻي ڏانهن وڌي وڃي ڪيس هَٿ ملايو. ڪمري ۾ خالي ڪرسي ڏسي اُتي وڃي ويٺس. ٻوءِ سائين مهراڻي ڪمري ۾ ويٺل شاگردن جو تعارف ڪرايو. هي شاگرد ايم فل جا آهن. زبير احمد خاصخيلي، مُنير احمد جوکيو، عبدالڪريم شَر، ڪاشف علي مگريو، حامد علي مَري، آغا ولي محمد پٺاڻ، سيد محمود شاهہ، زبيده هنگورو، نصير جوکيو، ڪجهہ وقت ڪانپوءِ اُهي شاگرد هليا ويا ۽ سائين ڊاڪٽر رخمان گل پالاري صاحب اندر آيو، اُن سان هَٿُ ملايو. سائين پالاري صاحب، ٻيئي بيٺي سائين

شير مهراڻيءَ سان حال احوال ڪري واپس هليو ويو. ايتري ۾ ڪجهه شاگرديائڻيون ۽ شاگرد آيا ته انهن پنهنجو تعارف ڪرايو.

"احمد نواز واڍيلو بلوچ، (ايم اي فائينل) زين العابدين (ايم اي فائنل)، مير جُنيد جوکيو (ايم اي فائنل)، اسماعيل جوکيو (ايم اي فائنل)، ساجد ولد عبدالغني سوماراڻي جوکيو (ايم اي فائنل)، وقار احمد واڍيلو بلوچ (ايم اي فائينل)، بيبي فاطمه ابڙو (ايم اي فائنل).

سائين شير مهراڻي صاحب چانهه گهرائي ڇڏي هُئي، هڪ قد جو هلڪو ماڻهو چانهه جا ڀ ڪوپ کڻي آيو. اُن جو تعارف ڪرائيندي چيو. هي غلام اصغر اُچڻ خيرپور ميرس جو آهي، پوءِ اُن نوجوان هٿ ملايو ۽ چانهه جو ڪوپ ڏنو.

ٻئي ڏينهن تي سنڌي شعبي جي لائبريري (سيمينار هال) پروفيسر ڊاڪٽر ناهيد جي آفيس سان لڳ هُجي. لائبروري ۾ داخل ٿيس. لائبريري انچارج سائين حيدر علي ٻَنڊَ سان ملاقات ٿي. هال ۾ شاگرد ۽ شاگرديائوين ويٺل هُجن، زبير خاصخيلي اُنهن جو تعارف ڪرايو.

"اياز جوکيو (فرسٽ ايئر) واجد جوکيو (ٿرڊ ايئر)، عامر ڪلمتي (ٿرڊ ايئر) سعيد چانڊيو (فرسٽ ايئر)، ذوالفقار علي جوکيو (سيڪنڊ ايئر) سَجاد حسين شر (فرسٽ ايئر) طارق مختيار شر (فرسٽ ايئر)، فيصل خان (فرسٽ ايئر)، آسد علي مگريو (ٿرڊ ايئر)، اعزاز احمد لاشاري (سيڪنڊ ائير) فرزانه شاهاڻي (سيڪنڊ ايئر، رحيما زينب شر (سيڪنڊ ايئر) صدف ميمڻ (ايم فل)، فردوس سولنگي (ٿرڊ ايئر)، ثنا امداد ڏيپر (ٿرڊ ايئر) پارس صديقي (ٿرڊ ايئر) آسيه (ٿرڊ ائير)، ناياب ڪلوڙ (ٿرڊ ايئر)، مُعين اختر وگهيو (فرسٽ ايئر) سيف الله انصاري (فرسٽ ايئر)، محمد فاروق راهمو (فرسٽ ايئر)، بيبي فاطمه ابڙو (فائنل ايئر)، فرزانه شاهاڻي (سال پيو)، زينب شر (سال پيو)، ثريه شر (سال پيو)، رحيم بخش (سال پيو)، پوءِ سيني شاگردن سان ڏيٺ ويٺ ٿي وئي، اڪثر شاگرد گڏاپ جي علائقي جا هُئا. هنن سان ڳالهه ٻولهه ۾ ڪيترا اهڙا لفظ هُجن، جيڪي نُپ سمجهه ۾ نه ٿي آيا، پر مزي جي ڳالهه اِها هُئي ته جڏهن گڏاپ جا شاگرد پاڻ ۾ به ڳالهائيندا هئا ته اُهي به هڪٻئي جا لفظ سمجهي ڪونه سگهندا هئا. اهو ڏسي مان خاموش ٿي

ويندو هئس. پوءِ ڪجهه وقت اهو سوچيندو رهيس، هي سيئي هڪ ئي ڳوٺ ۽ شهر جا آهن ۽ پاڻ ۾ دوست آهن. ننڍپڻ کان گڏ رهيا آهن. پوءِ به هڪبئي جا لَفظَ نه ٿا سمجهن، اُنهن کان پُڇيو، تہ اِهو ڪهڙو سبب آهي، جو توهين هڪبئي جا لفظ سمجهو نه ٿا؟

احمد نواز واڍيلي چيو، ” اسين واڍيلا بلوچ آهيون ۽ هي جوکيا آهن. ڪي لفظ اسين ڪونہ سمجهون تہ ڪي لفظ جوکيا اسان جا ڪونہ سمجهي سگهندا آهن“ . ائين خاصخيلي دوست بہ اسان واڍيلن جا لفظ سمجهي ڪونہ سگهندا آهن. ڇو تہ واڍيلا بلوچ ڳالهہ ٻولهہ ۾ جدگالي لهجي جا لفظ استعمال ڪندا آهن.

سنڌ جو ڪوهستاني علائقو هڪ وسيع ايراضي ۽ جبلن وارو علائقو آهي. هن علائقي جون حدون ڪراچيءَ کان وٺي قمبر شهدادڪوٽ ضلعي تائين پکڙيل آهن. سنڌ جو هي ڪوهستاني علائقو، سنڌ جي ٻين علائقن لاڙ، ٿر، وچولو ۽ اُتر وارن علائقن کان ڊيگهہ ۾ ايراضيءَ ۾ گهڻو آهي. ڪوهستاني علائقو معدنيات جي حوالي سان مالا مال آهي. هي علائقو ٻين علائقن جي ڀيٽ ۾ گهٽ آبادي وارو ۽ پٺتي پيل علائقو آهي.

ڪوهستاني علائقي جو گڏاپ وارو حصو ملير ضلعي ۾ اچي ٿو، هن جون حدون ”لاڙ“ سان ملندڙ آهن. تنهن ڪري لاڙي لَهجي جو آثر گڏاپ (ملير ضلعو) تي چٽو پٽو نظر اچي ٿو. گڏاپ جا ماڻهو پنهنجي ڪم سان ڪم رکندڙ، ڪنهنجي ٻن ٽن ۾ پرانگهہ نہ وَجهن، نہ وري ڪِنهن ٻي جي اُبتي سُبتي ڳالهہ ٻُڌن ٿا. گڏاپ ۾ مختلف ذاتين جا رهندڙ ماڻهو، اوکي سوکيءَ مَهل، ڪَم ڪارين ۾ هڪبئي سان ڀِتَ دوستن وانگر بيٺا هوندا آهن ۽ سيئي هڪجهڙا ڏسڻ ۾ ايندا آهن. پر ڳالهہ جي انداز مان اُنهن جي ذات ۽ پاڙي جو پتو پئجي ويندو آهي.

گڏاپ جي علائقي ۾ رهندڙ ذاتيون..

برفت، واڍيلا بلوچ، جدگال، جوکيا، گبول بلوچ ، شهڻا، ڪانڙا، گوندر، بروهي، ڇُتا، رند، خاصخيلي، ملاح، لاسي، ڪوسا، ٻُرا، بگٽي، مَري، چانڊيا، واڍيا، ڪلمتي بلوچ ، ڪولي، ڀيل، مينگهواڙ ۽ ٻين ذاتين وارا ماڻهو رهن ٿا.

گڏاپ ۽ ان جي آس پاس ۾ هيٺيان مشهور ڳوٺ اڄي وڃن ٿا.

اگارو خاصخيلي ڳوٺ، راهو گهرام جوکيو ڳوٺ، حاڪو بروهي ڳوٺ، اسحاق واڍيلو ڳوٺ، ارباب گبول ڳوٺ، حڪيم گبول ڳوٺ، روزي گوندر ڳوٺ، بيدي گوندر ڳوٺ، امام بخش گوندر ڳوٺ، حيات گوندر ڳوٺ، مير خان گوندر ڳوٺ، نوشهروان گوندر ڳوٺ، حاجي جوکيو، حسين بلوچ، رستم بلوچ، مير خان گوندر ڳوٺ، رسول بخش خاصخيلي، صالح محمد جمعاڻي ڳوٺ، دائود زنگياڻي ڳوٺ، عبدالرحيم واڍيلو ڳوٺ، ڊيپار گوندر ڳوٺ، عالي گبول ڳوٺ، حاجي اميد گبول ڳوٺ، ڳوٺ ڪونڪر، خميسو جوکيو ڳوٺ، عبدالحڪيم واڍيلو ڳوٺ، چنيسر جوکيو ڳوٺ، فقير سهراب جوکيو ڳوٺ، يار محمد واڍيلو ڳوٺ، آدم گبول، جمعو گبول، امير بخش گبول، عارب رند، احمد رند، مراد رند، حاجي فقير محمد واڍيلا بلوچ، مگيو جوکيو ڳوٺ، علي بخش ڳوٺ، حاجي عرضي بلوچ ڳوٺ، حاجي الله بچايو بلوچ ڳوٺ، ڳوٺ حاجي سائين رکيو جوکيو، غلام محمد جوکيو ڳوٺ، حاجي قادو جوکيو ڳوٺ، مُريد جوکيو ڳوٺ، راڌو جوکيو ڳوٺ، دوست محمد خاصخيلي ڳوٺ، سانوڻ خاصخيلي ڳوٺ، مولوي عبدالرحمان جوکيو ڳوٺ، خميسو جوکيو ڳوٺ، حاجي جبلي جوکيو ڳوٺ، ماستر علي محمد خاصخيلي ڳوٺ، هيبت خاصخيلي ڳوٺ، منو شيٽو ڳوٺ، محمد رمضان لاسي ڳوٺ، لالو ملاح، رب ڏنو زرگر وغيره.

ڪوهستان ـ لَس – ڪراچي ۽ گڏاپ جا جوکيا اکر "ڻ" جي جا تي اکر "ن" جو استعال ڪندا آهن.

مثلاً: بَن بنياد بُڻ بُڻياد

بنيو بڻيو

بنيل بڻيل

ڪوهستان ـ لَس – واڍيلا بلوچ ۽ جدگال لهجن ۾ اکر "ن" جي جا تي اکر "ڻ" ڪتب آڻيندا آهن.

مثلاً: موئيداڻ موئيدان

مڪراڻ مڪران

هينداڻ هيندان

جدگالي لهجي ۾ ڪن عورتن جا نالا اهڙا به آهن. جن جي آخر

۾ اکر ”ن“ اچي ٿو تہ اُن جي جاءِ تي اکر ”ڻ“ جو استعمال ٿئي ٿو ۽ بلوچ اکر ”خ“ جي جاءِ ”ح“ جا آواز ڪڍن ٿا. اُهي بلوچ جيڪي لاڙ کان ونيِ ڪيچ مڪران تائين آهن.

گڏاپ جي علائقي ۾ رهندڙ واڍيلا بلوچ، اُنهن جي ڳالهائڻ ٻولهائڻ واري لَهجي ۾ ”جدگالي“ لهجي جو رنگ نمايا ۽ چٽو پٽو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. جيئن تہ گڏاپ ۾ ڪيترين ئي ذاتين جا ماڻهو رهندڙ آهن، پر واڍيلا بلوچ ڳالهہ ٻولهہ جو انداز پنهنجو هوندو آهي.

مثال: آواز ”ت“ جي جاءِ تي آواز ”چ“ ، جو آواز ”آ“ جي جاءِ تي ”اِ-يا-آ“ آواز ”ٿ“ جي جاءِ تي آواز ”س“ جو آواز ڪڍندا آهن.

(واڍيلا بلوچ)

اُچڻ = اُتَڻ

اُچي = اُتي

چَي = تَي

چِي = تِي

آتي = آءُ

سو = ٿو

مٿين لفظن وارا جُملا هيٺ ڏجن ٿا.

جملن ۾: اُچڻ = اُٿڻ

نواز! اُچڻ جي ڪَرِ، دير چي ويئي ئي.

نواز! اُٿڻ جي ڪر، دير ٿي وئي آ.

اُچي = اُٿي

جملو: ”اُچي پاٽي پري آئي.“

اُٿي پاٽي پري آءُ

چَي = ٿي ۽ ٿئي

چي سگهي سو، اج گرم چَي، يا ”چي سگهي تو“ اج گرم چي.

ٿي سگهي ٿو، اج گرمي ٿئي.

سو = ٿو

جملو: ”يوڪ چار سگهو نا هلين سو“

هير چالاءِ جلدي نہ ٿو هلين.

مٿين ڳالهہ ٻولهہَ وارو ”جدگالي، لهجو سڏجي ٿو، پر گڏاپ جا واڍيلا عام ڳالهہ ۾ اڪثر جدگالي لهجو استعمال ڪندا آهن.

”يوڪ“ جي معنيٰ هي،ر هينئر

چار جي معنيٰ چا لاءِ، چا

سو = ٿو

”توڪي ڳالهہ تان ڏمرجي وڃي سو“

توري ڳالهہ تان چَپَ چَپَ تي چاڙهي ٿو.

چَپَ توترا = معني چَپَ چَپَ تي چاڙهڻ، اِها ڪاوڙجي علامت آهن.

واڍيلا بلوچ ٿن ٽيڪن وارو آواز ”ژ“ استعمال ڪندا آهن.

زانت = شادي تي

”چوڪرو زانت وڃي سو.“

چوڪرو شاديءَ تي وڃي ٿو.

ژان = شادي

توجو ژان چوءِ؟

تنهنجي شادي ٿي آهي؟

ڪنهن جو ژان آي؟

ڪنهن جي شادي آهي؟

گڏاپ جي ماڻهن ۾ سادگي وارو عنصر لاڙي ماڻهن جهڙو آهي. لاڙي ۽ گڏاپ جا ماڻهو ڪنهن سان ٽڪو ۽ تيز ڪونہ ڳالهائين اندر منجهہ ڏنگ ڦڏ رکن ڪونہ ۽ هي ماڻهو ڳالهہ ٻولهہ ۾ آواز ”هہ“ جو استعمال گهٽو ڪونہ ڪندا آهن ۽ ”توهان“ جو لفظ بہ استعمال ڪونہ ڪندا آهن.

”توهان“ لفظ جي جاءِ تي ”تون“ جو لفظ اچاريندا آهن ۽ هر ڪنهن کي وڏو هجي ڪٽي ننڍو ”تون“ چوندا آهن.

گڏاپ ۽ لاڙ جي ماڻهن جا لهجا۔آواز

آنَ = آءُ

آي = آهي

مانجو = منهنجو

توجو = تنهنجو

آنجو = اوهانجو

وَنا = ونواهہ
مَ = نہ
آن = آءُ
سامون = سامهون
جينجو = جنهن جو
تينجو = تنهن جو

گڏاپ جا ماڻهو ڪن لفظ ۾ اڪر ”ي“ استعمال ڪونہ ڪندا آهن.

وچولي ۽ اترادي لهجي ۾	گڏاپ جا ماڻهو
ويهہ	وَهَ بَهت... ٻي ۽ ٻيهہ
لُڙيو پاڻي (ميرو يا مٽي وارو پاڻي)	لُڙ پاڻي
وِڪيو	وڪتو
ڪِڏي = ڪيڏانهن	ڪِيڏي = ڪيڏانهن
هِڏي = هيڏانهن	هِيڏي = هيڏانهن
تِلي آئو = هلي آءَ	اِين = آهين
ائين = هوس	

هن سلسلي ۾ جڏهن گُل حسن ڪلمتي سان ملاقات ٿي تہ ان پڻ ٻڌايو تہ گڏاپ جي علائقي جا دوست جيڪي هڪ ئي ڳوٺ، هڪ ئي پاڙي ۽ ڪي پرپاسن وارن ڳوٺن جا رهندڙ آهن جڏهن اهي پاڻ ۾ ڳالهہ ٻولهہ ڪندا آهن تہ جملن ۾ ڪجهہ لفظ الڳ انداز ۾ اچاريندا آهن.

مثلا: ڪاٺ جي سنهڙين تيلين ۽ ڪٽڪ جي سنهڙين تيلين مان ٺهيل مانيءَ رکڻ واري ”پنڊي“ يا ”ڍڪي“ جا لفظ، اترادي ۽ وچولي لهجي ۾ استعمال ٿين ٿا پر گڏاپ جي علائقي ۾ ”سپتي“ جي معنيٰ (ڇٻي، پنڊي، ڍڪي ۽ ڇٻري) جا لفظ خاصخيلي استعمال ڪن ٿا. ”ڇاهوڙي“ جو لفظ جوڪيا استعمال ڪندا آهن.

جيئن ڍڪي ڪي لاڙي ماڻهو ڪاري ۽ ڇٻي چون، حقيقت ۾ هڪ لفظ جون ڪوڙ معنائون هجڻ سان ٻوليءَ جي سونهن سرس نظر ايندي آهي.

گڏاپ جي دوستن سان ڪچهريون ڪندي، انهن جي پاڻ ۾ ٻڌي، ايڪو ڏسندي ۽ لفظن جا اُچار ٻڌندي پوءِ ”گڏاپ جا گل“ جي نالي سان ”لُغت“ لکڻ جو خيال آيو. پوءِ انهن سان ڪچهريون ڪندو، ”لفظ“ ڦٽين

وانگر چوندبيندو رهيس. اُنهن جي ڳوٺن ۾ وڃي، اُتي جي اُستاد، بزرگن، ۽ نوجوانن سان ڪچهريون ڪيون. پوءِ پتو پيو تہ واڍيلا بلوچ ۽ ٻيا جيڪي بلوچن جا پاڙا آهن، انهن جي ڳالهہ تي "جدگالي" لهجي جو گهڻو اثر آهي ۽ ٻين ذاتين وارن ماڻهن جي ڳالهہ ٻولهہ تي "لاڙي لهجي" جو اثر موجود هيو.
بلوچي زبان جا ٽي وڏا لهجا آهن:

(1) مڪراني، (2) رخشاني (3) سليماني.

(1) مڪراني لهجو: مڪران کان علاوه ڪراچي، ايران ۽ بلوچستان جي ڪيترن حصن ۾ ڳالهايو ويندو آهي، مڪراني لهجي کي تيابي سمنڊ جي ڪناري وارو لهجو، "تياب" جي معنيٰ سمنڊ، هن لهجي کي ڪيچي بہ چوندا آهن.

(2) رخشاني لهجو: خاران، حڪ ت، چاني ۽ ٻين علائقن ۾ ڳالهايو ويندو آهي، هي مڪراني لهجي جي ويجهو آهي، جنهن ۾ ٿورو گهڻو اختلاف آهي، هي لهجو افغانستان ۽ تُرڪستان ۾ بہ ڳالهايو ويندو آهي.

(3) سليماني لهجو: هي لهجو بلوچستان، ڊيره غازي خان، ڪوهہ سليمان، تُرڪستان، راجن پور (سرائيڪي علائقو پنجاب) سنڌ جي اندر خاص طور تي ڪراچي ۾ گڏاپ جي علائقي ۾ بہ سليماني لهجو ڳالهايو ويندو آهي، هن لهجي ۾ سرائيڪي ۽ سنڌي ٻولين جا لفظ بہ شامل هوندا آهن.

ڪراچي يونيورسٽيءَ ۾ اُستادن، شاگردن ۽ گڏاپ جي دوستن سان گهاريل گهڙيون، پَڪي گهڙي جي ڇٽن وانگر ڇت تي ڇنيل آهن، سي مور نہ متجندا.

نوجوان جي عمر ۾ شاگرد ٿيڻ ۽ عمر جي پڇاڙيءَ واري حصي، سٺ ۽ ستر جي ڏهاڪي ۾ يونيورسٽيءَ ۾ پڙهڻ، روزانو اچڻ ۽ شاگردن سان ويهڻ، لئبريريءَ ۾ مطالعو ڪرڻ جو پنهنجو الڳ مزو ٿئي ٿو، "سٺ ۽ لٺ" جي چوٽي آهي، هن عمر ۾ گهٽي پاڳي جسم هلڻ کان لاچار ٿيو وڃي. ها! اها الڳ ڳالهہ آهي تہ تندرست سماج، ترقي يافتہ ملڪن جي ماڻهن جون عمريون وڏيون ٿين ٿيون، پڻ ان سماج جي بہ عمر وڌندي رهي ٿي پر جيڪو معاشرو سماجي ۽ معاشي لحاظ کان پيچ ڊاهہ جو شڪار ٿيندو هجي، ان معاشري جي ماڻهن جي عمر موت کان اڳي موڪلاڻي ڪري وڃي ٿي، يعني وقت کان اڳ ماڻهو معاشي ۽ سماجي ڏيڻ ۾ ڏهجي مري وڃي ٿو.

يونيورسٽيءَ ۾ سٺن استادن ۽ شاگردن جي محبت جو رنگ سنگت وارو هيو، اِها ڳالهہ ڏاڍي سُٺي لڳي، واهہ، ڪاش، هر رشتي ۾ دوستي جي محبت وارو رنگ هُجي.

اڄ 15 فيبروري 2018ع ڏهاڙو آهي، نون ايندڙ شاگردن (شاگرد ۽ شاگرديائيون) کي "جيءَ آيا ڀلي آيا" جي حوالي سان سنڌي شعبي ۾ سُٺي محفل مچائي وئي، هن محفل ۾ پراڻن شاگردن جن امتحان پاس ڪيو ۽ يونيورسٽي مان موڪلائي ڪري رهيا هئا. انهن کي محفل ۾ مان ڏنو ويو، ائين ڪٺي چئجي تہ "نون شاگردن" ۽ "پراڻن شاگردن" جو ڏينهن هو، نون شاگردن ۽ پراڻن شاگردن کي گلن جا تحفا پڻ ڏنا ويا، سنڌي ثقافت جو هي ڏيک ڏاڍو وڻيو، حقيقت ۾ زندگي گل جهڙي واس سان سهڻي لڳندي آهي، تڏهن تہ شاگردن کي "گُلڙا" چيو ويندو آهي، هن محفل جي ماندڻ ۾ ڊاڪٽر شير مهراڻي ۽ ٻين دوستن کي واڌايون ڏنيون ويون.

آخر ۾ آئون ڪتاب جي پورهئي ۾ سات ڏيندڙ، محترم ڊاڪٽر رخمان گل پالاري چيئرمين سنڌي شعبو، ڪراچي يونيورسٽي، اسسٽنٽ پروفيسر ڊاڪٽر شير مهراڻي سنڌي شعبو، ڪراچي يونيورسٽي، ليڪچرار اشرف شاد بلوچ ڪيچ، سائين گل حسن ڪلمتي، سائين عطا محمد ڀنڀرو، امر گل ليڪچرار، محترم سائين فتاح هاليپوٽو، احمد نواز واڍيلو بلوچ، زاهد واڍيلو، در محمد جوکيو، سائين احمدعلي بلوچ ڪلمتي، عبدالحڪيم جوکيو (هيڊ ماستر)، مير جنيد جوکيو، اسماعيل جوکيو، سعيد چانڊيو، پرويز چانڊيو، زبير خاصخيلي، اياز جوکيو، وقار احمد واڍيلو، زين العابدين، ٻيبي فاطمہ ۽ ٻائرن جو پڻ ٿورائتو آهيان، ڊاڪٽر منير احمد ٿلهو، آفتاب احمد ٿلهو، بخشل ٿلهو، سجاد احمد ٿلهو، نويد احمد ٿلهو، سئوت نجيب ٿلهو ۽ سنڌي شعبي ۾ ڪم ڪندڙ ميڊم شازيہ ناز، محمد واحد قادري، عمران قريشي، اصغر اڇڻ، غفار ۽ سمبارا جي دوستن شاهزيب ميمڻ، آفتاب هنگورو، شهنيز ميمڻ ۽ ساجد سنڌي جو پڻ ٿورائتو آهيان.

منصور ٿلهو

(الف)

اوڳـاريـنِ نـہ آنـرِ، پـڌا چَـرنِ نـہ ٻُـورُ
ليٽَنِ کي، لطيف چئي، هَلڻَ جو مَذکُورُ
مَينَ کي مامُورُ، آهي اُٿِڻُ اڳيين پنڌ جِي
(شاهہ)

اونڌائي: اونڌهي

آچون: اشارا... اک سان اشارا ڪرڻ
ادا – اشارا ڇو پيو ڪرن.
هي آچون ڇالا ٿو ڏين...
هي اشارا ڇا لا ٿو ڪرين.

آرڻ: گدري جو فصل
ادا! قاسم جو آرڻ پلو ٿيو آهي.
ادا! قاسم جي گدري جو فصل پلو ٿيو آهي.

اُڪڙَ: هَٽڻ (جدگالي ۽ ڪوهستاني لهجو)

اوٺاريو: قاتل
هو اوٺاريو پيو آهي. تنهن کي ٻاهر ڪيو
هو قاتو پيو آهي، تنهن کي ٻاهر ڪيو.

اوڪار: آثار ـ پار پتا

آڇلائڻ: اُگهارڻ

آمبريچي: موسمي ـ نارنگي (جدگالي لهجو)

اوچي: غرق ٿي ـ بلوچ واڍيلا (جدگالي لهجو)

آمري: گدامري

آنجوُن: لُڙڪ (جدگالي ۽ ڪوهستاني لهجو)

آستَ: اُڃ
جملو ـ ادا ـ ڏاڍي آستَ لڳي آ، پاڻي پيار.
سائين عبدالحڪيم جوکيو هيڊ ماستر هاءِ سڪول
گڏاپ ۾ ان سان ملاقات ٿي. پاءِ مير جنيد جوکيو بہ

گڏ هيو.
سائين پنهنجي اڻ ڇپيل شاعري جي ڪتاب مان هڪ شعر پڙهايو.
آچيو موکي آستان، پاٽان پٽين مَٽ،
پي پيالا پين، اُنهين نہ لَهي آسٽَ،
جي مَستي ۾ مَستَ، سي جاڳيو آچنَ جو ۾

آن (آن) — آؤن جدگالي لهجو. لفظ "آن" ۾ اکر "ن" جو اُچار ڪو نہ اچاريو ويندو آهي.

اڳوچٽي — ڪپڙو "ڪُني يا ماٽِي جي منهن تي ڪپڙو ڏيندا آهن. اُن کي اڳوچٽي" چوَن. جوکيا، خاصخيلي ڳالهائين ٿا.

اِلائي — گهٽو - لاڙ - ڪوهستان - لَس ۽ جدگالي لهجن ۾ استعمال ٿئي ٿو.
جڏهن تہ اترادي ۽ وچولي لهجن ۾ "اِلائي" جي معنيٰ گهٽو، جيئن تہ لاڙ - ڪوهستان - لاسي _ گڏاپ جي علائقن ۾ آواز "هہ" جو اچارڪن لفظن ۾ اچاريو ڪو نہ ويندو آهي.

آ — آءُ "آ" جو لفظ جهجهو استعمال ٿيندو آهي. "آءُ" جنهن ۾ "ءُ" الف حمزه "ءُ" "پيش" وارو اکر استعمال ڪو نہ ڪندا آهن. صرف "آ" چوندا آهن.
آ اچان ٿو....
آ کي چانهہ ڏي.
(مون کي چانهہ ڏي)

اُونجرَڻ — پنکيون ڪائڻ – ننڊ جا جهوتا ڪائڻ

امبرا — همراهہ _ ساٿي _ بلوچ ڳالهائين: جدگالي لهجي ۾ بہ "امبرا" جي معنيٰ "همراهہ" ۽ "ساٿي" آهي

آڏُرَڻ — ٿابو ڪائڻ، جدگالي، لاڙي ۽ ڪوهستاني لهجو

آکوندو — ڪانڌيرو، جدگالي، لاڙي ۽ ڪوهستاني لهجو

اي — آهي

آءِ	آچُ
	”ڳَڙ ٻڳڙ وجهي آءِ“
	(ڪپڙا پائي آچُ)
آئو	آيو
اِين	آهين (”اين“ لفظ جو اُچار ۾ آواز ”ن“ خاموش هوندو آهي)
	”ميرا! تون ڪؤنڪ آئو اِين“.
	(تون آهين)
آئي	ٻڪري (واحد)
آيون	ٻڪريون (جمع)

ڳڏاپ جي علائقي سان ڳڏ ”ڪانوڙ“ جو شهر آهي.

گل حسن ڪلمتي ان تي هڪ ڳالهہ ٻڌائي تہ: هڪ ڀيري ”ڪانوڙ“ جو هڪ ڳوناٽو ڊاڪٽر وٽ آيو. ڊاڪٽر اتر جي پاسي جو هجي، ڪيس ڳوناٽي عرض ڪيو.

ڊاڪٽر! منهنجي ”آئي“ بيمار آهي، تون آئي جو علاج ڪندين، ڳوٺ هلندين؟ ڊاڪٽر اهي جملا ٻڌي دل ۾ چيو، ”ڪُراڙي بيماري آهي، هتِ ڪٿي ايندا تہ ڪُراڙي مائي کي تڪليف ٿيندي چو نہ ڳوٺ ڏي وڃي ڏسي اچانس.“

ڊاڪٽر وراٽيو– ”ها... آءِ هلندس.“

ڳوناٽو ماٺهو ڊاڪٽر کي پنهنجي ڳوٺ وٺي آيو. ان کي ٻڪرين جي واڙي ۾ وٺي ويو ءِ هڪ بيمار ٻڪري جيڪا پٽ تي پئي هئي. ان ٻڪري ڏي اشار ڪري ڳوناٽي چيو.

ڊاڪٽر آئي جو علاج ڪَريو...؟

ڊاڪٽر حيران ٿيندي ڳوناٽي کان پڇيو.

تنهنجي ”آئي“ ڪٿي آهي، هي تہ ٻڪري آهي...؟

ڊاڪٽر! اها منهنجي ”آئي“ آهي....

پو ڊاڪٽر ڳالهہ سمجهي ويو، ڳوٺاڻي کي چيائين.
"آئون ماڻهن جو علاج ڪندو آهيان"
بنديچي يا بنديچو:
سنڌي ٻولي ۾ ڪيترا لفظ اهڙا آهن، جنهن جي آخر ۾ آواز "و" جو ايندو آهي. جڏهن تہ اهو لفظ ڪن جملن ۾ لفظ "ئي" ۽ اڪر "ي" ۾.
مثال: اڪبر چانڊيو - سعيد چانڊيو - ادا - اڄ "اڪبر چانڊئي" ۽ سعيد "چانڊئي" جي ڳوٺ ڏي هلنداسين.
ستارو سومرو - ادا نواز! سڀاڻي ستار سومري جي گهر ڏي هلنداسين.
وَڄَر = "وڄر هلي چُريا"
سوير ويا هليا.
هي لفظ خاصخيلي اڳاراڻي بہ استعمال ڪندا آهن. گڏاپ جي بزرگ شخص سان ملاقات ٿي. جنهن شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جي رسالي ڪانسوا پيو ڪتاب ڪو نہ پڙهيو آهي. هن سان "حاجي فقير محمد واڍيلا بلوچ ڳوٺ ۾ ملاقات ٿي.
هن پنهنجو تعارف ڪرايو...
ادا! منهنجو نالو دُر محمد "دورا" ولد ڇَڄر،
ڳوٺ حاجي قادو جوکيو، مون کي "دورا، ڀٽائي جو فقير" چوندا آهن.
ڪچهري ۾ فقير دورا، ڀٽائي، شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جا بيت ٻڌايا ۽ گڏاپ جي علائقي ۾ مختلف ذاتين وارا ماڻهو جيڪي لفظ ڳالهائيندا آهن. ۽ عام وهنواري زندگي ۾ استعمال ڪندا آهن.
اهي ٻڌايا - ان محل جيڪي دوست ڪچهري ۾ ويٺا هئا.
اسماعيل ولد سڪندر جوکيو، محمد نواز ولد علي نواز واڍيلو بلوچ، محترم گل حسن ڪلمتي، محترم

زاهد حسين جوکيو، زاهد بلوچ، مشتاق احمد واڍيلو بلوچ، اياز واڍيلو بلوچ، اسماعيل ولد حاجي غلام مصطفيٰ واڍيلو بلوچ، علي نواز واڍيلو بلوچ، نذير احمد واڍيلو بلوچ ۽ ٻيا دوست وينا هئا.

آيون ٻڪريون
ٻتو لفظ آيون مَيون معنيٰ گھٽيون ٻڪريون.
هِن ٻتي لفظ جو پهريون لفظ "آيون" پنهنجي معنيٰ ظاهر ڪري ٿو، ٻيو لفظ "مَيون" جيڪو واڌارو ۽ پهرين لفظ کي ٻِر ونرائيندڙ آهي.
واڍيلا بلوچ ۽ جوکيا "ٻڪري" جي لاءِ "آئي" ۽ گھٽين ٻڪرين جي لاءِ آيون يا "آيون ميون" جا لفظ استعمال ڪندا آهن.

آئي رَڙ، دانهن
"آئي مَري ويس"،
آئي مُنيس".
"آئي" جو لفظ عورتون جهجهو استعمال ڪنديون آهن. خاص ڪري عورت کي ڏَڪُ، يا چوٽ لڳڻ وقت هن کان دانهن نڪري ويندي آهي.
"آئي مَري ويس" يا ڪو مسئلو، معاملو اوچتو سَرَ تي آچي وڃينس تہ رڙ ڪري چوندي.
"آئي مُنيس".

آئين هوس.
"تون ٻاهر هُئين تونک آئو آئين".
(تون ٻاهر هُئين ان وقت آيو آئين).
مٿين جملي ۾ "تونک" جي معنيٰ اُن وقت "جدگالي" لهجو آهي.

اوهير ڏير. شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جو بيت آهي.
"اوهير ڪون آئيو، ماڙهو مليران
جنهن پُڇان خبرون، اُتي اُڪيران

جُسو زنجيرا، فارغ ٿيو فقير جو.
سرمارئي، (شاهه)

آوير — دير
"اوير ڇي وئي اي"، (جدگالي، ڪوهستان، لاسي ۽ لاڙي لهجو)، لطيف سائين ڳماتو ۾ اهو لفظ استعمال ڪيو آهي، پائرن پيرو نہ ڪيو ادن ڪئي اوير.
(دير ٿي وئي آهي)
واڍيلا بلوچ آواز "هہ" اچارين ڪون، جيئن "لاڙي ماٹهو" آواز "هہ" گهٽ اچاريندا آهن.
"ڇي" واڍيلا بلوچ آواز "ٿ" جي جاءِ تي "ڇ" جو آواز ڪيندا آهن. جيئن "ڇي" جي معنيٰ "ٿي" مٿئين جملي ۾ ڏيکاريل آهي. ٻنهي لفظن ۾ ڇهہ ٽيڪا آهن.

اوکر — گاهُہ، (ڍور ڍڳو گاهہَ کائي، باقي جيڪو "گاهہ" بچائيندو آهي، ان کي "اوکر" چون).

اوکَر اوسکر — گاهہ پنو (ٻٽو لفظ)
خالد! آيون مَيون ڏِسُ، "اوکر سوکر" تہ ڏيو.

آڙي — سَڏ (ڪنهن کي پيار سان يا رعب سان سڏڻ)
"آڙي" جو لفظ عورتون زياده ڳالهہ ٻولهہ ۾ استعمال ڪنديون آهن. ڪا عورت راز نيا جي ڳالهہ ڪرڻ جي لاءِ يا دل وٺڻ جي ڳالهہ ڪرڻ لاءِ ٻي عورت کي "اڙي" جو لفظ سڏڻ جي لاءِ ڪم آڻيندي آهي.
آڙي هڏي آچُ
اڙي فاطمہ! هِيڏي آچُ
اڙي! ٻُڌين پئي...!؟
ڪا عورت اوڙي پاڙي جي ڳالهہ ٻڌندي آهي تہ پوءِ ٻي عورت کي سَڏ ڪري ٻڌائيندي آ.
آڙي! وَسائيءَ جي وَر کي وَرو لڳو آهي، گهر ۾ وينو آهي. معني "وسائي جي مڙس کي ڏک لڳو آهي، سو گهر ۾ وينو آهي."

(واڍيلا بلوچ ”وَرو“ جو لفظ ڇتِ جي وچين ڪانيءَ جي لاءِ ڪتب آڻيندا آهن).

آڙي — ڏنگائي، ڦڏائي
”اڪير! آڙي نہ ڪَر“.

آڙي — جانئو هڙڻ، خاص ڪري مَلهہ جي گُر جي لاءِ ”اڙي“ جو لفظ استعمال ٿئي ٿو.
آڙي هَڙِڻُ معني پير سان ڪيراءِ

آڙيَ — سَڏ، سَڏ ڪرڻ
آڙي جو لفظ مَرد هڪٻئي کي سڏڻ جي لاءِ استعمال ڪندا آهن. هي لفظ ”معزز“ ۽ ”خاص“ ماڻهو جي لاءِ ڪتب ڪونہ آندو ويندو آهي. پَرَ هڪ جيڏا دوست يا هم عمر وارا يا ڪو وڏي عمر وارو ماڻهو پاڻ کان ڪنهن ننڍي کي ”اڙي“ آواز ڏئي، سڏ ڪندو آهي. ڪاوڙ ۾ ماڻهو ”اڙي“ جو لفظ بہ استعمال ڪندا آهن.
”اڙي! انڌو آهين ڇا، ڏسين نہ پيو، پَٽَ تي پَرِچ پيل آهي.“
آڙي جو لفظ سنڌي ٻوليءَ جي سيني لَهجن ۾ استعمال ٿيندو آهي. اُترادي ۽ وچين لَهجي ۾ عورت پنهنجي وَر (مُڙس) جو نالو ڪونہ وٺندي آهي. پر ”آڙي“ چئي، سڏ ڪندي آهي، ڪي مَرد پنهنجي گهرواريءَ کي ”اڙي“ چئي سَڏُ ڪندا آهن. (پر هينئر زال ۽ مُڙس هڪٻئي کي نالن سان سڏيندا آهن)

آٽو — ماني پچائڻ وارو آٽو
ڪي ماڻهو گهرن ۾ ٻتو لفظ ”آٽو ٻتو“ ڪتب آڻين ٿا.
”اما! گهر ۾ آٽو ٻتو اِي“. (جدگالي لهجو)
(امان! گهر ۾ آٽو ٻتو آهي)

آن — آءٌ، لاڙي لهجو، بلوچي واڍيلا

آنجو — اوهانجو، توهانجو
ادا، انجو گهر ڪٿي آهي؟

آءِ — آچُ

آءِ = آچي وئي: ماضي قريب جي لاءِ استعمال ٿئي ٿو.
پر واڍيلا بلوچ "حال" ۾ هينئر جي لاءِ ڪم آڻين ٿا.
عاليہ! آءِ مانجي مٽي مان "بودِ" ڪَڍُ.
عاليہ! اچ منهنجي مٽي مان جونءِ ڪَڍُ.
"جونءِ" جي لاءِ "بودِ" جو لفظ بلوچ استعمال ڪندا آهن.

اونت — ڪِرڪِر.. ڪُر ڪُر، بيزاري، بيزار ڪرڻ، تنگ ڪرڻ

اونت — اندر جي ڳالھ، "راز" بيزاري، بيزار ڪرڻ، تنگ ڪرڻ

آچڻ — سرمو (جدڳال بلوچ استعمال ڪن)

اُڪيواڙي — ڪراچي ڪوھستان جي ديھہ جو نالو

اورنگي — ديھہ جو نالو

الياس ڪانڙو — ڳوٺ جو نالو

اُڪليو — ڳالھايو، نہ نڪتو
ھاشم، ڊپ مان اکر ڪونہ اُڪليو ھو.
ھاشم، ڊپ مان لفظ بہ ڪونہ ڳالھايو ھو.

اوڳاليون — فضول ڳالھيون ڪرڻ، اجايو بَڪ بَڪَ ڪرڻ
ڳڏاپ ۾ رھندڙ جوکيا "اوڳاليون" ۽ "وِلَ ليُون" جا لفظ استعمال ڪندا آھن.
"تون اُڳاليون نہَ ڪر"
"تون فضول ڳالھيون نہ ڪَر"

آگھو — بيمار

آرو — چاڪ، چڱو ڀلو

آرا — چڱا ڀلا
ادا! آرا آھيو.
ڳڏاپ جو شاعر "اياز جوکيو" اُن جو ھڪ بيت آھي.
ھَـلـي آ اوڏڙو دَر تـي،
ھِـتـي تـو لاءِ ھِـيـنـئـو تـڙقـي،

کڙو آهين، چو پرتي،
تُنهنجي آئي، سُرها ٿياسين
متا هاٺي آرا ٿياسين
اُتي ادب ۾ ڪڙا ٿياسين
ڇتيان گُل تنهنجي سِر تي

اوڪِڻ — ويهڻ، ويهڻ جو نمونو (اوڪڙو ويهڻ)

آچ — آئون

اِنيچگ — نرڙ، نراڙ، پيشاني
هي بلوچي جو "لفظ" آهي، پر گڏاپ جا واڍيلا جدگالي لهجي ۾ استعمال ڪندا آهن.

اُچڻ — اُٿڻ
"نواز! اُچڻ جي ڪَر"
(نواز اُٿڻ جي ڪَر)

اُچي — اُٿي
"اُچي پاٺي پَري آئي".
(اُٿي پاٺي پري آءُ)

واڍيلا بلوچ ڳالهائيندا آهن (جدگالي، ڪوهستاني ۽ لاسڪي لهجو)

15-9-2017 تي گڏاپ جي علائقي ۾ حاجي فقير واڍيلا بلوچ ڳوٺ ۾ مجهند جو احمد نواز واڍيلا سان سان گڏ ان جي ڳوٺ ۾ پهتس. ٿوري دير ڪان پوءِ احمد نواز جا دوست، استاد ۽ پيا ڳوٺ وارا اچي ويا. اتي ڪچهريءَ جو ماحول ٺهجي ويو. مختلف ذاتين جي ماڻهن سان سنڌي ٻوليءَ جي ڪوهستاني، جدگالي لهجن، واڍيلا بلوچ سان ڪچهري ٿي. اُنهن جي ڳالهه تي "جدگالي لهجي جو اثر چٽو پٽو موجود هو.

ڪچهريءَ ۾ جن سڄڻن سات ڏنو، سائين احمد علي ڪلمتي بلوچ، هيڊ ماستر گورنمينٽ پرائمري

اسڪول بهادر بلوچ ڳوٺ، محمد موسيٰ واڍيلو بلوچ، واحد بخش واڍيلو بلوچ، غلام مصطفيٰ جوکيو، محمد صديق واڍيلو بلوچ، بشير احمد واڍيلو بلوچ، عابد اسحاق ڪلمتي بلوچ، وقار احمد بلوچ، اُن ئي ڏينهن شام جو ساڍي ستين وڳي، پاڻ احمد نواز واڍيلا بلوچ سان گڏجي، ڳوٺ حاجي سائين رکيو وياسين، اُتي جن استادن ۽ دوستن سان ڪچهري ٿي.

محترم سائين عبدالحڪيم جوکيو، هيڊ ماستر سيڪنڊري اسڪول، سائين علي نواز جوکيو ليڪچرار، نصير احمد جوکيو ۽ اسماعيل جوکيو ڪچهريءَ ۾ حصو ورتو. رات جو دير تائين ڪچهري هلندي رهي، پوءِ سڀني سڄڻن کان موڪلائي احمد نواز واڍيلا جي جاءِ تي آياسين. رات جو يارنهين لڳي دوست زين العابدين، اسماعيل جوکيو ۽ مير جنيد جوکيو ڪچهري ڪرڻ جي لاءِ آيا. اُنهن سان سوا هڪ تائين سنڌي ٻوليءَ جي لفظن تي بحث ٿيندا رهيا، آءُ لکندو رهيس. رات جو هڪ ٿيو ته مير جنيد، زين دوستن چيو، هلو ته چانهه پيئڻ هلون. پوءِ اسين موٽرسائيڪلن تي چڙهي چانهه پيئڻ وياسين، اڌ ڪلاڪ کانپوءِ اتي واپس ٿئي رات جا ٽي ٿي ويا.

اُڱروڻ — وَهنجڻ، تَڙُ ڪرڻ (واڍيلا بلوچ ڳالهائين) جدڳالي لهجي ۾ "اُنگرڻ" جي معني وهنجڻ آهي.

اونگرڻ — آءُ هير اونگري اچين ٿو
(مان هينئر تڙُ ڪري اچان ٿو)

آرو — چڱو ڀَلو، عظيم! آرو آئين؟ (عظيم! چڱو ڀلو آهين...؟)

جڏهن ته اُترادي ۽ پوءِ مير جنيد جوکيو کان پڇيو "ادا، ڇاپيو چئي، تون سمجهانءِ".

سائين "ڀتِ ۾ شادي هئي" يعني پاڙي جي گهر جي

پاسي ۾ شادي هئي. اُن ڪري دير سان آيس“. وچولي لهجن ۾ چوندا آهن. ”ادا، پِڪِ ۾ شادي هُئي. يعني گهر جي پاسي ۾ يا پاڙي ۾ شادي هئي.
پوءِ گڏاپ جا جوکيا ڪِن لفظن ۾ آواز ”ڪ“ جي جاءِ تي ”ت“ جو آواز استعمال ڪندا آهن. مثلا: پِڪَ يا ”پِڪِ“ = ”پِتِ“.
زين العابدين چيو ”پِتِ ۾ شادي هئي“. اُن جي جملي کي سمجهي نہ سگهيس، هُن جملو ورجايو ... ”پِت ۾ شادي هُئي“.

آنجھ (اِنج) ڳوڙهو، لُڙڪُ، گڏاپ جا ماڻهو ”ھ“ جو اچار ڪونہ اُچاريندا آهن پر ڪن لفظن ۾ لکندا ضرور آهن، جيئن ”انجھ“ جو آخري اکر ”ھ“ لکيو ويو آهي، پرا چارڻ ۾ ”انج“ جو اچار ڪيندا آهن.

انجهون(اِنجون) ڳوڙها..
”مير ڳالھ ڪهڙي آ، توجي اک انج پئي ڏي.“
(مير ڳالھ ڪهڙي آھ، تنهنجي اک ڳوڙها پئي ڳاڙي)
(گڏاپ جا واڍيلا بلوچ ۽ جوکيا ”انج“ جو لفظ استعمال ڪندا آهن)

اوڇَڙا (يا پيٺي) هنڌ، بسترا
ادي! اوڇڙا (پيٺي) آوڍي ڇَڏَ
ادي! هنڌ بسترا مَنجڙ تي سِڏا ڪري ڇڏ
ادي! هنڌ بسترا تي مٿي ڪري رک

اوڍي سڌا ڪري رکڻ يا هڪبئي جي مٿان ڪري سنوت ۾ رکڻ

ايري ناھ رکڻ يا سَتي رکڻ

آلگ جدا: هرچ مردمي سوچ الگين. (بلوچي) هر ماڻهو جي سوچ لگ آهي.

اِسترگ بليڊ، پاڪي: استر گاگون ريشان بساھ، (بلوچي) بليڊ سان ڏاڙهي ڪوڙ.

انتظار	ترسڻ: من باز ٿئي انتظار ڪُتا. (بلوچي) مون توهان جو گهڻو انتظار ڪيو.
ايمان	يقين: مَنان تئي سرا يقينيت. (بلوچي) مون کي توتي يقين آهي.
اور	برسات: مرچي اورا گورتا. (بلوچي) اڄ مينهن وسيو آهي.
آپ	پاڻي: آپ وَري. (بلوچي) پاڻي پيئين ٿو.

(ب)

بهادر گڏيا بهادرين، ڪڙڳ ڪلول ڪن،
وجهن دڙ دڙن تي، هاڪارين، هڻن،
ڪرن، ڪَنڌ نچن، رڻ گجيو، راڙو تيو.

ٻُني	جبل (گڏاپ ۾ رهندڙ سڀ قبيلا ڳالهائين ٿا) "ٻُني چڙهي آچَ" (جبل تي چڙهي آچ)
ٻَني	جاءِ جو نالو: (جتي متيءَ جي ڪچين سِرنو ڪي پچايو وڃي، هي لفظ اتر ۽ وچولي لهجن ۾ ڳالهايو ويندو آهي)
بوڊ	جونءِ (واڍيلا بلوچ ڳالهائين ٿا) هي بلوچيءَ جو لفظ آهي.
ٻنديچو	جوڪيو (جوڪين جو پاڙو)
ٻَڪَڪَ	ذات جو نالو
بوڦ	سوَڙَ، بلوچي ٻوليءَ ۾ بہ "بوڦ" جو لفظ استعمال ٿيندو آهي.
بانبتو	جَهندو، (وڏو جهندو اهو ڪهڙي بہ قسم جو هجي)
بانبتي	جَهنڊي
بجار ٻُني	ديهہ جو نالو آهي، "ٻُني بهرام" ضلعو قمبر شهدادڪوٽ ۾ شهر جو نالو آهي.
بَتي مار	بَتي وساءِ، هي لفظ جدگالي ڪان علاوه پوري ڪوهستان ۾ ڳالهايو وڃي
ٻِڙَ	ٻيڙ (جدگالي لهجو) پوري ڪوهستان ۾ لس ۾ ڳالهائين.
ٻا	ٻاءِ (جدگالي لهجو) پوري ڪوهستان ۾ لس ۾ ڳالهائين.
ٻڙ	گهاٽو (جدگالي لهجو) پوري ڪوهستان ۾ لس ۾ ڳالهائين.

بِلائي	خدا نہ ڪَري (جدگالي لهجو)
بي سونتو	بي عقل هي لفظ جدگالي ڪان علاوه پوري ڪوهستان، لس ٻ لاڙ ۾ ڳالهايو وڃي
بِگر	سوا بغير، پوري ڪوهستان، لس ٻ لاڙ ۾ ڳالهائين ٿا.
بُشانڪ	مهارو، بشانڪ، هي لفظ ..... واڍيلا بلوچ استعمال ڪندا آهن، ايران ۾ رهندڙ واڍيلا بلوچ "جهل" جي معنيٰ "مهارو"، "مچرداني"، ڪي چوندا آهن.
باز	گهڻو: من تئي باز انتظار ڪُتا. (بلوچي) مون توهان جو گهڻو انتظار ڪيو آهي. هي بلوچيءَ جو لفظ جيڪو واڍيلا ٻ جدگال استعمال ڪن ٿا.
بيمار	بيمار، ناچاڪ: مَنين دوست بيمارين. (بلوچي) منهنجو دوست بيمار آهي.
بيڪار	خراب: تؤ بيڪارين مَردُميئي. (بلوچي) تون بيڪار ماڻهو آهين.
بيشمار	گهڻو: ملڪا بيشمار نيڪين مَردُم هستين. (بلوچي) ملڪ ۾ بيشمار نيڪ ماڻهو آهن.
بهشت	جنت
بيقرار	بيچين: منين دل بغير تَرا بيقرارين. (بلوچي) منهنجو دل توکان سواءِ بيچين آهي
برباد	تباهہ، برباد: هي زمين بربادين. (بلوچي) هي زمين برباد آهي.
بزدل	ڀاڙيو: تؤ بُزدليءِ. (بلوچي) تون بزدل آهين.
بيچين	بي آرام: تراچيئين تؤ بيچيني. (بلوچي) توکي ڇا آهي تون بيچين آهين
بُلبُل	پکي جو نالو: بُلبُل جام وَرگين. (بلوچي) بلبل جام ڦل کائي ٿي.
بِرات	ڀاءُ: تؤ منين براتي: تون منهنجو ڀاءُ آهين.
بِياري = بيار	ڪٿي اچ: هنگو بياري. هيڏانهن ڪٿي اچ
بُرو	وڃ: تؤ مرچي ڪراچيءَ بُرو. تون اڄ ڪراچي وڃ.

بورين	تکر، تکر، مکس کرڻ: تگنان بورين. مانيءَ کي تکر تکر کر.
بور	کاءَ پياءَ نگن بور: اچ ماني کاءَ
بياءَ	آچُ: بياءَ نِندِ. اچ ويهه
بوشتِ	بيهه: بوشتِ من ڪايان. بيهه آءَ اچان
بَجان	هڻ: سينت بجان. سينت هڻ
بَروت	مچيون، مچ: منين بروت مزنا. منهنجون مُچيون وڏيون آهن
بَتگان	ٿيس: من بيمار بنگان. آءَ بيمار ٿيس.

(ٻ)

ٻڙي! تہ ٻيلِي ڳھڻا، ساٿي پڇي سُکُ،
رِفاقَتَ رُجُن ۾، ڏونگَرَ ڪاري ڏُکُ،
آريءَ جو آھُکُ، مون رَھنُما راھَہ ٿيو.
(شاھہ)

ٻيٺا — ويٺل، (واحد)
”وڃير ھِت ڪير ٻيٺا ھا؟
سوير ھت ڪير ويٺل ھو؟
واڍيلا بلوچ ”ويٺل“ جي جاءِ تي ”ٻيٺل“ جو لفظ ڪتب آڻين ٿا. جيئن تہ سرائيڪي ٻوليءَ ۾ ”ويٺل“ جي جاءِ تي ”ٻيٺا“ (ٻيٺھا) جو لفظ استعمال ڪندا آھن.
”اتھِ ڪير ٻيٺھا ھا...؟“ (ھت ڪير ويٺل يا ويٺو ھو؟)
”مين ٻيٺھا ھا“، (مان ويٺو آھيان)
”طاھر!“ اوطاق ۽ چ ڪون ٻيٺھا اي.
”طاھر!“ اوطاق ۾ ڪير ويٺو آھي.
سنڌي ٻوليءَ جو آواز ”ٺ“ اڪيلو اکر آھي ۽ سرائيڪي ٻولي ۾ ”ٹھ“ (ٹ + ھ) ٻن آوازن جو ڳڏيل لفظ آھي. سنڌي لفظ ”ٻيٺا“ ۽ سرائيڪي ٻوليءَ ۾ ”ٻيٺھا“، ٻنھي لفظن جون لکت واريون شڪليون مٽيل آھن، پر آواز ۽ معنائون ساڳيون ظاھر ڪن ٿا.
سرائيڪي ٻولي ”اردو“ لپيءَ ۾ لکي ويندي آھي.

ٻُوڙ — ياڇي، ٻٽو لفظ ”ٻوڙ موڙ“ بہ استعمال ڪيو ويندو آھي.

يا — ”ادي! ٻوڙ آھي“ (ادي! ياڇي آھي)

ٻوڙ — ”ٻوڙموڙ“ ٻٽو لفظ آھي، ھن ۾ پھرين لفظ ”ٻوڙ“ جي معنيٰ ”ياڇي“ آھي پر ٻيون لفظ ”موڙ“ جي معنيٰ بلڪل الڳ آھي.

موڙ جي معنيٰ ”هار“ (گهوٽ کي ٻڌڻ وارو موڙ)
موڙ = ڀيٽو ڪَر، يا وراءِ
ادا، ڪاغذ کي نہ موڙ
ڪاغذ کي نہ وراءِ.
موڙ = وڪڙ، وَرُ
ادا، اڳيان خطرناڪ موڙ آئي، خيال سان گاڏي هلاءِ
سنڌي ٻوليءَ ۾ ”ٻوڙ“ جي معنيٰ. ”پاڻي ۾ غوطا کائڻ“
جانوا چوڪَر کي پاڻيءَ ۾ نہ ٻوڙ، يعني پاڻيءَ ۾ غوطا نہ
کاراءِ.
ڪنهن شئي کي پاڻيءَ ۾ ٻوڙڻ يا وجهڻ
ادي! ڪپڙا پاڻيءَ ۾ ٻُوڙ، يعني ”وِجهہ“.

پيهان — ويهون. واڍيلا بلوچ (واحد ۽ جمع) جي لاءِ ”پيهان“
جو استعمال ڪندا آهن.
ادا، اسماعيل! ڇَتر وجهہ تہ پَيهان“.
ادا، اسماعيل پڙش وڇاءِ تہ ويهون يا ويهان)

ٻوهَہ — گاهہ

ٻوهَہ وارو — ڍوري جو نالو، (جتي ٻوهہ جام ٿئي)

ٻَي — ويهہ

ٻَيهو — ويهڻ
سرائيڪي ٻوليءَ ۾ ”ٻَہَ“ معني ويهُہ، يا ”ٻَيهَہ“.
اهي ٻئي لفظ ڪتب آڻيندا آهن.

ٻُنيُ — دروازو لاڙ جا ماڻهو بہ ”ٻُنيِ“ جو لفظ استعمال ڪندا
آهن.

ٻُميِ — دروازو
ادا، گهر جي ٻُميَ تي ڇو وينو آهين.؟

ٻاڏو — اک ڪان ٿيڏو، اک ۾ ڦير

ٻاڪڙي — اُها ڪُتي جا درَ درَ ڌڪا کائي.

ٻَرو — بُخار، تپ.
”چوري کي ٻرو پيو آهي“.

ٻُوٽ	منهن، چهرو ”ڇورا پنهنجو ٻوٽ تہ ڏِسُ“.
ٻُهارو	صفائي ڪرڻ وارو ڇنڊڻو، ڪچيءَ جي ڦڙن جو نهيل
ٻَيڙئي	ٿانوَ رکڻ جي جاءِ، ٻيڙئي جو لفظ جدگالي لهجي ۾ آهي، جنهن جي معني ساڳي آهي، (خاصخيلي ۽ جوکيا بہ استعمال ڪندا آهن. (گهر جي اڱڻ تي ڪاٺين جي نهيل ٿانوَن رکڻ جي جاءِ) ”ادي! رَڇَ ٻيڙئي جي مٿان لاٽا آهن“. ادي! ٿانوَ گهٽاونجيءَ جي مٿان رکيا آهن. ”لاٽا“ جي معني، ”رکيا“. رَڇَ جي معني = رڌ پچاءَ ۾ ڪاٺڻ پيئڻ جا ٿانوَ ”جدگالي لهجو“ ۾ واڍيلا بلوچ بہ ڳالهائيندا آهن.
ٻيڏارو	ڏوتو، ٻئي پاسا هلڻ وارو، ٻن کي ويڙهائڻ وارو ”نصير وڏو ٻيڏارو آي“ ”نصير وڏو ڏوتو آهي“. (جدگالي لهجو) ”واڍيلا بلوچ ڳالهائين“.
ٻَتو	ڏُک ــ ڇُڪو جدگالي لهجو
ٻار	ٻاهر، جدگالي لهجو، لاڙي لهجي ۾ ”ٻار“ جي معنيٰ ”ٻاهر“ آهي. ان جون ٻيون بہ معنائون آهن.
ٻاڙو	ڪارو، جدگالي لهجو. سنڌي ٻولي جي سيني لهجن ۾ ”ٻاڙو“ لفظ استعمال ٿئي ٿو.
ٻَريوئي	بخار ۾ آ
ٻرو	بخار
ٻانئرو	قميص جي ٻانهہ ــ ڪَف

(پ)

ٻلا ئي آهِنِ، پِرِين ٻِلائيءَ پاڻهنجي،
سَپاجَها سِرِ چڙهيو، ڏوراپو نہ ڏينِ.
مان ڏي مَديُون ٽِينِ، سَجُڻَ سَجاڻِ ۾.
(شاهہ)

پُونگي — رڏ پچاءُ واري جاءِ (خاصخيلي، جوکيا، واڍيلا بلوچ بہ استعمال ڪندا آهن.

پنجٽيون — پرون

پنجا — پرون

پِٽِ — پَڙ، پاڙو، پِڪَ. ادا! زين رات پِٽِ ۾ شادي هئي.
ادا، پِٽِ ۾ ڪاج هُيو.
پِٽِ ۾ پَٽُ لڳو پيو هو، اُن ڪري دير سان آيس.

پينگ — ڪتو، بلوچي ڪوهہ سليماني لهجو، جيڪي ڳڏاپ ۾ گبول ڳالهائين ٿا، اتر ادي لهجو "پينگ" صفا سُڃو.

پرو — ڳوٺ جو نالو

پوٽڻ — نندي ٻار جو هلڻ ـ پير ڪٽڻ
ننڍو ٻار پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ جي چيچ کي پڪڙي پيرڙا ڪٽي هلڻ سکندو آهي تہ ان کي "پوٽڻ" چوندا آهن.
ادا! ٻار پوٽي پيو.
ادا! ٻار هلي پيو. پيرڙا ڪٽي پنڌ سکي پيو.

پوٽي — پنڌ هلڻ ـ پيادل هلڻ ـ پنڌ ڪرڻ
پنهل ڏاران سَرتيون، سُک نہ سنيران هِت جواني ۾
"جوکيو" چئي، پرت پرين جي تِت هوت منهنجو هُت،
آ پوٽان ڪيئن پنيور ۾.

پِريوُن — پِرون (ڳڏاپ جو لهجو) پوري ڪوهستان، لس ۽ لاڙ ۾ استعمال ڪيو ويندو آهي.

(ت)

تَرَسُ طبيبن جو، جَڏَنِ ڪِيو نہ جات،
جو ويڄَنِ، تان ڪرِيءَ ري ڪِينَ ٿئي.
(شاهہ)

تونگ	اُن وقت (جد گالي لهجو)
توجو	توهانجو، توهين جو
تراڙي	ديهہ جو نالو (ڪراچي ڪوهستان)
تاڪَ	تخطو، ٿانوَ رکڻ جي جاءِ (هي لفظ بلوچ بہ ڳالهائيندا آهن. گهرن ۾ ڪاٺ جو ڏگهو (مستطيل) تخطو، جيڪو ڏيڍ يا ٻہ فوٽ ويڪرو هوندو آهي. اُهو گهر جي ڀِت ۾ ءِ ڇت کان ٿورو هيٺ زمين کان چار، پنج فوٽ مٿي لڳايو ويندو آهي. ان تخطي کي تاڪ چوندا آهن. ترادي لهجي ۾ "تاڪ" جي معني "تاڙ" ڪنهن جو ڳجهي نما تي نگراني ڪرڻ. جا رکڻ بہ آهي. تاس جي معني اڄ گرميءَ جي موسم ۾ ماڻهو کي پاڻيءَ جي تاس گهڻي لڳندي آهي.
تورڻ	ڪاڏو پڇائڻ، ماني پڇائڻ "مان گهر ۾ پهتس امان "تورڻ، پئي ڪري، (مان گهر ۾ پهتس، تہ امان ماني پئي پڇائي) ريحانہ رات جو دير سان "تورڻ" ڪندي آهي. گڏاپ ۾ خاص طور تي جوکيا "تورڻ" جو لفظ استعمال ڪندا آهن.
تاس	ڪٽورو، پاڻي پيئڻ بلوچي بيت آ ڪسي تاس آپ وري، سو سالہ وفا بڪن. هِڪَ ڍُڪَ پاڻي پيئڻ جي سؤ سال وفا ڪرڻ آهي

تات	ڪت (واڍيلا بلوچ ڳالهائين) بلوچي ٻولي ۾ ڪت کي "تات" چوندا آهن.
تَران	هيٺان "آءُ پل جي تران ٻيٺو آهيان." پل جي هيٺان ٻيٺو آهيان، آءُ ڇت جي تران ٻيٺو آهيان، آءُ ڇت جي هيٺان ٻيٺو آهيان.
تورَم	لوڏ - ٻارن جي لوڏ (بلوچي ۽ جدگالي لهجن ۾ استعمال ٿيندو آهي.) هي بلوچيءَ جو لفظ آهي.
تَينڪ	تنهن کي(جدگالي لهجو)
توڪ	توکي (جدگالي لهجو)
تو	تو جدگالي لهجو - بلوچي لهجو پنهل ڏاران سو ٽيون، سڪ نہ سنيران هت، جوانيءَ ۾ جو ڪيو چٽي، پرت پرين جي تت، هوت منهنجو هت، آءُ پوٽا ڪيئن پنيور ۾.
تير	تير: تير بجان. تير هڻ
تلوار	تلوار: ٻي ٻي ٻيءِ نشان تلوار بي بيتا. ٻي ٻي ٻي جو نشان تلوار بہ ٿيو هو.
تئي	تنهنجو: اي ٻين تئي گين. هيءُ ٻين تنهنجو آهي.
تؤ	تون: تؤ ڪَئي چڪي. تون ڪنهن جو پٽ اهين.
تيجَگ	گدرو: هي تيجگ بازو شين. هي گدرو ڏاڍو مٺو آهي.
ترا	توکي: اين ٻين مَن ترا داتا. هي ٻين مون توکي ڏنو.
تيز	تِکو، تکو
تيشگ	لاهہ ڪيڻ وارو اوزار
تَنش	واهيلو: تنشا زيردارا گڙ: واهيلو ڪَڻُ ڪاٺ کي گڙ.
تَفَر يا تپر	ڪهاڙي: تفرا زير داران بُر: ڪهاڙي ڪَڻُ ڪاٺيون وڍ
تيزاب	تيزاب مڪسچر: بيٽري ئَا تيزاب مان ٻڪان. بئٽريءَ ۾ تيزاب وجهہ.
تولگ	گدڙ: من مرچي تولگي ديتا. مون اڄ گدڙ ڏٺو
تين	تهؤ: تين گرمين. تهو گرم آهي.

تانوڪ	تانوڪ: هي تانوڪ مَزنين. هي تانوڪ وڏو آهي.
تِچ	ڇپي: نگنان تِچا مان ڪان. ماني ڇپيءَ ۾ وجھ
تنچ	واڻڙ: تاتا تچ. ڪَتَ ڪي واڻ.
تپ	بخار، تپ: مرچي منان تپا گِتا. اج مون ڪي تپ ورتو آهي.
تُرپشين	ڪتو: انگور تُرپشين. انگور ڪتو آهي
تَلڪ	منڍ. ڪئي ڪي جھلڻ وارو: تلڪا منڍ. تِلڪ مَنڍ،

(ٽ)

ٽِيا رَسَيلا رَحمانَ سِين، سُگَرُ سونَهينِ جي،
آئيون تَنِين ڪي، واڏايُون وِصالَ جُون.
(شاهه)

ٽينجو	تنهن جو (جدگالي لهجو)
ٽَڏَ	ڪتل ننيڙي ڪاتي، زمين ۾ ڪتل ننيڙي ڪاتي يا ڪا اهڙي شئي جا زمين کان ٿورو مٿي اڀريل هجي. پنڌ هلندڙ ماڻهو کي جڏهن اها ڪاتي پير منجهه لڳندي آ تـه ڪيس "ٽڏو" ايندو آهي. ماڻهو ڪان هلڪي دانهن نڪري ويندي آهي. پير ۾ لڳندڙ ڪاتيءَ کي "ٽڏ" چوندا آهن، ان کي "ٽُڏَ" چوندا آهن.
ٽَير	ٻڪر: (هي لفظ ڪوهستان ۽ لس جي سموري علائقي ۾ استعمال ٿئي ٿو)
ٽورڪو	ٽور و- ٽورڙو (هي لفظ ڪوهستان جي سموري علائقي ۾ استعمال ٿئي ٿو)
ٽوٽا ڏيڻ	رُلڻ (هي لفظ ڪوهستان جي سموري علائقي ۾ استعمال ٿئي ٿو)
ٽي ڪرڻ	هِيٺ ڪرڻ - شرمندو ڪرڻ (جدگالي لهجو)
ٽيلهي	ٽيلهو: ڪتابان ٽيلهيءَ ڪان. ڪتاب ٽيلهي ۾ ڪر.

(ٿ)

تَڪُ وِنگي، وَرَ گهٽا، ڪَتِيان ڪجاڙو؟
ڪاپي مٿان ڪِيترو آٽيان اُڏارو،
جَي وَرُ ڏئي وارو، تہ سونُهان سَرتُين وِچَ ۾.
(شاهہ)

ٿول — هنڌ، بستا، وهاڻا (جو ڪيا ۾ خاصخيلي ڳالهائين)

ٿاندومار — ٿاندو وسا (گڏاپ جو لهجو)

ٿيلگ (واحد) — اک (بلوچي زبان جو لفظ آهي.)

ٿيلگا (جمع) — جملو: آچڻ ڪڻ پَرزڻ سِين ٿيلگام ڪَيد
سرمو ڪڻ سرميداٽيءَ سان اکين ۾ وِجهہ.

ٿوهتينگ — پوٽيءَ جو قسم
واريا سي پٽن تي جام ٿئي ٿي. ڪي ماڻهو هن جي پاڙ سڪائي، پُسائي اچو "سوهيرو" تاهيو ويندو آهي. گهڻا ماڻهو پاڙ جي ڪل لاهي، سُرميداٽي وانگر اکين ۾ ڦيرائيندا آهن.
(حوالو، صفحو (547) ڪراچي سنڌ جي مارئي، ليکڪ، محترم گل حسن ڪلمتي)

ٽاپ ڪرڻ — وار نهرائڻ، وار ڪترائڻ
يا
ٽاپ ڪيڊائي — گڏاپ جي علائقي ۾ اڪثر عورتون پنهنجن ٻارن کي چونديون آهن تہ "عيد اچڻ واري آهي، وڃو ٽاپ ڪيڊائي آچو". جنهن جو مطلب اهو آهي، تہ "وار نهرائي آچڻ". جيئن تہ ٽاپ ڪيڊڻ جو مطلب وار نهرائڻ جو ورتو وڃي ٿو. ننڍڙا ٻار هڪٻئي کي "ٽاپ ڪيڊڻ" جو اصطلاح استعمال ڪندا آهن.

ٽُڳڻ — سبڻ، سلائي ڪرڻ
ڪپڙو ٽُڳي ڇڏِ. فاطمہ! ڪپڙو سلائي ڪرِ.

کپڙو تڳي ڏي. اُترادي لَهجي ۾ کپڙو "توپي" ڏي.
کپڙا سبي ڏي.

تولَر | جونءِ (جمع) (رنڊُ)-(بوڊُ)
وڏي جونءِ جو قسم، رَنڊو، بوڊو (بوڊر)
جونءِ جي لاءِ "بوڊُ" جو لفظ گڏاپ جا بروهي بلوچ بہ ڳالهائيندا آهن. هي بلوچيءَ جو لفظ آهي.
ننڍڙي جونءِ کي "ليک" جنهن کي "جوکيا" گڏاپ جا "جَيُون" چوَن.
جملو: روز تڙ ڪنديءَ تہ متي ۾ تولرءَ ڪونہ پونديئي.

تلي آءُ | هلي آءُ، جوکيا استعمال ڪندا آهن.

توپي | توپي: توپيءَ منان دَئي. توپي مون کي ڏي.

تونس | پاپا، تونس: مَن تونس وارن. آءُ تونس ڪائيندس.

تونسا | تونسو، مُک: مَنا تونسا مَجَن. مون کي تونسو نہ هڻ.
اترادي لهجي ۾ "تونشو" چوندا آهن.

ٽڪيٽ | ٽڪيٽ: مَنايڪ ٽڪيٽِ بِدي. مون کي هڪ ٽڪيٽ ڏي.

ٽيڙا | ٽيڙو: مَن آسنا ٽيڙا ڪَنَگايان. آءُ لوهہ کي ٽيڙو ٽو ڪريان،

ٽُنگ | سوراخ، ٽُنگ: ڪاغَزا ٽنگ ڀِڪان. ڪاغز کي ٽُنگ ڪر.

ٽيليفون | ٽيليفون: مَنا ٽيليفون مَڪان. مون کي ٽيليفون نہ ڪر.

ٽيليويزن | ٽيليويزن: ٽيليويزن مَچار. ٽيليويزن نہ ڏس.

ٽارچ | هٿ بتي، ٽارچ: مني ڪِرا ٽارچ نيس تين. مون وٽ ٽارچ ڪونهي.

(ٿ)

ٿلها ٿاهه ٿڳيءَ جا، مُنهن ۾ مسلمان،
اندر ۾ شيطان، پنجُو پنهنجي پيٽ لئه.
(مشڪور ڦلڪارو)

ٿپوڪَ يا	سوٽي، چلٽي، آلن ڪپڙن کي ڌوئڻ وقت سوٽي هڻڻ (بلوچي ٻوليءَ ۾ استعمال ٿئي ٿو) گڏاپ جا واڍيلا ۽ جدگال استعمال ن ٿا.
ٿپڪو	حاجره! ٻچن کي ٿپڪو آهستي هڻ. حاجره! ڪپڙن کي سوٽي آهستي هڻ.
ٿانگر	ٿانءُ، چلهه مان ڦليار (راک) جنهن ٿانوَ ۾ ڪٽبي آهي، ان کي "ٿانگر" چوندا آهن.
ٿوُلو	پيالو (جدگالي لهجو) لاڙي لهجي ۾ بہ استعمال ٿيندو آهي.
ٿپو	ٿپو، مهر: مَني ڪِرا اسڪول ٿپا آستين. مون وٽ اسڪول جو ٿپو آهي.
ٿونٽ	ٿونٽ: مَني ٿونٽا لَگتا. منهنجي ٿونٽ ۾ لڳو آهي.
ٿيري	بلور، ٿيري: مَن ٿيري ئي لَيبايان. (بلوچي) آءُ بلور جي راند ڪريان پيو.

(ث)

ثابت لنگهيا سِيرَ، لَهرين لوڏيان ڪِين ڪي،
وَجي پُهتا پار ڪي، نِرتُون منجهان نِيرَ،
ماءِ! پَهُتا مِيرَ، پار لنگهِيائون پاجهَہ سِين.
(شاهہ)

ثمر — ثمر پمپ: مَئي ڪرا زياده تر ثمر هلگان. (بلوچي) اسان وٽ زياده تر ثمر هلن ٿا.

ثواب — نيڪي، ثواب: هرچي نيڪي ڪن تين آئيا ثواب ملي. (بلوچي) جيڪو نيڪي ڪندو ان کي ثواب ملندو.

(پ)

پـريـان سـنـدي پـار جـي، مـڙيـئـي مـنـائـي،
ڪـانـهـي ڪـڙائـي، چـڪـيـن جـي چـيـت ڪـري.
(شاهہ)

پَڙڇَ	تَڏو، "زمين تي وڇائڻ وارو".
	سنڌ ۾ "پَڙڇ" ناهڻ وارو تمام پراڻو هُنر آهي. لاڙ جي ماڻهن جو روزگار، گذر سفر "پڙڇ ناهڻ تي هوندو هو.
پُڇَ	ڪَپڙا
پُڇ مُڇَ	ڪَپڙا لَتا (ٻٽو لفظ)
	"مير! پُڇَ وجهي آءِ"
	"مير! پُڇ وجهي آچُ." (مير! ڪپڙا پائي اچ).
پاٽي	پاٽي ادا، پاٽي ٻاٽي پيار (ٻٽو لفظ
پانجو	پنهنجو، پانجو گهر پري آهي
	"پانجو" جو لفظ لاڙ ۾ ڪَڏاپ وارا ماڻهو استعمال ڪندا آهن.
پَئين	پنهنجو ۾ پنهنجي
	پَئين مَئين، ٻٽو لفظ جملو" يو ڍڳو مَئين پَئين اي."
	هي ڍڳو منهنجو پنهنجو آهي.
	(جدگالي لهجو) واڍيلا بلوچ بہ استعمال ڪندا آهن.
پَتي	چانهہ جي پَتي
	جملو- زبير! چانهہ ۾ پَتي متي زياده وِجهہَ.
	پَتي مَتي - ٻٽو لفظ آهي، ٻنهي لفظن کي الڳ ڪرڻ سان جُدا جدا معنائون ڪيندا آهن.
	پَتي جي معني حصو، ادا، ڍڳي ۾ ڪنهن جي پتي آهي"
	مَتي = - هوش، عقل، ٻاهہ، ڪاوڙ، تيز
	متي - مَڇي. ادي فاطمہ! هر هنڌ ٻاهِہ متي پئي آ

هير! محفل "متي" آ، جو منير، زبير، وقار، احمد نواز واڍيلو، مير ۽ قنمبر شهر کان سعيد چانڊيو آيا آهن.

پچا	اکين جو مَرُ هيءُ ماني چا کار ائيندو، اکين مان "پَچا" پيو ڪڍي.
پِچون	اترادي لهجي ۾ "پِچون" اکين ۾ سفيدي اچڻ گڏاپ جا ماڻهو اُن "سفيدي" کي "مَرَ" چوندا آهن.
پُت پٽي	ڪُنيي،
پِلينڊ	شرارتي، ٻن کي ويڙهائڻ وارو، هي لفظ پلينڊ آهي، جيڪو بلوچيءَ جو لفظ آهي، جدگال بہ استعمال ڪندا آهن.
پِچڪو	پتڪڙو
پتاڙ	اگَٺ
پچيرڻ	ڪپڙو ـ ڪپڙي جو قسم اهو ڪپڙو جنهن ۾ ماءُ پنهنجي ننڍڙي ٻار کي وجهي، ان ڪپڙي جون چارئي ڪنڊون پاڻ ۾ ملائي متي سان ٻڌندي آهي، پو اها هلندي ڪم ڪندي، گهمندي وتندي آهي تہ ٻار ان "پچيرڻ" ۾ آرام سان ستو پيو هوندو آهي.
پينَچ	مار ـ ڪتڪو ـ سَٽکو (اهڙو پينچ ڏيوس، وري نہ اچي) ڏاس کي "پيچ" ڏئي، پو وتبو آهي. اها وٽيل ڏاس گول ڪري ٻانهن ۾ چوڙو ڪري وجهندا آهن. ان کي "ڏوتي" چوندا آهن پو ان جي اندران تند ڪڍي ڪنهن
پارابو	نياپو ـ سَنهيو لاڙي، ڪوهستاني لهجن ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو وقار! تون واجد جي ڳوٺ وڃين پيو، ان کي پارابو ڏج تہ مون کان تي وڃي.
پارابا	نياپا

ادا! جنيد کي پارابا موڪليا آهن. الائي ڇو اڃي نہ پيو.

پُرهيہ — مَرد (جدگالي لهجو)

پيئڙو — هئڊو

پونجارٽي — سانجهي ڪان ٿورو اڳ وارو پهَر يعني وچين ۽ سانجهي جي وچ واري وقت کي "پوچاٽي" چوندا آهن.
"پونجاٽيءَ جو پهر ظالم، پنجي چوٽي پلا آرس".
شاعر: اياز جوکيو
اُترادي لهجي ۾ "چ" جي جاءِ تي "ي" جو آواز "پونياڙي" ۽ "ٽ" جي جاءِ تي "ڙ" استعمال ڪندا آهن.

پَتيلو — ديڳڙي يا ديڳڙو
جملو: پاڻي پتيلي ۾ پيو آهي
پاڻي ديڳڙيءَ ۾ پيو آهي.

پِٺون — لِقُون

پَنُ — گاهہ جو پَن

پَبَ — جبل جو نالو، ماٺهوءَ جو نالو، ڳوٺ جو نالو، پَبَ ملير، پَبَ ۽ ملير ٻئي ماٺهوءَ جا نالا آهن.

پاپوهہ — پيار، محبت

پُر — پَريل، بلوچيءَ ۾ بہ ڳالهايو ويندو آهي.

پاڳ — پڳ، پٽڪو (بلوچي ٻوليءَ جو لفظ آهي)
گهوٽ جي پاڳ سُهڻي آهي. (جدگالي لهجو)

پُئي — وهنجڻ واري جاءِ، ڪاڪُوس ڪرڻ واري جاءِ
جملو: تون هير پُئي تان چي آيو اين. (جدگالي لهجو)
تون هير پُئي تان ٿي آيو آهين.

پاڳ — پَڳ، پٽڪو: حسن پاڳا بَند. حسين پڳ ٻَڌُ.(بلوچي)

پتنگ — لغڙ: پتنگا بال دَئي، (بلوچي) لغڙ اُڏار.

پوش — ڪور، پوش: ميزي پوش، ميز جو پوش

پوست — چمڙو، کل، گوڪي پوست ڪُجائين. (بلوچي) ڳئون

جو چمڙو ڪٽي آهي

پَس — پڪري: پسان چارين بيا. (بلوچي) پڪريون چاري اچ

پشڪ — چولو، قميص: پشڪا دوچ. (بلوچي) چولو سِب.

پشت — پٺ: پشتا بِجار. (بلوچي) پويان نهار

پُشتا — پويان، پٺيان: پشتا بُرو. (بلوچي) پويان وڃ.

پگهار — پگهار، اجرت: مَن گپهار گِتا. (بلوچي) مون پگهار ورتو آهي.

پونمَڙ — پولڙين: پَس پونمڙ دان. (بلوچي) پڪري پولڙين ڏي ٿي.

پيار — پيار، محبت: مَنا تئي گومان پيار استين. (بلوچي) مون کي توسان پيار آهي.

پادانيا — پيرين پنڌ: من پادانيا گڏاپا شتگان. (بلوچي) مان پيرين پنڌ گڏاپ ويو آهيان.

پاد — پير: منين پاد درد ڪَنَگين. (بلوچي) منهنجو پير ڏکي ٿو.

پنيرباد — پنير: پنيرباد شيرين درماني. (بلوچي) پنير باد سٺي دوا آهي.

پُٽ — وار، پنگ: پَسي پٽ ڪڪڙ پٽ اِشاني توڪا فرقين، ٻڪري جي وارن ۽ ڪڪڙ جي پنگن ۾ فرق آهي

پيدا — جاپڙ، جاءِ، پيدا: جاويدا چُڪي پيدا بيتا. (بلوجي) جاويد کي پٽ جاءِ آهي.

پيداڪين — اچي پيو: منصور ٿلهو پيدا ڪين. (بلوچي) منصور ٿلهو اچي پيو.

پمپ — هوا پرڻ وارو پمپ: پمپاگون گُواتا پرڪان. (بلوچي) پمپ سان هوا پر.

پَينمپ — پائيپ: آپي پيِنمپ ترڪِتا. (بلوچي) پاڻيءَ جو پائيپ ڦاٽي پيو آهي.

پيندل — پيندل: سائيڪل پيندل. (بلوچي) سائيڪل جو پيندل

پاڪي	صاف: منين گڏ پاڪان: منهنجا ڪپڙا صاف آهن.
پاڦي	بليڊ: پاڦي تيزين. بليڊ تِکو آهي.
پِتِ	پيءُ: تئي پتي نام چيئين؟ (بلوچي) تنهنجي پيءُ جو نالو ڇا آهي؟
پين	پين: سبزين پين. سائو پين
پنچر	پنچر: موٽر سائيڪل پنچرين. (بلوچي) موٽر سائيڪل پنچر آهي
پِير	پوڙهو، ولي، بزرگ: (1) تؤ پير بيتگي. تو پوڙهو ٿيو آهين. (2) مئي پير حضرت پيرانِ پيرين. اسان جو پير حضرت پيرانِ پير آهي.
پَپيا	پپيتو: پپيائي جاڙ مَزينن، پپيتي جو وڻ وڏو آهي
پانَ	ڪاٺ وارو پن: منا پاني ٻدي. مون کي پن ڏي.
پيش	پيش، ننڍي و جي شڪل: اکراني سَرا پيش، زير زبر بَيان: اکرن تي پيش، زير، زبر ٿيندا آهن.
پاڪيٽ	ننڍڙو باڪس: پاڪيٽ توکا پيسايان مان بڪان. پاڪيٽ ۾ پيسا وجهه.
پنڊِگ	پنڻ، گهرڻ: فقير پنڊاگين. فقير پني ٿو.
پڪا	پڪل، پڪو: انب پَڪا. انب پچي ويو آهي
پُچ	ڪپڙا: منين پُچان پيار، منهنجا ڪپڙا ڪٽي اچُ.
پچگين	پچائي ٿو، ٿي: نگنان پچ گين، ماني بچائي پيو/پيئي.
پهلوان	پهلوان: اختر ي پهلواني. اختر هڪ پهلوان آهي.
پَچ	بچائي: نگنان پَچ. ماني پچاءِ.

(ج)

جيئڻ سو هَرَڻُ هُماءِ، سَرگردان سنسارَ ۾،
هيءَ پڳُ نہ کوڙي پَتين، هُو ڏَڙَ سِرِ ڏَري نہ ساهُ.
(شاھہ)

جَنهي	جبل جو نالو
جوگن	اُکري يا اکرو، بلوچي ٻوليءَ جو لفظ آهي. گڏاپ جا "جوکيا" استعمال ڪندا آهن.
جينجو	جنهن جو _ گڏاپ، لاڙ ۽ ملير جي علائقن جا ماڻهو ۽ جدگالي لهجن ۾ بہ اکر "ھہ" وارو آواز ڪڍيو ڪو نہ ويندو آهي. نہ ئي ڪن لفظن ۾ لکيو ويندو آهي.
جِتڪَي	جتي جدگالي ۽ بلوچي لهجو
جمپ	جمپ، ٽپو: جمپ مَجان. جمپ نہ هڻ.
جگ	جگ: جگ پُرين. جگ پريل آهي.
جُلهہ	وَنو: مرچي جلهہ بندگي روچين. اچ وَني جو ڏينهن آهي.
جوش	لهر، جذبو: آپ جو شايان. پاڻيءَ لهر ڪنيو آهي.
جشن	جشن، خوشي: ماچاردا اگست جشن ملهانين. اسين چوڏهن اگست تي جشن ملهايون ٿا.
جذبات	جذبو: وَتي جذباتان ڪم ڪان. پنهنجا جذبا گهٽ ڪر.
جُدا	الڳ: مناچي الڳ مَبهي. مونکان الڳ نہ ٿي.
جُدائين	الڳ آهي، مختلف ها: تئي راه جدائين مَني راهہ جدائين، تنهنجو رستو الڳ ها منهنجو رستو الڳ آهي.
جول	اونهو: چات باز چلان. کوهہ اونها آهن.
جگہ	هنڌ: اي جگہ صافين. هِي جگہ صاف آهي
جنگ	لڙائي: سن 1965ع جنگ لَگيتا. سن 1965ع تي

لڙائي لڳي هئي.

جوان	جوان: مُن جوان بِيتگان. (بلوچي) مان جوان ٿيو آهيان.
جواب	جواب: تؤمَنا جواب داتا. (بلوچي) تو مون کي جواب ڏنو.
جھالر	جھالر: ھي جھالري. ھي جھالر آھي.

(ڄ)

ڄاڻِي ٻُجهي ڄَڻ، توسِين سُورَ سُڄُ ڪِي،
تون ڪِيئن سنديُون تَنِ، سين پَچارون ڪَرِيين.
(شاهه)

ڄيرو	باهِه:
	”يو ڄيرو ڪنهن ٻاريو آي“، ريحانه! ڄيرو ٻاري وَٺ ته ٻوڙ تيار ڪَي
	(هي باهِه ڪنهن ٻاري آهي)
ڄيرو	اندر جي باهه (واڍيلا بلوچ)
ڄَرَ	سڙڻ، خارش
	ادا، مون ڪي پير ۾ ڄَر پئي
ڄام	زيتون، ڪوهستان ۾ ملير ماڻهو زيتون ڪي ڄام چوندا آهن. جوکيا ـ خاصخيلي ۾ واڍيلا بلوچ استعمال ڪن تا.
ڄار	وڻ جو قسم
	(مڇي مارڻ واري ”ڄَرَ“ کي به ”ڄار“ چوندا آهن)
ڄَيون	جوئون، جنهن کي ”لِيک“ به چوندا آهن.
ڄائو	پيدا ٿيو،
	ادا، نواز کي پُٽ ڄائو آهي.
ڄائو	ڏورو،
	اڻ ڪڙهيل کير ۾ سنباڻ وجهي اُن کي ڄمائڻ جي لاءِ ”ڄائو“ جو لفظ استعمال ڪندا آهن.
ڄاقل	زيتون جوکيا ـ خاصخيلي ۾ واڍيلا بلوچ سميت پوري ڪوهستان، لس ۾ لاڙ ۾ استعمال ڪيو ويندو آهي.
ڄَڙو	ڄَڙو ـ جهڙو

(جهه)

جَهنگَلُ هَلِيا، سي نـہ پُليا، راهـہ هَلِيا ڦُرجَنِ،
آوَجَهڙِ سي تـہ پوَنَ، ڀيئي جنين جَڏيُون.
(شاهہ)

جهور	زهر هي دوا ڪڙي جهور لڳي پئي اِي هي دوا ڪڙي تيز/زور لڳي پئي آهي لاڙي ۾ ڳڏاپ جا ماڻهو اڪر "ز" جي جاءِ اڪر "ج" جو بہ استعمال ڪندا آهن. "زال" کي "جال"، زور کي جور، زوراور کي جوراور.
جهڻ	لَسي
جهڻ ڀڻ	لسي، ڀسي (پٽو لفظ) ادا، جهڻ ڀڻ پي وڃو. ادا، لَسي، ڀسي پي وڃو
جهڳڻ	لَسي ناهڻ، ولوڙڻ يا ڪنهن شئي کي ملائڻ
جُهور	گل جو قسم، خوبصورت گل آهي، هن گل جو پن زهريلو ٿئي ٿو.
جنگ ڪنڊ	ديهہ جو نالو (ڪوهستان ڪراچي)
جهونجهار	ديهہ جو نالو (ڪوهستان ڪراچي)
جهنگلي پير	وڻ جو قسم (ڪوهستان ڪراچي)
جُهل	ونواهہ (بلوچي لفظ) ڪنوار کي ونواهہَ ۾ ويهاريندا آهن. بلوچيءَ ۾ انهيءَ رسم کي "جُهل" بندي چيو ويندو آهي. واڍيلا بلوچ ۾ جدگال "جُهل" جو لفظ استعمال ڪندا. ادي! اَڄ فرزانہ جو، "جُهل اي بہ" يا "اڄ فرزانہ جو جهل ٿي".

ادي! اڄ فرزانہ جو ونواھہ آھي. ادي! فرزانہ جو "ونا" آھي، لاڙي ماڻهو "ونا" چوندا آھن.

لاڙ جا ماڻهو ڪيترن لفظن ۾ "ھہ" جو آواز ڪونہ ڪيندا آھن، دراوڙي قوم جا ماڻهو جيڪي سامونڊي پٽيءَ ۾ رھن ٿا، جن کي ماڱر، ماڇر، ملاح، ميد چيو ويندو آھي، اُھي ھہ جو آواز ڪونہ اپاريندا آھن.

لاڙڪاڻي ۾ "موھن جو دڙو" جي پر ۾ رھندڙ ڳوناٽا "موھن" لفظ جو اچار "موئين" چوندا آھن. ڪنھن وقت ۾ ڏوڪري اسٽيشن تي بيٺل ٽانگن وارا سواريءَ کي آواز ڏيندا ھئا، ھلو "مُئين" ھلو، اھي "ھہ" جو آواز ڪونہ ڪيندا ھئا:

(ج)

ڄُوڄڻ ڇنـي آءُ تـون، منـهنـجا پـور پـاءُ،
ڏرتي پنهنجي ماءُ، ڪيو ڏارين قيد مان.
(مشڪور ڦلڪارو)

ڄوڄڻ — وَنگُ: ڳڏاپ ۾ آواز ”ج“ جي جاءِ تي ”ن“ جو استعمال ڪندا آهن، منعيٰ ”نوڄڻ“

”ڄوڄڻ“ سنڌي ٻوليءَ جو قديم لفظ آهي، جيڪو سنڌ جي لاڙ واري علائقي ۾ اڄ بہ مالدار ماڻهو ڪم آڻيندا آهن. ڪير ڏيندڙ جانورن، جهڙوڪ ڳئون يا مينهن کي ڀاڳيا ڏهائيءَ وقت پوين ڄنگهن ۾ جيڪو ونگ ۽ ڏنگ وجهندا آهن، ان کي لاڙ ۽ ڪوهستان (خاص ڪري ٺاٺي ٻولا خان کان نتي تائين) ۾ ”ڄوڄڻ“ چوندا آهن، جيئن تہ ”ڄ“ اکر جا لفظ تاريخ جي قديم زرعي دؤر کان پوءِ گهٽي ڀاڳي عام وهنوار واري ٻوليءَ مان ختم ٿي ويا آهن پر خوشقسمتيءَ سان هي ”ڄ“ سان شروع ٿيندڙ هڪ لفظ، ڄ اکر جي باقيات طور اڄ بہ مستعمل آهي، اُتر طرف ”ڄ“ اکر، ”ن“ ۾ تبديل ٿيڻ ڪري اتي ”ڄوڄڻ“ يعني ونگ کي نوڄڻ چوندا آهن، ٻئي طرف ٿر واري علائق ۾ ان ساڳئي لفظ کي ”نهنڄڻ“ چيو ويندو آهي.

ان کان سواءِ ڏهائيءَ وقت ڳئون جو ڦر، گابو يا گابي، ڳئون جي اڳينءَ ڄنگهہ سان ونگ ڏئي ٻڌبي آهي، ان کي ٻڻ ”ڄوڄڻ“ چوندا آهن.

(چ)

چَنڊ تنهنجي ذات، پاڙيان تان نہ پرينءَ سين،
تون آچو مَ رات، سڄڻ نت سوجهرو.
(شاهہ)

چُڪَ — پُٽ: بلوچي ٻوليءَ جو لفظ

چُڪَ — مئيلو، مصالو ڪٽڻ جو اوزار (مُهري)
اُڪري ۾ مرچ پيل آهن، چُڪَ سان سي ڪُٽي ڏي
(ڳڏاپ جا جوکيا ڳالهائين)
"مُهري" کي واڍيلا بلوچ "موئيلو" چوندا آهن.

چِلٽي — سوٽِي: جنهن سان ڪپڙن کي ٽَپڪو آ.
ڳڏاپ جا رهندڙ واڍيلا بلوچ "سوٽي" جي لاءِ "ٽَپوڪ" لفظ استعمال ڪندا آهن ۽ جوکيا "چلٽي" چون.
ٽپوڪ بلوچيءَ جو لفظ آهي.

چَي — هلڻ = "هي ناچي ٿو"، هي نہ ٿو اچي.

ناچي — نہ هلڻ

چُل — رڌ پچاءَ واري جاءِ، بلوچي لفظ آهي، جنهن کي واڍيلا بلوچ استعمال ڪندا آهن. لاڙ جا ماڻهو "چُل" لفظ جي جاءِ تي "ڪُلِ"، خاص ڪري درياهن تي شڪار ڪندڙ ماڻهو ناڪئاءِ خلاصي "ڪل" جو لفظ استعمال ڪندا آهن. اترادي لهجي ۾ "چُلهہ" جو لفظ ڪتب آندو ويندو آهي.

چِيلڪ — نوڙي – رَسي
هي رَسي (چيلڪ) ڦڙن مان ناهيندا آهن. سنهڙي رَسي کي چيلڪ چوندا آهن.

چوُچڪو — اُبهم – ننيڙو ٻار

چِڪار — ٻَريل – ڳُل (سنڌي ۽ بلوچيءَ جو لفظ آهي)

چوري — گج (لباس) (عورتن جو چولو) جدگالي لهجو

چَان	چانھ (جدگالي لھجو) ڪوھستان وارا بہ ڳالھائين
چِيني	چانھ جي پيالي (جدگالي لھجو) ڪوھستان ۾ لس ۾ استعمال ڪيو ويندو آھي.
چَم ڪُتِ	بي حيا ـ اکين پور (جدگالي لھجو) بلوچيءَ جو لفظ آھي
چُني	مگٽو (جدگالي لھجو) ڪوھستان ۾ لس ۾ استعمال ڪيو ويندو آھي. لاڙي لھجي ـ ٿري ـ وچولي لھجن ۾ "چُني" جي معنيٰ پوتي، رئو، گندي يعني مٽي کي ڍڪڻ وارو ڪپڙو. ادي! چني تي پرت پريو آھي، اھو ڏس.
چمچي	چمچ: چمچي ڪُجائين. چمچ ڪتي آھي.
چُڪ	پُٽ: تؤ ڪَئي چڪي. تون ڪنھن جو پُٽ آھين
چشما	چشمو، عينڪ: (1) چشمايا چمان بِڪان. چشمو اکين
۾ چشمگ	۾ وجھ. (2) آپي چشمگ ھَلگانيان. پاڻيءَ جا چشما ھلن ٿا.
چيز	شيءِ: وَرگي چيز شَران. ڪاڏي جون شيون سٺيون آھن.
چانگ	پنوڙو: آرتي چانگ. اٽي جو پنوڙو.
چُلھ	رڌڻو: چُلھا بُرو نگنان پچ. رڌڻي ۾ وچ ماني پچاءِ.
چمڑا	چمڙو: نرمين چمڑايا بيار. نرم چمڙو ڪٽي اچ.
چوت	تيزو: ھي آسن چوتين. ھِي لوھ تيزو آھي.
چار	نھار: گوڪان چار. ڳئون کي ڏس.
چمپل	چمپل: چمپلان پادا بِڪان. چمپل پير ۾ ڪر.
چين	زنجير: چينا لگائِن. چين لڳائي.
چقمق	مقناطيس: اي چقمقي. ھي ھڪ چقمق آھي.
چُن	چن: چن تيزين. چن تکو آھي.
چُوس	چوسڻ: انبا چوس. انب چوش.

(چ)

چَڏي هَلِيو هِتمِين، راڻيون پنهنجا راڄَ،
اگهيو دَرِ الله جي، ڪوڙين پُنَسِ ڪاڄَ.
(شاهه)

چَي	ٿَي
چندڙو	ٻُهارو:
	چندڙو ڪٽي آڻ، تہ گهرَ ڪَرين (جدگالي لهجو) پوري ڪوهستان ۾ لس ۾ ڳالهايو وڃي ٿو.
	ڪُرين جي معنيٰ صاف ڪرڻ) (لاڙي لهجو)
چڪڇان	وَتَ وٺان (چڪچڪان، وٺ وٺان)
چپَ	ڍوري جو نالو، جتي پاڻي اچي بيهي رهي ڍبو ٿي وڃي، ان کي "چپ" چون ٿا.
	هن ڍوري کي "شاهي چَپَ" جي نالي سان بہ سڏيندا آهن.
چِتر	پڙش
	نواز! چِتر وجهہ تہ ٻيهان"
	پڙچ وڇاءِ تہ ويهون
چيگري	چڙواگ: چوڪريءَ جي لاءِ چيگريءَ جو لفظ استعمال ڪبو آهي.
چانگ	ورڻ جي ٽاري
چوريون	گهٽيون چوڪريون پٽو لفظ "چوريون پوريون"
چڙڪو	تيز
چڙو	ڪنوار (چڙو چانڊو)
چورا	گهٽا ٻار، گهٽا چوڪرا پٽو لفظ "چورا پورا"
چال	چَپلِ (گڏاپ ۾ جوکيا ۽ واڍيلا بلوچ ڳالهائين)
چال	ڪُڏ، نينگ نپا
	ڪاڪَ نہ جَهليا ڪاپڙي، موهيا ڪهہ نہ مال

جي چورن ڏنا چال، تہ بہ لاهوتي لنگهي ويا
(شاهہ)
ڪوهستان ۾ چال، جتي پيش جي ڦڙهي مان ناهين ٿا،
انهن جتين کي چال چيو ويندو آهي، چالون جمع

چار — چالاءِ، چوءِ
تون مانُ سِين گڏ چار ناچي سو
تو مون سان گڏ چالاءِ نہ ٿو هلين

چوءِ — چا
جملو: توڪ ءِ چوءِ اچ "يَسين" لِچوئين
توکي چا آهي، هُن سان چنبڙيو پيو آهين.
لچڻ يا لچئو جي معنيٰ چمبڙڻ
جدگالي لهجوءِ هي لفظ واڍيلا بلوچ بہ ڳالهائين،
ڪوهستان جي علائقي ۾ استعمال ٿئي ٿو، عام بلوچ
بہ ڳالهائين.
ڪن لفظن ۾ (الف) جي جاءِ تي "ي" جو لفظ بيان
ڪندا آهن.
"يسين" "آسين" (جدگالي لهجو)

چِپري — دَبڪي... پنڊي.. (جنهن تي ماني رکي وجي)
ڪَٽڪَ جي ڪلين يا گاهہَ جي تلين جي ٺهيل هوندي
(گڏاپ ۾ خاصخيلي استعمال ڪندا آهن)
"امان! مانيءَ جي لاءِ چِپري ڪٽي آڄُ"

چاهوڙي — دبڪَي، پنڊي،
گڏاپ ۾ جوکيا استعمال ڪندا آهن.
پيڻ، مانيءَ جي لاءِ "چاهوڙي" ڪٽي آڄُ
لوٽي، (جنهن ۾ پاءُ ڪن پاٽي ايندو آهي)

چَلَ — پاٽي پيئڻ واري لوٽي، لاڙي ماڻهو بہ "چل" بہ لفظ
استعمال ڪندا آهن.
(خاصخيلي، جوکيا)
ادي! پاٽيءَ جي چَل پَري ڏي"

	امان، ڇَل ڏي پاڻي پيان
ڇار	ڦلهيار گڏاپ ۾ لاڙ
	جدگالي لهجن ۾ "ڇار" جو لفظ استعمال ٿيندو آهي.
ڇَو	ٿيو (جدگالي لهجو)
ڇانِ	هُئا، ٿيا هُئا، ٿيان (جدگالي لهجو)
ڇَڙ	لَهُ (جدگالي لهجو)
ڇَيهار	چوهيٺ (جدگالي لهجو)
ڇتِ	ڇت: لوگي ڇت خرابين. گهر جو ڇت خراب آهي.
ڇي	ڇا: تؤ ڇي لوتي. تون ڇا ٿو گهرين.
ڇيا	ڇالاءِ: تؤ ڇيا زاري. تون ڇالاءِ ناراض آهين.
ڇَتي	ڇتِ: لاڙي ماڻهو استعمال ڪندا آهن. ترڪش زبان ۾ "ڇَتي" (Cati) معنيٰ ڇت (Roof)

(ح)

حَـقَا حَـقَ ٿِـيـوسِ، هُـئـي طـالـب حَـقَ جـي،
(شاهه)

حدا	الله، خدا: حدا يا بِچارچو مَـكـان. خدا كـي ڏس ايـئـن نـه كـر.
حد	ڏنگ، حد: مَني حداچي دير بُرو. منهنجي حد كان پري وڃ.
حدايا	خدا جي نالي: حدايا بـچار نـماز وانِ. خدا كـي ڏس نماز پڙهه.
حيوان	ندان، گُنگ دام، جانور: حيوانن نانِي سرا ظلم مكان. جانورن تي ظلم نـه كـر.
حون	رت: جانوراني حونا مريچ. جانورن جو رت نـه هار.

(خ)

خاموشي خَبرَ جي، مومل ٿِي مَتِ،
صَبر ٿيو سُپتِ، مُنهنجي حَقِ مينڌرا!
(شاهه)

خاشو	سُهڻو، خوبصورت. خاشو، صحتمند لاءِ بہ استعمال ٿئي ٿو، ڪوهستان ۾ لس تائين هي لفظ استعمال ٿئي ٿو.
خاشي مؤنث	سُهڻي، خوبصورت
خچر	خچر: خچر يڪ جانوري. خچر هڪ جانور آهي.
خالي	خالي: جگہ خالي ئين. جگہ خالي آهي.
خون	رت، قتل: ڪَسيءِ خون مڪان. (بلوچي) ڪنهن جو قتل نہ ڪر.
خدمت	خدمت: ماتي پتي خدمتا بِڪَن. (بلوچي) ماءُ پيءُ جو خدمت ڪر.
خاڪ	متي. پليار: دار ستڪا خاڪ بِتا. (بلوچي) ڪاني سڙي قليار ٿيو آهي.
خاڪي	خاڪي رنگ: مفني پسنديده رنگ خاڪي ئين. (بلوچي) منهنجو پسنديده رنگ خاڪي آهي.
خان زاده	اوچو، وڏو: احمد يڪ خانزادائي. (بلوچي) احمد هڪ خانزادو آهي.
خنجر	خنجر، ڇُر: اسلمي ڪِرا خنجري استين. (بلوچي) اسلم وٽ خنجر آهي.

(ڊ)

دارُون ۽ ڪارُون، جان ڪي ڪيا ويچ مون!
ٻُڪي ڏيندا ٻاجُهه جي، نِهاري ناڙُون،
جَن جُون سيڻُ لَهن سارُون، تَن تان ڏکَندو ڏور ٿئي.
(شاهه)

دوزان	ديهه جو نالو، ڪراچي ڪوهستان/ موڪيءَ جي پيٽ جو نالو
دوءِ	ڏکو
	ڏوءِ وچين پٽ تي ڪريو
	ڏکو ڪائي وچين پٽ تي ڪريو
دَدَڙَ	ڪتي آمري (ڳڏاپ ۾ رهندڙ ماڻهو استعمال ڪن ٿا)
دبوق	بندوق
دنَزَ	دزَ ـ مِٽي (بلوچي لفظ)
دَئي	ڏونئرو (جدگالي لهجو) سنڌي ٻولي جو لفظ "دَهي" جدگالي، لاڙي لهجن ۾ "هه" جو آواز ڪو نه ايندو آهي.
دُدِي	ڳُڏي (جدگالي لهجو)
دوڙ پاءِ	دَڪائڻ (سنڌي ٻوليءَ جي سيني لهجن ۾ استعمال ٿئي ٿو)
دروازگ	دروازو: لوگي دروازگا بند ڪان. گهر جو دروازو بند ڪر.
درد	سور: مَني لاپ دردائين. منهنجي ڪَن ۾ درد آهي.
دار	ڪاٺ: داري چارگا شتا. ڪاٺ ڪي نهارڻ ويو آهي.
داڙي	جهيلنس: پينا داري. پين ڪي جهليندو
دل	دل: مَني دل خرابين. منهنجو دل خراب آهي.
دلپسند	پسنديده: بٺ مني پسندي ورگين. يت منهنجي

	پسند جو ڪاڏو آهي.
دِلريش	تڪليف: تؤ منين دل ريش ڪُتا. تو مون کي ڏاڍو تڪليف ڏنو آهي.
دلبر	دوست: تؤ منين دلبري. تون منهنڇو دوست آهين.
دَريگِ	ڏري: لوگي دريگان پچ ڪان. گهر جون ڏريون کولي ڇڏ.
ديگهہ	ديگهہ: ديگها چاڙين. ديگهہ چاڙهي ڇڏِ.
دير	پَري: گڏاپ باز ديرين. گڏاپ گهڻو پري آهي.
ديران	دير سان: تؤباز ديران آتِڪگي. تون ڏاڍو دير سان آهيو آهين.
دوشمبي	ڏينهن جو نالو: دوشمبي روچہ بيا. سومر جي ڏينهن اچ
دو	ٻہ: دو روچہ رَند بيا. ڏينهن کان پوءِ اچ.
دَرمانِ	دوائي: تپي درمانان وَر تئي تپ هَتِي. تپ جو دوائي پيي تنهنجو تپ هتندو.
دوربيني	دوربيني: دوربينيا بيار. دوربيني کڻي اچ.
درويش	درويش، الله وارو: تؤ درويشئي. تون درويش آهين.
دوست	دوست: تؤ منين دوستي. تون منهنجو دوست آهين.
درياءَ	درياءَ: سندو درياءَ. سنڌو درياءَ.
دولت	رپيا، پئسا: منين ڪِرا دولت نيستين. مون وٽ دولت ڪونهي.
دشمن	دشمني تؤ منين دشمني. تون منهنجو دشمن آهين.
دَلوَت	جانور: دَلوَتانين سَرا ظلم مڪان. جانورن تي ظلم نہ ڪر.
دِيدار	ڏسڻي جناز ئي ديدار بِڪني. جنازي جو ديدار ڪريو.
درگاهہ	زيارت: لال شهباز قلندي درگاهہ سيوهڻ شريفائين. لال شهباز جو درگاهہ سيوهڻ شريف ۾ آهي.
دِرين	اندلث: آسمانا دِرين ظاهرين. آسمان کي اندلث ظاهر ٿيو آهي.

ٻه جهان	ٻئي جهان: ٻنهي جهانن جا سردار حضرت محمدصہ آهن. ٻنهي جهانن جو سردار حضرت محمدصہ آهي.
لسي	لسي. ڇاڇ: مرچيگين لسي پيتي. اڄ کير لسي ٿي آهي.
ٻڪراڻو	مکڻ، گيهہ: ٻڪراڻي روغن ختم ٿيگان. مکڻ ختم ٿي ويو آهي.
ٻاٻ	هٿ: منهن ٻه ٻاٻ. منهنجا ٻه هٿ آهن.
ٻڌار	ڪنوار: ٻئي منهنجي ٻيٽا. ٻئي ڌڏتاري نام ڪئين. تنهنجو مڱڻو ٿيو آهي، تنهنجي ڪنوار جو نالو ڇا آهي.

(ڏ)

ڏِٺايو مِ، ڏَئِين، جيرو اندر جندڙي
لڳي سِيخُ وجودَ مِ، سندي نِينهن نئين،
مُشاهدي تهِين، مون کي وِڌو مَچَ مِ.
(شاهه)

ڏُوتاري — تِڪَ، آرسي، آئينو
جملو: "سچو ڏينهن پنهنجو مُنهن ڏوتاري مِ پيو ڏسين". (واديلا بلوچ ڳالهائين) جدگالي لهجو

ڏُوپ — ڪپڙا ڌوئڻ
فرزانہ ڏوپ پئي ڪَري
(فرزانہ ڪپڙا پئي ڌوئي)

ڏُوپ — واس ڏيڻ

ڏِيئڙي — چوڪري (جدگالي لهجو) اترادي وچولي لهجي مِ "ڏيئڙي" جو لفظ چوڪريءَ جي ڪتب آندو ويندو آهي.
ڪوهستان، اترادي ءِ وچولي لهجن "ڏيئڙي"، ڌي کي چئبو آهي.

ڏهوبي — ڪپڙن ڌوئڻ وارو: ڏهوبي گُدان شودگين. ڏهوبي ڪپڙا دوئي رهيو آهي.

(ڏ)

ڏمَرَ پاسو ڏُکُ سِين، ڪانڌِ ڪتُوري هوءِ،
وَالله مَعُ العابرِين، آگو اِيمينَ چوءِ.
(شاهه)

ڏاس — وار
ٻڪرين ۽ رڍن جا وار
نواز، ٻڪرين جي ڏاس ڪتِر

ڏاڻ — وَنگ جو قسم
هيءَ ونگ گڏهه کي هڻندا آهن. گڏهه جي ٻن اڳين ٽنگن، پوين ٻن ٽنگن يا هڪ اڳي ٽنگ ۽ پوئين ٽنگ، ٻنهي ۾ "ڏاڻ" هڻندا آهن.

ڏري — سَر
پيٽ ـ اوٺ ـ جَهلو ـ گهر ـ اوطاق ـ رَهڻ واري جا ـ کي ڏري جا جهلا ڏيندا آهن.
سَر مان ڏري ٺهندي آهي، اهو سَر صفا سنهڙو ٿئي ٿو.
عام طور تي هي "سَر" جابلو پٽي ۾ جام ٿيندو آهي.
هن سَر جي "ڪاني" سنهڙي ٿيندي آهي. غريب ماڻهو پنهنجن گهرن (اجهن) کي ڍڪڻ جي لاءِ خاص طور تي سرن "ڏري" جو استعمال ڪندا آهن.

ڏا — ڏهه (جدگالي لهجو)

(ڊ)

ڊيليون نہ ڪي مور، ڪومايل ا ڪاسبو،
ويا چورائي چور، ساري سوپيا سنڌ جي.
(مشڪور ڦلڪارو)

ڊُول — مُنهن - چهرو
چوري جو ڊول ڏس،
اترادي ۽ وچولي لهجي ۾ ”ڊول“ ۽ دُول“ ٻئي لفظ استعمال ٿيندا آهن.

(ڍ)

ڍُٽف ڍُري ٻَتِ پيئِيُون، آيون آمرڪوٽَ،
پسايون ٻَلرَ سين، سُڪا ٻَٽ جي سوٽُ،
ڇَنچل ڏئي ڇُوٽ، سَڀ سامارو سِرُ ڪيو.
(شاهہ)

ڍلڻ	ڇڏڻ (جدگالي لهجو)
ڍلينس	ڇڏينس (جدگالي لهجو)
ڍنڍڪار	سُتڪو جدگالي ۽ ڪوهستاني لهجو ۽ بلوچي ۾ ڍنڍڪار لفظ استعمال ڪيو ويندو آهي.
ڍنڍورو	پنئورو (جدگالي لهجو) اترادي لهجي، لاڑي لهجي ۾ "ڍنڍورو" جي معنيٰ خوار ڪرڻ پتڪو، ڪنهن جي غير موجودگي ۾ ان جي برائي ڪرڻ، گهٽ وڌ ڳالهائڻ.
ڍنگ	ڍنگ: ڍنگ نمارا ڍنگ جتا. (بلوچي) نانگ ڍنگ هنيو آهي.
ڍولِ	ڍول
ڍَولِ	طريقو يا وانگر: منين ڍَولا مڪان. (بلوچي) مون وانگر نہ ڪر.

(ذ)

ذرو آهن ظاهر ۾، اندر ڪُوريون ڪامن،
ٻرن ۽ اُجهامن، جذبا ماڻهو من جا.
(مشڪور ڦلڪارو)

ذرو	ننڍڙو، ٽڪرو - ٽُڪر
ذري	پرت جو قسم - ٽُڪري

ڪنهن شئي جي ٿوري حصي جي لاءِ ذرو ۽ ذري جا لفظ ڪتب آندا ويندا آهن.

(ر)

رامُ رَهِيــنِ مَ رُوحَ، ٻَهــر ٻولــيــن ڪِ ٻيــو،
ســنـدائــيــن سَـفـرَ ۾، مَـتـا تِيــنَ مــوُءَ،
سامِيَڙا صُبوحَ، ساريان گهٽو سَيد چَئي.
(شاهه)

رِڇُ	جانور جو قسم
رَڇَ	ڪاڏي پيتي جا تانوَ/تاب
	جملو: ڪارو وا ئو آئو رَڇَ شينگ شانگ ڇي ويا. (جدگالي لهجو) "شينگ شانگ" بلوچي لفظ آهي. ڪارو واءُ آيو تانوَ تِڙَ پڪڙ تي ويا. "رڇ" جو لفظ جدگالي لهجي ۾ بہ آهي، جيڪا ساڳي معني رکي ٿو. لاڙ جا ماڻهو "رَڇَ" جو لفظ "ڇار" جي لاءِ استعمال ڪندا آهن.
	"ڪو جو ڦر ڪُن ۾، جو گهڙي سو لَهي خبر ڪونہ ڏئي، تہ رَڇ ڪڇاڙو رنڊئا". سُر گهاتو (شاهه)
رانڊ	شام (جدگالي لهجو)
روچ	ڏينهن (گڏاپ ۾ ڪلمتي بلوچ ڳالهائين)، ڪوهہ سليمانيءَ جا بلوچ "روش" چون.
راڦو	ڪُليل متي، واريا سي متي آئون راڦي ۾ ڦاسي پيوس
رَوڊي	سُتي پيٺارڻ جي پيالي (جدگالي لهجو)
رِيڙ	لِيڙ (جدگالي لهجو) هي اصل ۾ بلوچيءَ جو لفظ آهي. هي لفظ ڪوهستان ۽ لس ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو.
رَمبَڪو	روئڻ جو آواز (جدگالي لهجو) (اترادي، وچولي لهجن ۾ "رمبڪو"، رنڀ، معنيٰ رَڙَ)
رَئي	مان هنڌ نچڻ ڪپڙن ۾ نہ ماپڻ (چوٽي) (جدگالي لهجو)

ريشم — پشم، اُن: ريشما چي ريشمي رومال بني تين. (بلوچي) ريشم مان ريشمي رومال ٺهندو آهي.

رِيل — ڊيري، رول: گڏاپاچي سبزين رِيل بيار. (بلوچي) گڏاپ کان ساؤ ريل وٺي اچ

رَوَگ — وڃڻ: من ڪراچي روگايان. (بلوچي) مان ڪراچي وڃان پيو.

روت — آنڊا: منين روت زحميیان. (بلوچي) منهنجا آنڊا زخمي آهن.

رِنگ — وهيل: سائيڪلي رنگ زنگان. (بلوچي) سائيڪل جا وهيل زنگيل آهن.

ريل گاڏي — ريل گاڏي: ريل گاڏي ئي پٽڙي پُر شتا. (بلوچي) ريل گاڏيءَ جي پٽڙي ٽُٽل آهي.

ريڪ — بجري، واري، ريتي: ڪوري توڪا ريڪ بازين. (بلوچي) نئي ۾ ريتي گهڻي آهي.

رَلي — رلي: سنڌي رلي مشهورين. (بلوچي) سنڌ جي رلي مشهور آهي.

ربڙ — رٻڙ: گاڏي ئي ٽاير ربڙي گان. (بلوچي) گاڏيءَ جا ٽائر رٻڙ جا آهن.

ريش — زخم: منين پادا ريشي درتڪا. (بلوچي) منهنجي پير ۾ زخم نڪتو آهي.

رِيش — ڏاڙهي: من وتي رِيشان داران. (بلوچي) آءٌ پنهنجي ڏاڙهي ڇڏيندس.

رنگ — ڪلر، رنگ: گلابي رنگ گلابي ئين. (بلوچي) گلاب جي گل جو رنگ گلابي آهي.

رفتار — رفتار، اسپيڊ: ڪاري رفتار باز تيزين. (بلوچي) ڪار گاڏيءَ جو رفتار گهڻو تيز آهي.

رنج — ڏک، رنج، غمي من تراچي باز رنجان. (بلوچي) آءٌ توکان گهڻو رنج آهيان.

ريشم — ريشم: ريشمي رومال، ريشمي رومال يا ٽوال.

(ڙ)

ڙاڪُون ڏسي ڦاڪون، منهنجو مَن ٿيو،
ڪيڏو ڦهر ڪيو، ڏارين سنڌو درياهہ سان
(مشڪور ڦلڪارو)

ڙي — ور- مڙس، سامونڊي پٽيءَ ۾ عورتون مڙس جي لاءِ "ڙي" جو لفظ استعمال ڪنديون آهن.
ڙي! ڪڇا پيو ڪرين.
ڙي! ڪڇاڙو، "آڙي ڇا" سنڌي ٻوليءَ ۾ "ڙي" جو لفظ عجب يا ڪنهن وڏي دانهن، ڪوڪ جي پڻ معنيٰ ڏيکاريندو آهي.
گهوڙا ڙي، مار ڙي، ڏاڙ ڙي.
"ڙ" جو آواز ڪن لفظن جي پٺيان لڳائڻ سان ان لفظ کي ڪشش وارو ۽ چڪ وارو بڻائيندو آهي. ائين ڪٿي ڇئجي تہ "ڙ" جو آواز لفظ کي سهاجڙو ۽ سونهن وارو بڻائيندو آهي.
مثلا:

پٽ	- پٽڙو
سنو	- سنڙو
پيارو	- پيارڙو
جاني	-جانيڙو
منو	-منڙو
ڪارو	-ڪارڙو
سانول	-سانولڙو

(ز)

زيرپين ٻيڙيين لوهہ ۾، ڳُتَن ڪَيَس ڳاهُ،
سَنڪي سنڌي سُومرِي، هَڏ نہ چاڙهيم ماهُ،
سرتيُون! دُعا ڪَجاهُ، تہ پِرَمُ پاروڙيءَ رَهي!
(شاهہ)

زِينئَن	ڪيسو (جدگالي لهجو) بلوچ عورتون پنهنجن چولن کي ڪيسو لڳائن. بلوچ جي ثقافت آهي.
زالبول	عورت سنڌي ٻوليءَ جي سيني لهجن ” “زال“ جو لفظ ”عورت“ ، ۽ گهرواري“ جي لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي، جڏهن تہ ڳڏاپ ۾ رهندڙ ڪلمتي بلوچ ”عورت“ جي لاءِ ”زالبول“ ڪتب آڻيندا آهن ۽ ٻيو لفظ ”جنين آدم“ بہ عورت کي چوندا آهن.
زار	زَهر (جدگالي لهجو) اصل ۾ بلوچيءَ جو لفظ آهي.
زان	شادي (جدگالي لهجو) جملو: تو جو زان ٿوءِ؟ تنهنجي شادي ٿي آهي؟ ڪنهن جو زان ئي؟ يا ”ڪنهن جو زان اي“. ڪنهن جي شادي آهي؟ واڍيلا بلوچ ٿِن ٺِڪن وارو آواز ”ز“ استعمال ڪندا آهن.
زردِ	پيلو (رنگ): انب پچي زرد بتين. (بلوچي) انب پچي پيلو ٿيندو آهي.
زر	پئسو: تئي ڪِرا زر مري استين. (بلوچي) تو وٽ پيسو پيسو آهي.
زرگُل	ٻوڙي، (پکي جو نالو): زرگل مرغا بچار. (بلوچي) ٻوڙيءَ پکي کي ڏس.

(س)

سوريءَ سڌ ٿيو، ڪا هلندي جيڏيون،
وچڻ تن پيو، نالو نيهن ڳبنن جي.
(شاهه)

سَيجَو	رڌ پچاءُ (جدگالي لهجو)
سَيجهو	ماني تيار ڪرڻ زينت! سيجهو ڪَري وَٺُ، مهمان اچن پيا زينت! ماني تيار ڪري وٺ، مهمان اچن پيا. (واڍيلا بلوچ)
سانَ	ڍوري جو نالو (ڪوهستان ڪراچي) جانور، نَر ڍڳو
سونڌي	ديهه جو نالو (ڪوهستان ڪراچي)
سَمون	سامهون هي ڪوپ سَمون رکيو آهي "يا"
يا	
سامون	هي ڪوپ سامون رکيو آهي. لاڙي ماڻهن وانگر ڳڌاپ جا جوکيا اکر "هه" جو اُچار لفظن ۾ گهٽ يا بنهه ڪونه اُچاريندا آهن.
سُڪڻ	نديءَ جو نالو هيءَ ندي ديهه ڪوتيرڙو ۽ ديهه داپيچي کان وني سيد يوسف شاهه جي پير مان درساٽي چني ۾ واقع آهي.
سُوران	پرواهه ناهي "مون سوران (ڀِل مَري) (مون کي پرواهه ناهي ڀلي مري) "مون سُران مَر ڪتيوس" (جدگالي لهجو) هي لفظ ڪوهساني ۽ لاسکي لهجي ۾ به آهي. اترادي ۽ وچولو، لاڙي لهجن ۾ "سُران" جي مڌ سُرڻ، پرپيرو ٿيڻ، پري ٿي ويهڻ، "ادا مان سُران ٿو"، (ادا، مان سُران پيو)

ساڏ — ساراهہ ڪرڻ
"ادا، گڏاپ وارا تنهنجي ساڏ پيا ڪن".
(ادا، گڏاپ وارا تنهنجي ساراهہ پيا ڪن)هي لفظ لاسڪي ۽ ڪوهستاني لهجي ۾ بہ ڳالهايو ويجي ٿو.

سياڻ — سنباڻ
ڪير ۾ توري لَسي وجهي، عورتون اهو ڪير جمائڻ لاءِ رات جو رکنديون آهن. اُن کي "سنباڻ" ۽ "سياڻ" چوندا آهن. هي لفظ "جوڪيا" استعمال ڪندا آهن.
اُها "سياڻ" (سنباڻ) صبح جو ڏُڌ ولوڙڻ واري چاڏيءَ ۾ وجهندا آهن.
هيءَ ديهہ موئيدان يونين ڪائونسل ڪراچي ۾ آهي.

سَپتي — چَپي، ديڪي (جنهن تي پڪل ماني رکجي)
"هيڏا بہ تي مانيون سَپتيءَ ۾ ڪٽي آڇُ".

سو — ٿو
واڍيلا بلوچ "ٿو" لفظ جي جاءِ تي "سو" جو لفظ استعمال ڪندا آهن، هي لفظ (سو) جدگالي لَهجي جو آهي.
مثلا: يوک چار سگهو ناهلين سو؟
هينئر چا لاءِ جلدي نہ ٿو هَلين
"يوک" لفظ جي معنيٰ "هير"، هينئر". (جدگالي لهجو)

سِرنگهہ — لوهہَ جي شيخ
سرنگهہ سان زمين ۾ ڪڏو کوٽيو ويندو آهي.
بہ اڍائي فوٽن جي لوهہ شيخ هوندي آهي، جنهن جو هڪ پاسو تورو ويڪرو هوندو آهي. پهر اڙي جا مانهو چَنَ، مَنهہَ ناهڻ جي لاءِ زمين کي کوٽي ٻن اڍائي يا ڏيڍ فوٽن جو ڪڏو ڪري، ان ۾ ڪاٺي هڻندا آهن.

سُٿاڻ — سُٿڻ ـ شلوار (جدگالي لهجو) ڪوهستان، گڏاپ ۽ لاڑ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

سَن — کوهہ ۾ رسي ايندڙ پاٽي (جدگالي لهجو) کوهستان ۾ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

سَتَڻ — تيز تيز هَلڻ (جدگالي لهجو) کوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

سوَنت — عقل (جدگالي لهجو)

سوَنتاتو — سمجھدار ـ عقل مند (جدگالي لهجو) کوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

سَکت — سَخت (جدگالي لهجو) کوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

سَتاڙو — رسم جو نالو، شادي کانپوءِ کنوار پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ جي گھر ويندي آهي ۽ اتي گھوٽ ۽ کنوار لاءِ ست طعام تيار ڪيا ويندا آهن. ان رسم کي ستاڙو چئبو آهي، "ستاڙو ۽ ستاوڙو" ٻهي لفظن جي ساڳي معني آهي.

سَرَگ — سِسي، مٿو: تئي سرگ گنجائين. (بلوچي) تنهنجو سسي گنجو آهي.

سوچاڪ — تيز، ٻاڙي: تؤ نار شت سوچاڪ بنائنتگان. (بلوچي) تو ٻوڙ ٻاڙي بنايو آهي.

سُچگين — سڙي ٿو، سور ڪري ٿو: نگن سچگين. (بلوچي) ماني سڙي ٿو/پيو.

سوچي — ساڙينس: نگنان سوچ مان. (بلوچي) ماني کي نہ ساڙ.

سونچ — ويچار، سونچ: پهلا سونج گُڑا جواب دئي. (بلوچي) پهرين سوچ پوءِ جواب ڏي.

سونف — سونف: سونف ور. (بلوچي) سونف کاءُ.

سُجي — سجي: سجي ورگا وشي. (بلوچي) سجي کائڻ ۾ مزيدار آهي.

سوال — سوال: مَنان سوالانين جواب نہ يا يان. (بلوچي) مون کي سوالن جا واب نہ ايندا اهن.

سوزمان — جلهن. سڙڻ: منين جسما سوزمائين. (بلوچي) منهنجي

جسم ۾ جلهن آهن.

سَد — سؤ، 100: منان سَد رپيا دئي. (بلوچي) مون کي سؤ رپيا ڏي.

سردار — اڳواڻ، چڱو: ملڪ اسد سڪندر يڪ سرداري. (بلوچي) ملڪ اسد سڪندر هڪ سردار آهي.

سَريگ — پوتو، گندي: سريگا سراڪان. (بلوچي) پوتو مٿي تي ڪر.

سُرڪي — لالي: سرڪي استعمال مَڪان. (بلوچي) سرڪي استعمال نہ ڪر.

سُرڪ — پيئڻ: چانهيا سُرڪ. (بلوچي) چانهہ پي. (هي بلوچي ڪانسواءِ جدگالي، ڪوهستاني، لاڙي ۽ لاسڪي لهجي ۾ بہ آهي)

سير — سير، ڍؤ: من وارتا سيران. مون کان ڍؤ ڪيو آهي.

سِنز — نيرو: احمدي پسنديده رنگ سنزين. (بلوچي) احمد جو پسنديده رنگ نيرو آهي.

سُرخي — لالي- چپن کي لڳائڻ واري، (لاڙي، اترادي، وچولي لهجن ۾ استمال ٿئي ٿو)

(ش)

شَمَع پاريندي شَب، پِرهٔ پاکون ڪَڍيُون،
موٽُ، مَران تـي، ميندرا! راٽا! ڪارَڻِ رَبَ،
تننجي تات طَلبَ، ڪانگ اُڏايم ڪاڪَ جا.
(شاهه)

شورَڪَنڊ	ديهه جو نالو
شِينز	سائو رنگ (جدگالي لهجو) اصل ۾ بلوچيءَ جو لفظ آهي.
شار	شهر (جدگالي لهجو) ڪوهستان جو لفظ آهي.
شيڪڻ	جنڊ جي هيٺئين پُڙ جي هيٺان ڪپڙو ڏيندا آهن. ان ڪپڙي کي ”شيڪڻ“ چوندا آهن. ڪو وقت هوندو، ڳوٺن ۽ ننڍن شهرن جي گهرن ۾ عورتون ”جنڊ“ جو استعمال ڪنديون هيون. هينئر ان ج رواج گهٽبو وڃي ٿو. جنڊ ۾ پُڙن وارو ٿيندو آهي، جنهن جي مٿئين پُڙَ کي ”نر“ پُڙ چوندا آهن. هيٺئين پُڙ کي ”مادي“ پُڙ چئبو آهي. جنڊ جي مٿئين پڙ ۾ ”هٿو“ لڳندو آهي، جيڪو ڪاٺ جو هوندو آهي. هيٺئين پُڙ جي وچ ۾ سوراخ جنهن ۾ ڪاني جو ننڍڙو گول ٽڪڙو لڳندو آهي، ان کي ”ڪُمر“ چئبو آهي. ان ۾ لوهه جي شيخ جنهن کي ”ڪِير“ چوندا آهن. ان ۾ ڪاني جو ٽڪرو لڳندو آهي. ان کي تاڙي چوندا آهن.
شيپاڪ	سنهڙي لَٺَ
شينگ شانگ	بي ترتيب ـ بلوچ ڳالهائين (جدگالي لهجو). اصل ۾ بلوچي جو لفظ آهي.
شير	شينهن=دلير: شير پيدا ڪين، شينهن اچي پيو.

شِڪرو	شِڪرو، شڪاري پکي: شڪرو شڪار ڪن گين. (بلوچي) شڪرو شڪار ڪري پيو.
شلوار	شلوار، سٿڻ: منين شلوار اسپيتين. (بلوچي) منهنجو شلوار اڇو آهي.
شور	هُل: باز شور مڪان. (بلوچي) گهڻو هل نہ ڪر.
شِمسِ	هڪ قسم جو ڀوتو: شمس بازين. (بلوچي) اهو ڀوتو گهڻو آهي.
شوق	دل لڳائڻ: مَنا وانگي باز شوقين. (بلوچي) مون کي پڙهڻ جو گهڻو شوق آهي.
شرڪت	شريڪ ٿيڻ: من جلسايا شريڪ بتگان. (بلوچي) آءٌ جلسي ۾ شريڪ ٿيو آهيان.
شِنَڪ	چيلو، چيليَ: پَسِي شنڪان ٻچار. (بلوچي) ٻڪريءَ جي چيلن کي نهار.
شِيشگ	شيشو: شِيشَگا مَپُروش. (بلوچي) شيشي کي نہ ٽوڙ
شَڪَر	کنڊ: متائِيان شڪر باز مانين. (بلوچي) متاين ۾ گهڻو کنڊ پيل آهي.
شِرڪين	مٺي: چانهہ باز شِر ڪينان. (بلوچي) چانهہ گهڻي مٺي آهي.
شورنگ	ديهہ جو نالو آهي.

(ص)

صُوفِي صافَ ڪَيو، ڏوئِي وَرُقُ وُجودَ جو،
تِنهان پوءِ تِيو، جِيئري پَسڻ پرينءَ جو.
(شاهہ)

صابن	صابڻ: صابُڻا جانا بجان. جسم تي صابڻ هڻ.
صورت	شڪل: مَني صورت خرابين. منهنجو صورت خراب آهي.
صورتخطي	لِکت جو نمونو
صورتحال	نمونو، جائزو
صاف	صاف سُترو، چِتو

(ض)

ضامن آهه ضميرُ، ماڻهو جي ماڻهپي جو،
من ۾ مفتي پِير، جن سمجهيو سي صالح ٿيا.
(مشڪور ڦلڪارو)

ضعيف	پيرسن، ڪمزور
ضامن	ذميواري کڻندڙ، ڪنهن جي ير ونڻ

(ط)

طالِبُ ڪَٿَرَ، سونهن سَرُ، اندر رُوميءَ راءِ،
ماڙهو اِتِ ڪياءِ، مَنڊَ نہ پَسين مَنڊيو!

(شاهہ)

طاهر	نالو مرد جو
طاهري	پٽ جو قسم
طوطو	پکيءَ جو نالو
طول	ڊيگهہ ڏيڻ- اگهائڻ
طويل	ڊگهو
طبلو	وڄائڻ وارو اوزار- ساز
طنبيلو	گهوڙن جي جاءِ

(ظ)

ظالم ساڻ ناهہ جي، پورا! منهنجا ياءُ
مون ڪي نہ صلاح
(مشڪور قلڪارو)

ظلم — جبر، زيادتي: اي بادشاهہ ظلم ڪَنگين. (بلوچي) هي بادشاهہ ظلم ڪري ٿو.

ظالم — ظلم ڪرڻ وارو: تؤ ظالم ئي. (بلوچي) تون ظالم آهين.

(ع)

عاشق زهرَ پياڪَ، وِهُ ڏسي وِهُسَنِ گهٽو،
ڪَڙي ۾ قاتلَ جا، هميشه هيرا ڪَ،
لڳين لَنوءَ، لطيف چئي، فَنا ڪيا فِراقَ،
توٽي چِڪَنِ چاڪَ، ته به آهَ نه سَلن عامَ ڪي.

(شاهه)

عينڪ	چشمو، عينڪ: منين عينڪا بيار. (بلوچي) منهنجو چشمو کڻي اچ
عيد	سال: توڪا دو عِيدان. (بلوچي) سال ۾ به عيدون آهن.
عنطر	عطر، سرهاڻ: عنطري استعمال ڪنگ سنتين. (بلوچي) عطر جو استعمال سنت آهي.
عَيال	آڪَهَ- ڪتنب يا گهٽا ڀاتي

(غ)

غافِل! غَلتَ ڇوڙ! تُون ڪيئُن، اُٿاسِي! اوجھرين،
ڇُپاتا ڇُڙهي ويا، وِڃي پَهتا توڙ،
نيٽين، نند اکوڙ، جِمَ وَرنِ ۾ واڪا ڪَرين.
(شاھ)

غلام	غلام، خاصخيلي: من تئي غلام نَيان. آءُ تنهنجو غلام نہ آهيان.
غُسل	غسل وهنجڻ: آمروچ غسل بڪان. هر روز غسل ڪر.
غُليل	شڪار ڪرڻ جو اوزار
غافل	اڻڄاڻ
غفلت	لاپرواهي

(ف)

فـانِـي نِـي فـانـي، دنـيـا دَم نـہ هـيـڪـڙو،
لَـتِـي لوڙهُ لَـتُـنِ سـيـن، جـوڙيـنـدءِ، جـانـي!
ڪـوڏرءِ ڪـانِـي، آهـي، سِرَ سَـپ ڪَـنـهِـيُـن.
(شاهہ)

فُشڪُوندڻ پشڪُوندڻ:	وجهہ ڳولڻ (جدگالي لهجو)۔ اصل ۾ بلوچيءَ جو لفظ آهي.
فوجي	سپاهي، فوجي: اي يڪ فوجي ئي. هي هڪ فوجي آهي.
فانوس	بتي، فانوس: فانوس روڪين. فانوس ٻري ٿو.

(ق)

ڦِـري آءُ، فِـراق! مـون ڪـي وِصـالان وِڇُ پـيـو،
جي ٿي چڪيم چاڪَ، سي پِرينءَ ڳڌجي پوريا.
(شاهہ)

ڦنگ	جبل جو نالو، (جنهن کي ڦنگ جَبل چَون) اُن کي ڦنگ جبل ان ڪري چئجي ٿو جو هي پکيءَ جي ڦنگ وانگر آهي.
ڦيئي	ٿانوَ رکڻ جي جاءِ جيڪا پَٽَ (ڌرتي) کان متي هُجي. سا ڪاٺ جي ٺهيل هوندي اُن کي "ڦيئي" چوندا آهن.
ڦِقِڙيون	پنبڙيون، چِپَر
ڦِرڪي	پنيوري (جدگالي لهجو)
ڦل	گل: گلابي ڦل سورين. گلاب جو گل ڳاڙهو آهي.
ڦِرٽي	گول ڦرندڙ شئي

(ق)

قلم ڪاغذ جيئن، وٽي وجهن نہ وچ ۾،
شال! پرين تيئن، پنهنجا گذرن ڏينهڙا.
(مشڪور ڦلڪارو)

قلم	پين، قلم: سيائين پين ڪُجائين. (بلوچي) ڪاري پين ڪٽي آهي.
قران	ڪلام پاڪ:
قرب	محبت۔ پيار
قريب	ويجهو۔ نزديڪ
قول	اقرار
قوت	طاقت

(ڪ)

ڪاتي جا قريب جي، سا هَڏُ چيري چَم،
عاشق پنهنجو لحم، الله ڪارڻ وڍيو.
(شاھ)

ڪاڪي — چاچي

ڪاڪو — چاچو، ڪوهستان ۾ لاڙي لفظ

ڪونڪ — (ڪِهڙي وقت) ڪونڪ جو لفظ وقت پڇڻ جي لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي. (جدگالي لهجو)
وقار! تون ڪونڪ آئو اين؟
وقار! تون "ڪهڙي" مهل آيو آهين. (جدگالي لهجو)

ڪَڏُ — ٻاهر، ڪڏ ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو.

ڪڏ — وجهہ
واڍيلا بلوچ "ڪڏ" جي معنيٰ "وجهہ" استعمال ڪندا آهن.
مانجي اڪين منجهہ آڃڻ ڪڏ
(منهنجي اکين ۾ سُرمو وِجهہ)

ڪانيگ — ڊوري جونالو، بلوچي لفظ. ڪانيگ جي معني "ننڍڙو تلاءُ".

ڪِڏي — ڪيڏانهن، ڪِڏي ٿو وڃي، ڪوهستان ۾ رهندڙ ٻين ذاتين وارا بہ "ڪِڏي" جو لفظ استعمال ڪندا آهن. جڏهن تہ "ڪَڏي" هڪ جيت جو قسم آهي.

ڪَيڏيَ — ڪيڏانهن

ڪُمير — جيت جو قسم
20-9-2017 ڳوٺ دوست محمد خاصخيليءَ ۾ رات جو جن دوستن سان ڪچهري ڪئي، انهن ۾ زبير احمد خاصخيلي، محمد سليم خاصخيلي، دوست محمد خاصخيلي ۽ الله بخش خاصخيلي شامل هئا. جن ڪان ڪُجهہ لفظ ڪٺي ڪيا.

ڪِتڪَي — ڪِتي- ڪوهستان

ڪَينجو — ڪنهن جو _ بلوچ واڍيلا، مليرَ ۾ لاڙ جا ماڻهو

جدگالي ٻالهائيندڙ ڪي لفظن ۾ "هہ" جو اچار ڪونہ ڪيندا آهن ۽ لکندا آهن.

ڪوئيڪي — ڪُئي - ننڍڙو ڪوئو (جدگالي لهجو)

ڪَيتڪَو — ڪيترڙو - ڪيترو - لاس - جدگالي لهجن ۾ استعمال ٿئي ٿو.

ڪوڙ وَڍِڻ — ڪوڙ ٻالهائڻ (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

ڪَي — ڪر (جدگالي لهجو)

ڪال — ڪالهہ بلوچ - لاڙي ماڻهون، گڏاپ ۽ ملير جا ماڻهو "ڪال" جو لفظ استعمال ڪندا آهن. ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

ڪِچِيئين — ڪُرڙي (جدگالي لهجو) لاڙي ماڻهو "ڪِچَ"، مَچي (سنهي مَچي ڪي چوندا آهن).

ڪَينڪَ — ڪنهن کي (جدگالي لهجو)

ڪَڙو — کِهڙو (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

ڪاڪو — چاچو (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

ڪاڪي — چاچي (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.

ڪئي — ڪنهنجو: اي ڪتاب ڪئي گين. هي ڪتاب ڪنهن جو آهي.

ڪتاب — ڪتاب

ڪُچَڪ — ڪتو: اي منين ڪچڪين. (بلوچي) هي منهنجو ڪتو آهي.

ڪائنات — دنيا، ڪائنات: ڪائنات باز مزنين. (بلوچي) ڪائنات تمام وڏو آهي.

ڪرسي — سيٽ، ڪرسي: ڪرسيئا بيار. (بلوچي) ڪرسي کڻي اچ.

(ڪ)

ڪِمُ! ڪُمنَدنِ ڪَتيو، هارايو هوڙَنِ،
چَڪيو نہ چُوتَدنِ، هُو جو ساءُ صَبُرَ جو.
(شاهہ)

ڪا	ڪاءُ - جدگالي ۾ "ڪا" جو لفظ آهي. ادا! ماني ڪا سنڌي ٻولي جي سيني لهجن ۾ عام طور "ڪا" ڳالهايو ويندو آهي. پر لکت ۾ "ادا ماني " "ڪاءُ" جو لفظ استعمال ڪيو ويندو آهي.
ڪارو	تيز سنڌي ٻولي جي سيني لهجن ۾ "ڪارو" جو لفظ استعمال ٿيندو آهي. جنهن جون ٻيون بہ معنائون آهن. ڪارو _ ڪتو جدگالي لهجي ۾ "ڪارو" استعمال ٿيندو آهي.
ڪُرڻَ	ڪنهڻ (جدگاليٰ لهجو)
ڪنڊ	ڪنڊ ڇوڪرا! ڪنڊ وٺي آ" (ٻتو لفظ) ڪنڊ ٻنڊ واڍيلا بلوچ ڪڇهريءَ ۾ ٻتا لفظ استعمال ڪندا آهن. ٻتا لفظ، ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ بہ استعمال ڪيا وڃن ٿا.
ڪُري	صاف ڪر
ڪُرين	صاف ڪرڻ، ڪَٽ لاهڻ خلاصي، هوڙي ڪي ڪُرين پيو (واڍيلا بلوچ)
ڪاري لڪي يا ڪارڙي لڪي	ديهہ جو نالو (ڪوهستان ڪراچي)
ڪَتو جَڻ	لَسي، اسين ڏينهن جو ڪتو ڪير پِيتو (واڍيلا بلوچ) ۽ اترادي لهجي ۾ ڏاچيءَ جي کير کي ڪتو کير چوندا

آهن.

ڪِرِ — مذاق، نخرو
ڪو ننڍو ٻار مذاق يا نخرو ڪندو آهي تہ چوندا آهن
چورا "ڪِرِ" ڇڏ. يعني مذاق يا نخرو ڇڏ

ڪِرِ مَتَ — ٽِڳي، دوڪو
ڪِرِ مِتِ تي ڪائي ڏنو نہِ
ٽِڳي ڪَندي ڪائي ڏنو نہِ

ڪَرڪاڻ — چَمپل- جتي
نوڙئيءَ مان نهيل چمپل
ڪرڪاڻ اهڙي ڏيندو ساءِن
موچڙا اهڙا ڏيندو سانءِ

ڪڙو — ڀِتَر

ڪِپَ — ٻوٽيءَ جو قسم آهي، هن ۾ ڦَرُ ٿيندو آهي.
قد ۾ ٻن فتن ڪان متي آهي، ڪَپَ سان مال جي وٿاڻ ڪي
لوڙهو ڏيندا آهن. ڪَپَ ڏادِي گرم ٿيندي آهي، سياري
جو موسم ۾ مال ڪَپَ جي لوڙهي بند هوندو آهي تہ اُن
ڪي سردي ڪونہ لڳندي آهي.

ڪَرڻَ — ڪنهڻ
چورا چو ٿو ڪرين
چورا ڪرڻ ڇڏي ڏي
چورا ڪنهڻ ڇڏي ڏي

ڪرڻ — خراب ٿيڻ، بگڙجڻ

(گ)

گَندَ جنِ جيءَ گوڏِ ۾، مَٿن تي موڙيُونُ،
آچَن سنيوڙيُون، سَمي جي سَلاَمَ تي.
(شاهہ)

گدامَري — وڻ جو نالو ـ جنهن جي ميوي کي گدامڙيون چوندا آهن.

گِلڪا — تُوريون
ڪراچي يونيورسٽي جي سنڌي شعبي جي سامهون ننڍڙو پارڪ هجي، اتي گڏاپ جي دوستن ۽ يونيورسٽي جي دوستن سان سائي ڇپر تي ڪچهري ڪئي، جن دوستن سان لفظن تي بحث ڪيو، وقار اعظم جوکيو، وقار احمد واڍيلو بلوچ، زبير احمد خاصخيلي، رضا محمد واڍيلو، ساجد جوکيو، احمد نواز واڍيلو بلوچ ۽ سعيد احمد چانڊيو بحث ۾ حصو ورتو.

گُڏَ — ڀَر ـ پاسو (لاسڪي ۽ ڪوهستاني)
ادا! منهنجي گُڏَ ۾ جو پيئو ڀَڪ سُجاڻي...؟
ادا! منهنجي ڀَر ۾.جيڪو ويٺو ان کي سڃاڻي؟

گُڏَ — ڪا ٻچيل شئي، ٿورو ذرو، ڪنهن بہ ڪاڏي پيتي واري شئي جو بچيل حصو.
جملو! ”جنيد! مون کي چانهہ جي ”گُڏ“ ٿو پيارين.
جُنيد! مونکي چانهہ جي ذري ٿو پيارين.
مونکي چانهہ جي ٿوري ذري پيِو پيارين.
امان! مون کي چانورن جي گُڏَ ڏي.
امان! مون کي ٿورا چانور ڏي.

گُبَ — ڳَل ـ ڳِٽا (جدگالي لهجو) اصل ۾ بلوچيءَ جو لفظ

گَندَل — بستر بلوچي زبان مان آيل آهي. (جدگالي لهجو)

گُشادو	تڪڙو ـ ڪم جو ـ بلوچ ـ جوکيا
گَذَرَ	گج (لباس) (جدگالي لهجو)
گر	وَٽ
گولو	ڪَپر
گُشتِ	چوڻ: تؤ منان گشت. (بلوچي) تو مون کي چيو.
گناھ	ڏوھي: دُزي ڪَنگ گناهين. چوري ڪرڻ ڏوھ آهي.
گيگان	ويچارا: منين گيگانا مَگِر. (بلوچي) منهنجا ويچارا نہ وٺ
گون	وٽ، سان: تئي پين منين ڪرائين. (بلوچي) تنهنجو پين مون وٽ آهي. "گون گون" اسپيني ماڻهن جي ذات آهي.
گيتِ	تورو: منان گيتا گِتا. (بلوچي) مون کي تُوري ورتو آهي.
گلاب	گلاب: گلابي قل. (بلوچي) گلاب جو گل
گِروڪ	کِوڻ، وج: گروڪ جنگين. (بلوچي) وج لڳي پئي.
گوشت	ماس، گوشت: ڪڪڙي گوشت. (بلوچي) ڪڪڙ جو گوشت
گوڪ	ڳئون، ڍڳي: هاگوڪا بچار. (بلوچي) هوءَ ڍڳي ڏس.
گوش	ڪن: منين گوش دردائين. (بلوچي) منهنجو ڪن ڏکي ٿو.
گابو پٽ	ٽپي جو نالو، ديھ جو نالو
گنجو	ذات جو نالو
گنجي فراق	جسم تي اوڍڻ وارو ڪپڙو (بغير پانهن جي ڍيگھ ۾ ٻيلھ تائين)، سنڌ جا ماڻهو خاص طور تي ٻهراڙين جا ماڻهو گرميءَ جي موسم ۾ "گنجي" جو استعمال گهڻو ڪندا آهن. گذاپ جي علائقي ۾ گنجي فراق هوندا آهن.
گنجي	نوڙي (جنهن جي مٿي وار نہ هُجن)، عورت جي لاءِ لفظ "گنجي" ۽ مرد جي لاءِ "گنجو" جا لفظ استعمال

	ٿيندا آهن.
گُشاڻ	مٿي تي اوڍڻ وارو رئو،
	زرينہ گُشاڻ مٿي تي ڪَر (واڍيلا بلوچ) (جدگالي لهجو)
	زرينہ رئو مٿي تي رک
گُراڙ	ٻڪريءَ جي مادي ڦر کي "گُراڙ" چوندا آهن. اُترادي "ڇيلي"
گَرم	گرمي
	ڇي سگهي سو، آچ گرم ڇَي (جدگالي لهجو)
	ٿي سگهي ٿو، اڄ گرمي ٿئي/ٿي
گول	ڇوٻير ـ دائرو (گولائي وارو)
گُل	نالو- ٻوٽي جو قسم
گُلو	نالو
گولي	غلام- نوڪر- ٻانهي
گيت	راڳ جو قسم
گوسڙو	گُسائيندڙ

(ڳ)

ڳـائـو نـہ وائـو، آڏيـون! آريـڄـن جـو،
لَـنـگـهـي پَـبُ پـري تـيـا، چـڏي رڻُ، راٽـو،
ڏيـئـي ڦـوڙاٽـو، ويـا ويـچـاريءَ سُـپـريـن.
(شاھہ)

ڳجهڙو	ديهہ جو نالو حوالو ليکڪ گل حسن ڪلمتي، ڪراچي سنڌ جي مارئي. ص (544)
مائي ڳاڙهي	ديهہ جو نالو، مائي ڳاڙهي ڪراچي ڪوهستان ۾ آهي.
ڳاگيون	ٻوٽيءَ جو قسم، ڳاگيارو ديهہ
ڳورو	سهٽو، خاشڪو، ڳت، ٿلهو، متارو. ادا! هي ڳت آهي، ادا! هي ٿلهو آهي. ڳورو لفظ ڪنهن ڳري شئي لاءِ بہ استعمال ٿئي ٿو.
ڳَتَ	ڪڏو، زمين ۾ ڪڏو ڪوٽڻ کي 'ڳت' چوندا آهن.
ڳوُرڻ	ڳيهڻ (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو.
ڳئڙو	ٿُلهو (جدگالي لهجو)ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو.
ڳئي	گجگو _ ڪکرن جو گوڙ جوکيا _ خاصخيلي. ڪوهستان ۽ لَس ۾ "ڳئي" جو لفظ استعمال ڪيو ويندو آهي.
ڳيِر	چوڪرو _ چوڪرات (جدگالي لهجو) ڪوهستان، لس ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.
ڳيِرُيون	چوڪريون (جدگالي لهجو)

(گھہ)

گَھـڙو پَڳـو، مُـنـڌَ مُـئـي، وِسـيـلا وِيـا،
تـنِـهـان پوءِ سُـئا، سُـهـڻـيءَ سَـڌَ ميـهـار جا.
(شاهہ)

گھگھي	متي جو ٿانءَ- جنھن ۾ پاڻي ڀريو ويندو آھي.
گھوڙا	جانور- گھڻا گُھرڙا
گھوڙي	جانور- (مادي گھوڙي)
گھورَ	مبارڪي
گُھور	چتائي
گھاءَ	زخم - وَڍ
گھڙو	متيءَ جو ٿانءَ
گھولِ	قرباني- صدقو
گِھل	گھري ننڍ
گھگھہ	گھري اونڌھ
گھاڙي	گھڙيل، جن تي چٽ سالي نڪتل ھجي.
گھگھي	ياندا ور، جنھن ۾ ڏوڪڙ پئسہ ڪَٺي "جمع" ڪبا آھن.

(ڳ)

ڳي ڳي گونگن جيان، ڳاءِ نہ ٺُمريءَ راڳ،
سِڌو ڪر سُجاڳ، ڳائي وائي شاهہ جي.

(مشڪور قلڪارو)

ڳاڳي — ٻوٽي جو نالو

ڳاڳيارو- ڪراچيءَ ۾ ديهہ جو نالو

(حوالو: "ڪراچي سنڌ جي مارئي" گل حسن ڪلمتي)

(ل)

لالَ کي لالُ ٿيا، لالُ لنگهيو جِن،
عَدم جي اوڙاهُ تي، ڪَيا آسڻَ آڌو تين،
گردا نِيو گُنگن، گرداب کي گيان سِين.
(شاهه)

لَمَپشُڪ	ڪارڪن جو خالي ڇُڳو (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو. بلوچيءَ ۾ به استعمال ٿئي ٿو.
لَئي	رَک (جدگالي لهجو)
لئڻ	ڪڻ (جدگالي لهجو)
لچئو	لچڻ، چنبڙڻ
لُڳَڙ	ڪَپڙا اصغر! لُڳَڙ وجهه ڪراچي هلون. اصغر! ڪپڙا پاءِ (وجهه) ڪراچي هلون.
لَسي	لَسي ادي! لَسي مَسي تو وٽ آهي. (پٽو لفظ)
لاهي	رک ادا، ڪير مٿان ڏئي لاهي، قوشي پي وَندي" (جدگالي لهجو) ادا، ڪير مٿان رکَ، ٻلي پي ويندي. گذاپ ۾ رهندڙ واديلا بلوچ "ٻليءَ" کي "قوشي" چوندا آهن، پٽا لفظ "قوشي موشي" چوندا آهن. "لاهي" هيٺ ڪري، (اترادي لهجو) ادا، ڳوڻ کي هيٺ لاهي رکَ
لال بکر	ديهه جو نالو (ڪوهستان ڪراچي ۾ آهي)
لوهارڪولنگ	ديهه جو نالو
لوگ	گهر، لوگ، بلوچي ٻوليءَ جو لفظ آهي.

مَني لوگين آي“
منهنجو گهر آهي
آي مني لوگين
هي منهنجو گهر آهي.

لِنب — راڳو، ليپو

لَنب — چرٻي، اٺ جي ٿوهي جي چرٻي کي ”لنب“ چوندا آهن.

لَنبَ — گاهہ جو قسم

هي گاهہ هلڪي سائي رنگ جو ٿيندو آهي، مال ”ڍور ڍڳو هن ”گاهہ“ کي کونہ کائيندو آهي. پر جڏهن ”لنب“ گاهہُ سُڪي ذردي (ڦڪي) رنگ جو ٿي ويندو آهي ۽ ٻيو گاهہُ کونہ هوندو آهي تہ اُن کي مجبوري واري حالت ۾ ڍور ڍڳا کائيندا آهن.

لَنبَ (گاهہ) جو تيلو سنهڙو ۽ ڇهنبدار ٿئي ٿو. جڏهن ماڻهو هن گاهہ مان گذرندو، هلندو آهي، ماڻهن جي پيرين ۽ سلوار جي پاڇن ۾ سنهڙا تيلا چنبڙي پوندا آهن. اُهي ڪپڙن مان ٽپي ماڻهو جي جسم ۾ سُئي وانگر ٽنبجي پوندا آهن. اُن کي ڇڪَ يا سَٽَ ڏئي يا هٿ سان ٻاهر ڪڍبو آهي تہ اُن جي منهن وارو حصو جيڪو جسم ۾ چنبڙيل هوندو آ، اُهو ڀڄي پوندو آهي. جيڪو جسم ۾ سُئي وانگر لڳو رهندو آهي.

16-9-2017

آءِ احمد نواز واڍيلو بلوچ، ساجد سومار اٽي سان گڏ گورنمينٽ ڊگري ڪاليج ”ڪُونڪَر ۾ ساٿين آمر گُل ليڪچرار سان ملاقات ڪئي. اسين اُتي چانهہ پي ڪري پوءِ سائين امر گل ڪان موڪلائي ڪاليج مان ٻاهر آياسين. ڳوٺ مولوي عبدارحمٰن ڪونڪَرَ (علائقي جو نالو آهي) مان ذيشان رضا جوکيو کي ساڻ ڪنيوسين. هاڻ اسين ”متارن“ جون قبرون جيڪي ”نارا تر“ جبل تي هُجن. اُهي ڏسڻ جي لاءِ روانہ

ٿياسين.
اسين چارئي دوست موٽرسائيڪل تي روانا ٿياسين، ڪونڪر ڳوٺ مان نڪري اڳتي هلنديــن، ڪجهہ منٽن ڪانپوءِ سهراب فقير ڳوٺ (1890) ۾ فقيرا اسٽاپ تي هڪ اسٽور تان پاڻيءَ جون بوتلون ورتيونسين. پوءِ ”نارا ٽر“ جبل ڏانهن روانا ٿياسين. ڳاڙهي بتي گرائونڊ ڪان اندر اڳتي هلي ”نارا ٽر“ جبل جي پاسي ۾ موٽر سائيڪلون بيهاري، پوءِ پنڌ هلي جبل تي چڙهڻ لڳاسين. منجهند جو وقت ڏينهن گرم هجي. جبل تي سائو سنهڙو گاهہ ڦتل هُجي. احمد نواز واڍيلو اُن گاهہَ ڏي ناري چيو. هي لَنبَ گاهہَ آهي. ماڻهن جي پرن سان وڏي حالت ڪندو آهي. جڏهن اُن گاهہ وٽان هلڻ لڳس تہ پيرن ۾ سُيون ٽنبجي ويون، بوٽ مان اندر جورابن ۾ وجي گاهہَ جا تيلا ڦاسي پيا. اُنهن سنهڙن گاهہ جي تيلن کي ڇڪي ٻاهر ڪڍيو. پوءِ بہ پيرن ۾ سيون لڳنديون رهيون. اُنهن سُين جي لڳڻ - چنبهڻ جي ڪري، هلڻ ڏاڍو ڏکيو ٿي پيو. هڪ چاڙهي پيو لَنبَ گاهہ جا لَنبا جا سُور، جيڪي سُرڻ ۾ هلڻ ڪونہ پيا ڏين. پر پوءِ بہ جبل تي مٿي چڙهندا رهياسين. نواز آواز ڏئي چيو:
متارن جون قبرون اجان ٻئي پاسي آهن. اسين غلط طرف ڪان جبل تي چڙهياسين. جبل تي هلندي، هڪ ڏنار تي نظر پئي، پوءِ ساجد نوجوان جيڪو اسان ڪان هلڻ ۾ تيز هيو. اهو هيٺ لَهي وڃي متارن جي قبرن جي باري ۾ اُن ڏنار ڪان پُڇي آهِہ. پوءِ پاڻ اُن طرف هليو ويو. جڏهن اُتي پهتو تہ پوءِ اسان کي آواز ڏنائين. جبل جيٰ ٻي ڇيڙي تي متارن جون قبرون هجن. اسين آواز ٻڌو پوءِ ساجد سومار اٽي جو ڪيو جي طرف هلندا رهياسين. احمد نواز واڍيلو اسان ڪان اڳ ۾ وڃي اُتي پهتو، آءٌ ۽ ذيشان رضا پٿرن تان

هلندا. لَنب گاهہ جا گهاوَ سهندا، نيٺ پندرنهن منٽن ڪانپوءِ اُتي پهتاسين.
متارن جي قبرن جي پاسي ۾ "ديوي جو وڻ" هيو. اُن جي ڇانوري ۾ ساهي پٽڻ جي لاءِ ويهي رهياسين، هر ڪو پنهنجن ڪپڙن مان لَنبَ گاهہ جا سَنهڙا تيلا ڪڍي رهيو هو. مون پيرن مان بوٽ لاٿو ۽ پيرن جا جوراب بہ لاٿا، تہ پوءِ بہ لَنبَ جون سنهڙيون ننڍڙيون سُيون، پيرن جي کل ۾ چنبڙيل هُجن. اُنهن کي ٻاهر ڪَڍيو، پوءِ وڃي پيرن جو سور جَهڪو ٿيو.
شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ جي رسالي "شاهہ جو رسالو" سُر يَمن ڪلياڻ ۾ موکي ۽ متارن جو ذڪر آهي. داستان چوٿون آهي. ساجد سوماراٽيءَ ۽ نواز واڍيلو متارن جي قبرن ڏانهن ڏسي موکي متارن وارا شعر پڙهڻ لڳا.

اُٺي اُتر واءُ، موکِي مَتَ اُپٽِيا
متارا تِہ ساءُ، آڇن سِرَ سَنباهِئو
سُر يمن ڪلياڻ (شاهہ)

وِجهِج واٽاڙُئن تي، ميخاني جي ماڪَ
ٿِندي سُڌِ سَيَڪيم، هنڌِ هنڌ پئندي هاڪَ
پِرهَ جا پِياڪَ، جُہ سي اڳڙ آئيا.
سُر يمن ڪلياڻ (شاهہ)

جُہ سي اڳڙ آئيا، تہ سَرو ڪندا سُچَ
سائِي ٿَنديَن اُڄَ، هي پيتو! آڻ ڪِين!
سُر يمن ڪلياڻ (شاهہ)

موکي چوکي نہ ٿِييءَ، اَصلِ آوِچي ذات،
وَٽيون ڏيئي وات، متارا جِہ مارئا

سُر يمن ڪلياڻ (شاهه)

مَتارا مَري وِئا، موکي تون نه مَرين،
ڪيهي پَر پَرين، ڏکي ڏاتارن ري؟
سُر يمن ڪلياڻ (شاهه)

متارا مَري وئا، مون کي تون پي مَرُ
تنهنجو ڏوسُ، ڏَمرهُ، ڪون سَهَندو اُن ري!
سُر يمن ڪلياڻ (شاهه)

سَري ڪِينَ ڪِئون، ويڻ موکِيَ جي مارئا!
کو جو سُخن ڪلاڙ جو، پِتي تي پِئونِ!
تِهان پوءِ تِئونِ، مَرَڻَ متارنِ کي!
سُر يمن ڪلياڻ (شاهه)

آجان کوري ماڳ! مَتَ کُتِڪا، کَتَ گهٽا
لاهي وِهَ مَ لاڳَ، موکي متارن جا
سُر يمن ڪلياڻ (شاهه)

ڪَندُ ڪتارو، مُ ـِ وتِي عادت جنين اِيءَ
تنِين تِکُون ڏنيون، جُنبِي منجها جِيءَ
سَرو تَنِ سبِي، حال ڪِئو حال کي
سُر يمن ڪلياڻ (شاهه)
موکِي مَنو نه گُهرئا، وِهَ نه وهِاتِئا
سُرکي ڪاڻِ سيد چَئي، اُتي تِي آتِئا
جي ڳالِن ڳَنگاتِئا، تَن بَتَنِ پاسي بُنيون
سُر يمن ڪلياڻ (شاهه)

سِرَ ڏيئي سَتَ جوڙ، ڪِ پَر ڪَلاڙنِ سِين!
ڪاتِي ڪَرتُ ڪَپار مِ، خنجر آٽي کوڙ!

مَـرٽـا مُـ مـوڙ، وَتِـي تِـي وَڌِ لَـهـي!
(شاهہ)

وَتَ وَتَ وَتِـيَ ۾، مَـتُ مَـتَ مَـنـدُ پـئـو،
قـدر کـيـف کـلاڙ، جـو پـيـاڪـن پِـئـو
(شاهہ)

اڄـن دُرس دڪـان تِـي، ڪـنـڌ قـبـول ڪِـيـئـو
سُـرهَـا سِـرُ ڏئـو، چَـکـِنِ سُـرڪَ سَـيـد چئـي
سُر يمن ڪلياڻ (شاهہ)

آتِـي تِـي اڱـار، ڪـامِـي ڪـردارَن سـيـن!
پَـسـيـن جـي پَـتـارَ، پُـرِ پـيـتـوءِ جَـن سـيـن
سُر يمن ڪلياڻ (شاهہ)

ڪَلاڙَنئُون ڪاءِ، مَتَ نہ سِڪين مون هِيان!
رُنـدي رات وِهاءِ، جيـڪـائـيـنـدي بَـٺِـيُـون
سُر يمن ڪلياڻ (شاهہ)

ساجن سومار اٽي ٻڌايو تہ اسين جنهن هنڌ تي ويٺا آهيون. ان جاءِ کي "ٻورو" چوندا آهن. اهو نالو هن جاءِ تي ڪيئن پيو اِها خبر ڪونہ آهي. ڪجهہ دير ساهي پٽڻ ڪانپوءِ متارن جون قبرون ڏٺيوسين. نار اتر جَبل جي پاسي ۾ تاريخي قبرستان آهي، ان ۾ گڏاپ جي شاعر مرحوم علي اڪبر جي آخري آرامگاهہ آهي. ساجد سومار اٽي جو ڪيو چيو، "آءُ وچي موٽرسائيڪل ڪاهي آچان ٿو". ايئن چئي هليو ويو. اسين ديوي جي وڻ هيٺان اچي ويٺاسين. اڌ ڪلاڪ ڪانپوءِ ساجد سومار اٽي جو ڪيو جبل جي پاسي ۾ هيٺ ڪچو رستو هيو. اُتي بيهي احمد نواز کي آوز ڏنائين. احمد نواز اٽي جبل تان هيٺ لهي ويو. پوءِ ساجد سومراٽي سان

گڏجي ويو. ڪُجھ دير ڪانپوءِ اڪيلو آيو، چيائين "ساجد سومار اٽي جي موٽرسائيڪل پنچر ٿي پئي، اتان ئي واپس هليو ويو. اسين ٽئي موٽرسائيڪل تي چڙهي ڳوٺ آياسين. اسي هوٽل تي ماني ڪاڌي سون. پوءِ دوستن کان موڪلائي واپس گهر آيس.

گڏاپ جا بلوچ انهن جي ڳالھ ٻولھ تي جدگالي لهجو، لاڙي لهجو، ڪوهستاني لهجن جا اثر نمايا نظر آچن ٿا. اُنهن جي جملن ۾ لفظ جي گهڙت ۽ لفظن جا اُچار اهڙا آهن، جيڪي ڪنهن نئين لهجي ڪي وجود ڏيندڙ لڳن ٿا. جڏهن تہ واڍيلن بلوچن جي ڳالھ ٻولھ ڪرڻ واري انداز تي (جدگالي) لهجي جو اثر موجود آهي.

لوگ — گهر: اي منين لوگين. هي منهنجو گهر آهي.

لاري — ٽرڪ: بيالاريءَ سوار ٿئي. (بلوچي) اچ لاري ۾ چڙھ "لاري" لوهہ جي گاڏي، "لاري" جي جاءِ تي بَس (Bus) ۽ ڪوچ (Coach) جا لفظ استعمال ٿين ٿا. "لاري اڏو" جي جاءِ بس جو اڏو يا بس جو اسٽاف (Bus Stop)، ڪوچ جو اسٽاپ (Coach Stop). سنڌي ٻوليءَ جو "لاري" لفظ نہ اُچارڻ جي ڪري هاڻ گم ٿيندو وڃي پيو، ائين ڪيترا ئي سنڌي ٻوليءَ جا لفظ اُچاريا نہ ٿا وڃن ۽ اديب انهن کي لکت ۾ آڻين ڪونہ ٿا، جنهن جو نقصان سنڌي ٻوليءَ کي ٿئي ٿو.

لٽ — لٽ: هالتا بيار. هو لٽ کٽي اچ.

لال — سرخ: چماتا پڪا لالين. چماتو پچي لال ٿيو آهي.

لالي — سرڪي: لالي استعمال مڪان. لالي استعمال نہ ڪر.

لشڪر — ٽولو: اي منين لشڪرين هي منهنجو لشڪر اهي.

لِمپ — سنگ: پونز لِمپا پرين. نڪ سنگ سان پريل آهي.

(۴)

مُٺِ مُٺِ سُورَن سَيڪَهين مون وَٺا ٽانِ،
پَريو ڪِيو پُٽانِ، وِيا وِهائو نِڪَري.
(شاهه)

ماني	ماني واڍيلا بلوچ ڳالهه ٻولهه ۾ ٻتا لفظ ”ماني ٻاني“ ڪتب آڻيندا آهن پر اترادي لهجي ۾ (ماني ٻاني) استعمال ٿيندو آهي. ”يو ماني ٻاني ڪائي چي“ (جدگالي لهجو) پر هي جملو عورت جي لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي ۽ مرد جي لاءِ ”يوماني ٻاني ڪائي چو.“ (هي ماني ٻاني ڪائي ٿي)
ميڙو	ميلو واڍيلا بلوچ لفظن جا ڪي آواز بدلائيندا آهن. جيئن ”ل“ جي جاءِ آواز ”ڙ“ ڪيڻ. ”ادا، وڏو ميڙو لڳو پيو آي“ (ادا، وڏو ميلو لڳو پيو آهي) اترادي ماڻهو به لفظن ۾ ”ڙ“ جو استعمال ڪندا آهن. خاص طور ٻهراڙي ماڻهو ”ميلو“ جي جاءِ تي ”ميڙو“ جو لفظ ڪتب آڻيندا آهن.
مَئين	منهنجو، منهنجي، گڏاپ جا رهندڙ واڍيلا بلوچ ”مئين“ جي معنيٰ مُنهنجو، مٿين معنائن کان الڳ معنيٰ ڪيڻ ٿا. مثلاً: مَئين پَئين = منهنجو پنهنجو هن لفظ ۾ آواز ”ن“ خاموش آهي، جيئن سرائيڪي ماڻهو ”مَئين“ جو لفظ استعمال ڪندا آهن، پر بلوچي سليماني لهجي ۾ ”مَئين“ ۽ بلوچي ڪيچي لهجي ۾ ”مني“ چوندا آهن. لفظ ”مئين:“ ۽ سرائيڪي ٻوليءَ

جو لفظ "مئين" ۾ لکت جو فرق آهي. محترم ڊاڪٽر رُخمان گل پالاري صاحب "ڇپر ڪَين ڏي" شاهه عبداللطيف ڀٽائي چيئر پاران ڇپايل ڪتاب "تنقيدي جائزو" جي صفحي نمبر 6 تي لفظ "مئين" جي باري ۾ ڪن ڏات ڏٽين، ليڪن جي حوالي سان "مئين" لفظ جون معنائون ڏيڪاريون آهن.

شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو بيت آهي

"موڙي ڪوهه مَئين، جيئن سڄيون راتيون سُمهين".
(شاهه)

ماندا	سامهون، روبرو. ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو. آڏواٽي - ڳٽين، ڪَٽين قاضي - ماپين، تورين گربخشاٽي - ماپ ڪرڻ، تورڻ، ڳٽڻ شهواٽي = ماپين، تورين منگهاٽي = ماپين، تورين، وزن ڪرين
معين ٻَڪڪَ	ڳوٺ جو نالو
مُنيس	مَري وَيس
موڪي	ديهه جو نالو، عورت جو نالو
موئيدارڻ	ديهه جو نالو (ڪوهستان ڪراچي)
مَهيو	ديهه جو نالو (ڪوهستان ڪراچي)
مهير	جبل جو نالو

"هي جبل 20 ميل ڊگهو ۽ 15 ميل ويڪرو آهي. هن جبل تي سَتَ ڳوٺ ٻڌل آهن. اُنهن ڳوٺن جا نالا (1) همير ڪانڙو، (2) بکر ڪانڙو (23) ڀٽليڊو ڪانڙو (4) ڏتو ڪانڙو (5) غلام محمّد ڪانڙو (6) منو ڪانڙو (7) جبل ڪانڙو آهي. ڳوٺ هڪٻئي کان فاصلي تي آهن. ٽي هزار فٽ مَٿي مهير جبل تي الڳ دنيا آهي."

حوالو ليکڪ گل حسن ڪلمتي "ڪراچي سنڌ جي مارئي" ڇاپو ٻيو آگسٽ (2014) ص (548)

مَر	مٿي، ميراڻ

مَر	پَل
مانڊڙو	ديھہ جو نالو (ڪوھستان ڪراچي)
منگھو پير	ديھہ جو نالو ۽ درگاھہ منگھو پير ڪراچي ۾ آھي.
مري	جبل جو نالو آھي. "مري" عورت جو نالو بہ آھي، ڪوھستان ۾ "مري مگّتر" جي نالي سان مشھور عشقيہ ڪھاڻي آھي.
ميچڻ	ماڳ جو نالو، گڏاپ شھر ۾ واڻين جو ڪنھن وقت وڏو واپار ھوندو ھو، انھن ڏينھن ۾ "ميچڻ" چوندا آھن. پر جن ھنڌن تي ھندو واپاري رھندا ۽ ڪاروبار ڪندا ھئا، انھن ماڳن کي "ميچڻ" چوندا ھئا. گڏاپ ۾ ھنئر بہ واڻيا رھن ٿا پر "ميچڻ" جو نالو ڪونہ اپارو ويندو آھي. گڏاپ کي "ميچڻ" بہ چيو ويندو ھو. (گل حسن ڪلمتي)
موڏو	اھو جانور جنھن جا سنگ نہ ھجن. "موڏو" جي معني اڏ بيھوش ۽ ڪم عقل بہ آھي.
مول	جبل جو نالو
مھيري	اُٺ جو قسم ۽ ڪلمتي بلوچن جي ھڪ پاڙي جو نالو
مِي	مون "مِي ماني ڪاڌي اِ" مون ماني ڪاڌي آھي (جدگالي لھجو) مي وَڪَ چو ھو اِيئن نہ ڪر مون ھن کي چيو اِيئن نہ ڪر وَڪَ = ھن کي چوھو معنيٰ چيو ھو
موچئين	عُضر خواھي، ھي لفظ صرف عورتون استعمال ڪنديون آھن، ادي! فاطمہ جو مڙس گذاري ويو، موچئين تي ھلون. ھي جدگالي لفظ آھي.
مليرو	مريڙو خاص ڪري برسات ۾ ٿيندو آھي. ھن جا ننڍڙا ساوا پن ٿين، ڪائڻ ۾ مزيدار آھي.

هن جي پاڇيءَ ۾ ڪتي لسي وجهڻ سان ذائقو سٺو ٿيندو آهي.

مهراڻ — ڪراچيءَ ۾ ديهه جو نالو

ماٺهوءَ جو نالو، سنڌو درياءَ جو نالو (مهراڻ درياءُ)

ميتاڻ — ديهه جو نالو (ڪوهستان ڪراچي)

مُگتر — جبل جو نالو آهي. مگتر جبل جيڪي عشقيه داستان سان تعلق رکي ٿو، انهن جو ذڪر هيٺ ڏجي ٿو.

هن جبل کي ”مُگتر“ به چوندا آهن، گهاڙي قبرستان جي سامهون آهي.

محترم گل حسن ڪلمتي صاحب، ڪراچي سنڌ جي مارئي ڪتاب جي صفحي 539 ۽ 474 تي پنهي جبلن ۽ عشقيه داستان جو ذڪر ڪيو آهي. هن وقت ڪراچي جي ملير ضلعي ۾ آهي.

مَري مُگتر: ڪوهستاني علائقو جيڪو پٿرن ۽ پهاڙن جي دنيا جي حوالي سان سڃاتو ويندو آهي. اُتي قديم تاريخي آثارن جا احوال به ملن ٿا ته انهن پهاڙن ۾ پيار جون پڪارون ۽ صدائون ۽ محبت جا دل ڏاريندڙ داستان به وجود وٺندا رهندا آهن. ”مَري ۽ مگتر“ به هڪ اهڙو دل ڏاريندڙ داستان آهي.

مگتر مالوند ماٺهو جو نالو هو، پر اڙٻنگ هٺيلو، پنهنجي ڳالهه جو عاشق ۽ جيڪو چوندو هو تنهن کي پورو ڪندو هو. جڏهن هن مريءَ کي حب مان پاڻي پريندي پنهنجي ساهيڙين سان ڏٺو ته هن تي موهت ٿي پيو. هڪ روايت اها آهي ته سڳ گهرڻ ڪانپوءِ جڏهن مريءَ جي مائٽن انڪار ڪيو ته هن مريءَ کي زوري ڪڍي لُسر واري جبل جي هڪ چوٽي تي هڪ غار ۾ بند ڪيو. ٻي روايت جيڪا حقيقت کي ويجهو به آهي اها آهي ته سڱ گهرڻ ڪانپوءِ پنهي جي شادي ٿي. مگتر جيئن ته مالوند ماٺهو هو. هن جو ڪو مستقل نڪاڻو نه هو. جبل سندس ٿاڪ ۽ صحرا هن

جا ستر هئا. لُسر جبل تي قدرتي غار هن جو گهر هو ۽ شاديءَ ڪانپوءِ ٻئي هتي جبل جي چوٽيءَ تي انهيءَ غار ۾ رهڻ لڳا. جبل جي ڪڇ ۾ هڪ کوھ مگٽر کوٽيو هو جنهن ۾ پيئڻ جو پاڻي حاصل ڪندا هئا. ڪنهن ڳالھ تان جڏهن اهي ناراض ٿيا تہ مري ڪار "نئين" (ندي) پار هڪ ٻئي جبل تي وڃي رهي، جنهن جي ڪري هن جو نالو مري ۽ مگٽر پنهنجي پراڻي جاءِ تي جبل واري چوٽي تي رهندو هو هن جو نالو مگٽر ٿيو.
هڪ ٻيو ڪردار جيڪو مگٽر جو دوست هو. جنهن جو نالو "ڪُوراٽ" هو. ٻنهي کي پرچايو ۽ ائين وڏن وارن ۽ خوبصورت بانسريءَ وڄائيندڙ ڪُوراٽ آهستي آهستي مريءَ جي دل ۾ جاءِ ڪري ورتو. ڪُوراٽ جي وڏن وارن ۽ بانسريءَ جي ڌن ۾ مگٽر جي پهلواني ڪٿي گم ٿي وئي ۽ مگٽر جي شڪار تي وڃڻ ڪانپوءِ ٻنهي جي ملاقات جو سلسلو شروع ٿيو. مگٽر جي عشق جي انتها اها هئي، جڏهن هڪ ڀيرو هن کي شڪار نہ مليو تہ چون ٿا تہ پنهنجي ران جو گوشت ڪپي پچاءِ "مريءَ" کي کارايائين. جنهن جي خبر مريءَ کي تڏهن پئي جڏهن مگٽر اُنهيءَ خم جي ڪري ٻري (تپ) ۾ ونجي ويو. ڪُوراٽ، مگٽر جي عشق جي انهيءَ معراج کي ڏسي هن مريءَ جي زندگيءَ مان نڪرڻ چاهيو پر مريءَ جي ايلازن پاڻ مارڻ جي ڌمڪين تي ڪوراٽ اهو شرط رکيو تہ مگٽر جيئرو آهي تہ پوءِ توسان شادي جو سوال پيدا نٿو ٿئي. مگٽر جي مرڻ ڪانپوءِ سوچيندس. هاڻي "مريءَ" لاءِ ڪوراٽ اهم ۽ مگٽر غير اهم ٿي ويو هو. مگٽر جهڙي پهلوان کي مارڻ ڪنهن جي بہ وس جي ڳالھ نہ هئي. پر هڪ ڀيري پنهنجي پهلواني جا قصا ٻڌائيندي مگٽر، مري کي چيو تہ "هڪڙي ڀيري مون

ٻڪرين جي واڙي مان تنهنجي لاءِ آئي (ٻڪري)، جو ڦر ڪٽي جهڙو ٻاهر نڪتس تہ ڦرن جو تندو پير ۾ ڦاسي پيو، مون واڙي مان ٻاهر ٽپو ڏنو تہ سموارا ڦر، تندي سميت اڇلجي ٻاهر آيا ۽ تندو ڪونہ ڇنو، ڇاڪاڻ اهو رسو نِنڊي آئٽ جي ڏاس (وارن) جو ٺهيل هو. بس هن ڏينهن ڪانپوءِ اهو وهم ٿي ويو آهي تہ جيڪڏهن ڪو مون کي انهيءَ رسي سان ٻڌي وجهي تہ پاڻ ڇڏائي نہ سگهندس. "مري کي جڏهن اها ڳالهہ ياد آئي تہ هن ڪورات کي اهڙو رسو ناهڻ لاءِ چيو. ڪجھ ڏينهن ڪانپوءِ ڪورات اهڙو رسو ناهي مري کي ڏنو ۽ هڪ ڏينهن جڏهن مگٽر اهو رسو گهر ۾ ڏنو تہ مريءَ کان پڇيائين تہ " هي رسو ڪنهن جو آهي." مري چاڳ ڪندي چيو تہ توکي ٻڌڻ لاءِ، تہ جيئن تنهنجي پهلواني جي بہ خبر پوي، ڇاڪاڻ تہ تو پاڻ ذڪر ڪيو هو تہ، "ڪير مون کي نِنڊي ائٽ جي وٽيل رسي سان ٻڌي وجهي تہ پاڻ ڇڏائي نہ سگهندس." مگٽر کي مريءَ جي انهيءَ انداز تي پيار آيو ۽ چيو تہ پوءِ "بسم الله اچ ئي تا آزمايون". مري تہ انهيءَ ڏينهن لاءِ تيار هئي.

جبل جي ڪناري تي هڪ پٽر تي مريءَ مضبوطيءَ سان مگٽر جي هٿنَ ۽ پيرن کي رسي سان قابو ڪيو. مگٽر جيئن ئي رسي مان پاڻ ڇڏائڻ لاءِ زور لڳايو، تيئن تي سڄو رسو اندر ماس ۾ گهڙندو هڏن تائين پهتو. پوري بدن مان رت وهڻ لڳو. مريءَ سامهون هڪ پٽر تي مگٽر کي جوش ڏياريندي رهي. نيٺ مگٽر عشق جي امتحان ۾ پاس ٿيو ۽ زندگيءَ تان هٿ ڌوئي ويٺو. مري جڏهن ڏٺو تہ مگٽر هاڻي ڇرڻ پرڻ جهڙو نہ آهي تہ هن کي ڌڪو ڏيئي مگٽر کي هيٺ ڪيرايو ۽ سوڳوار فضا ۾ "مري" جا ٺهڪ گونجندا رهيا ۽ هو ڪُورات کي سڏي رهي هئي. "ڪور... " کي اهو يقين نہ

هو تہ مري ائين بہ ڪندي. مڱٽر جو مري لاءِ اڻ مهيو پيار، شڪار نہ ملڻ ڪري پنهنجو گوشت ڪپي مري کي کارائڻ واريون سڀ ڳالهيون "ڪوراٽ" کي ياد آيون. ڪوراٽ کي خبر هئي تہ "مريءَ" هن جي ڏڳهن وارن ۾ بانسري جي آواز تي عاشق آهي ۽ جيڪڏهن سيان اهي نہ رهيا تہ ڇا هن جو حشر بہ مڱٽر جهڙو ٿيندو؟ اهو سوچي پنهنجا وار پاڪي سان لائي، بانسري کي پيچي پورا ڪري مري وٽ آيو. جيڪا خوش هئي پر هن جي خوشي ڪوراٽ کي ڏسي ختم ٿي ويئي. ڪوراٽ پنهنجا متي جا لاٿل وار ۽ ٽٽل بانسري ڏيندي چيو تہ، "تون انهن تي عاشق هُئين سي هاڻي تون پاڻ وٽ رک، تو جڏهن هڪ پيار ڪرڻ واري مڙس (مُڱٽر) جو قدر نہ ڪيو منهنجي حيثيت هن سامهون ڪجهہ بہ نہ آهي."

مري پنهنجا هوش حواس وڃائي وني ۽ هتان پيرين پنڌ منگهي پير جي آستاني تي پهتي ۽ زندگيءَ جا باقي ڏينهن هتي گذاريائين. مڱٽر کي ڪُوراٽ ۽ پين ماڻهن "مڱٽر جبل" جي ڪڇ ۾ سندس ڪوٽيل ڪوهہ لڳ ڪنڊيءَ جي وڻ هيٺان دفن ڪيو.

مول جبل جو نالو آهي، شهر جو نالو آهي. ضلعو ڄامشورو

مَهر ڏينهن جو ديوتا، سنڌي ٻوليءَ ۾ "مهر" جي معنيٰ سِجُ آهي.

هي جابلو سلسلو ڪنهن ديوتا جهڙو آهي، ليکڪ گُل حسن ڪلمتي، "ڪراچي سنڌ جي مارئي" جي صفحي (549) تي لکي ٿو تہ "مَهر" جي معنيٰ "ڏينهن جو ديوتا" بہ آهي ۽ هي جابلو سلسلو بہ ڪنهن ديوتا جهڙو آهي. ڪوهستان شاهوڪار تهذيب جو مالڪ ۽ شاندار علائقو آهي. ماضيءَ ۾ هي اهم مذهبي مرڪز رهيو آهي. مذهبي علامتون هتي ماضي جي ٻڌمت، جوڳ پينٿين ۽ زرد تشتين کي ثابت ڪن ٿيون. ان ۾

ڪو شڪ نہ ٿو رهي علائقو قديم ٻڌين (ٻڌ مذهب) جي هٽ هيٺ هوءِ "مِهرَ" ڏينهن جو ديوتا" جو آستان رهيو هجي. پوءِ مقاني ماڻهن جي اُچارڻ ڪري "مِهر" مان "مهير" ٿيو آهي. "مِهر" ۽ "مهير" ۾ ڪو فرق بہ تہ نہ آهي. هتي موجود آثار هن جي شاهدي ڏين ٿا تہ "مهير" قديم مذهبي ۽ تهذيبي مرڪز رهيو آهي".

منڏيئو	لسي جُهڳڻ وارو
مانجو	منهنجو، واڍيلا بلوچ ڳالهائڻ ـ ڪوهستان ۾ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.
مانجي	منهنجي، واڍيلا بلوچ ڳالهائن ـ ڪوهستان ۾ لاڙ ۾ استعمال ٿئي ٿو.
مَنجڻ يا مَنجي	هنڌ، بسترن جي رکڻ واري جاءِ مَنجڻ ڪاٺ جو ڊگهو تختو (صندل) جنهن کي آٺَ (8) ٽنگون هونديون آهن. (گڏاپ جا خاصخيلي استعمال ڪندا آهن).
ميڙي	گڏي، گڏ ڪري رکڻ واري جاءِ. ميڙي جو لفظ زرعي جنس کي جنهن ۾ ميوو، ڀاڄي وغيره زمين مان پٽي ڪنهن هڪ جاءِ تي رکڻ کي ميڙي چوندا آهن، پوءِ انهن کي ٻورين ۾ پيٽين ۾ بند ڪري مارڪيٽ موڪليو ويندو آهي.
ما	ماءِ (جدگالي لهجو)
مِسِلَ	اُٺ جا وار اٺ جي وارن کي "مِسلَ" چوندا آهن. ٻڪري جي وارن کي "ڏاس" ۽ رڍ جي وارن کي "اُنَ" چوندا آهن.
مانڪَ	مون کي (جدگالي لهجو)
مارڪو	ڪچهري: ڪوهستان ۾ لاڙي ماڻهو بہ استعمال ڪندا آهن.
مَنڊَ	ڪارو علم: ڪوهستان ۾ لاڙي ماڻهو بہ استعمال ڪندا آهن.

مُشانڊو — تماشو (جدگالي لهجو) ڪوهستان جا ماڻهو به استعمال ڪندا آهن.

ميل — ملڻ _ ملاقات
ادا! وري ڪڏهن ميل ٿيندو؟
ادا! وري ڪڏهن ملاقات ٿيندي؟

ميل — ميرو _ گندو
هاشم! ميل وارا ڪپڙا مَٽا
هاشم! ميرا ڪپڙا مَٽا

مُشوڪ — نسوار (جدگالي لهجو) اصل بلوچيءَ جو لفظ آهي. بلوچ به استعمال ڪن ٿا.

مَ — نه: لاڙي ماڻهو به ڳالهائين. جدگالي لهجو. ڪوهستان جا ماڻهو به استعمال ڪندا آهن.

مان گَر — مون وِٽ (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ لاڙي به استعمال ڪندا آهن.

مَر — پِلي - ڪوهستان ۾ لاڙي ماڻهو به استعمال ڪندا آهن.
سائين عبدالحڪيم جوکيو شعر ٻڌايو
سسئي ساري سِڪَ، پنهون سارو پيار،
جتن جهڙا جهان ۾، هُجن مَر هزار،
دليون سي ڏار، ڪري سگهندا ڪين ڪي.
(سائين عبدالحڪيم جوکيو)
سائين عبدالحڪيم جوکيو جو پٽ اياز جوکيو به گڏاپ جو سٺو شاعر آهي.

مَلڪَ مِيت — ملڪ الموت _ عزرائيل (جدگالي لهجو)

مِين — مُون

مِتوُ — طوطو سنڌي ٻولي جي سيني لهجن ۾ استعمال ٿئي ٿو. جدگالي لهجي ۾ "مِتو" جي معنيٰ "طوطو" آهي.

مَوڪَو — ڪوريئڙو (جدگالي لهجو) بلوچيءَ ۾ به استعمال ٿئي ٿو.

مَوچِئين — تعزيت خاص طور عورتون استعمال ڪنديون آهن. جدگالي ۽ بلوچ واڍيلا، استعمال ڪندا آهن.

منين	منهنجو: اي پين منين گين. (بلوچي) هي پين منهنجو آهي.
ميتگ	ڳوٺ: اي مئي ميتگين. (بلوچي) هي اسان جو ڳوٺ آهي.
مينا	گندم خراب: منين پُچ مينا. (بلوچي) منهنجا ڪپڙا گنده آهن.
مڪان	نہ ڪر: دُزي مڪان. (بلوچي) چوري نہ ڪر.
موڪُو	ڪوريئڙو: موڪُو يڪ جيتي. (بلوچي) ڪوريئڙ هڪ جيت آهي.
مُشتِ	مُڪ: من ترا يڪ مشتي جنا. (بلوچي) آءٌ توکي هڪ مکو هڻندس.
مَچار	نہ نهار، نہ ڏس: مَنا مچار. (بلوچي) مون کي نہ ڏس
مئي گان	اسان جا آهن: اي ڪتاب مي گان. (بلوچي) هي ڪتاب اسان جا آهن.
متيگان	منهنجا آهن: اي چيز مني گان. (بلوچي) هي شيون منهنجون آهن.
موتي	موتي: موتي باز قيمتيئين. (ڪيچي بلوچي) موتي ڏاڍو قيمتي اهي.
مست	چَريو، پاگل: اسماعيل مستي. (ڪيچي بلوچي) اسماعيل چريو آهي. هي سنڌ جي سيني لهجن ۾ استعمال ٿئي ٿو.
مِس	پيشاب: تؤمِس ڪُتا. تو متيو آهي.
مور	مور، ماڪوڙي، مضبوط: (1)موريڪ شو والا مرغي، (1)مور هڪ سهڻو پکي آهي. (2)منا مور ورگايان، (2) مون کي ماڪوڙيون کائين ٿيون. (3)اي دار مورين داري، (3)هي ڪاني مضبوط ڪاني آهي.
مڪس	مڪس گڏيل: درمانان مڪس مڪان. دوائون نہ گڏ. (انگريزي مان آيل لفظ)

(ن)

نيهن نهائين ڪان، سڪ مُنهنجا سپرين!
سڙي سارو ڏينهن، پاهر پاڦ نه نڪري.
(شاهه)

ننڍ پنڍ — ننڍ، تو "ننڍ پنڍ" ڪئي...؟

نومي — عورت جو نالو
ليڪڪ گل حَسن ڪلمتي، ڪتاب، ڪراچي سنڌ جي مارئي" جي صفحي (542) تي "نومي" نالي عورت جو هيئين ريت ذڪر ڪيو آهي.
"چشمي تائين پهچڻ جي لاءِ هڪ خطرناڪ لڪ آهي، انهيءَ لَڪَ مان ماڻهن جي اچڻ وڃڻ جي لاءِ آسٽريليا ڪان اينڊز هڪ عورت سماج سڌارڪ "نومي" پنهنجي خرچ سان گس ٺهرايو هو. نومي هتي سماجي ڪمن سان سڃاتل نالو آهي. چشمي ڪان مٿي جبل جي مٿاڇري تائين اهو 2500 سان ٺهرايو هو. اهو مهير جو جابلو سلسلو آهي".

نايَر — ناريل (هي لفظ "جوڪيا" استعمال ڪندا آهن.)

نمن واري — ٻوري جو نالو (ڪراچي ڪوهستان)

نار اٿر — جبل جو نالو
هن جَبل تي متارن جون قبرون رکيل آهن.
متارن جو ماڳ، گهرَ هن غريب جو
پَليو پنيون، پلا ماڻهو، پلا سندن پاڳ
چاهت رکن چتِ ۾، چالاڪي نه ڪو چاڳ
(شاعر: عبدالحڪيم جوڪيو جي پٽ اياز حسين جوڪيو جو شعر)

نيٽِي — وِهَجڻ واري جاءِ
جملو: زين! توليو نيٽيءَ ۾ رکي اچُ
نيٽي جو لفظ گڏاپ جا خاصخيلي استعمال ڪندا

آهن. گڏاپ جا رهندڙ ماڻهو "مَتي ڏوئِٽي" بہ چوندا آهن.

نِمرو — متارو (جوکيا ڳالهائين) کوهستان ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو.

مهمان سان ملندي، اُن کان حال احوال پڇندي چوَن ادا، خوش جوڙ، آرو، نِمرو

نيڻ — نوڙي

هي نوڙي پيش (ڦڙا) جي پنن مان ٺاهي ويندي آهي. پيش جي پنن کي ڪٽيندا آهن. ڪٽڻ واري اوزار کي "چِلٽي" چون، جنهن کي "هٿيو" بہ هوندو آهي. ڦڙا ڪُٽڻ کان اڳ، انهن کي پاڻي منجهہ پسائي رکندا آهن.

ڦڙن کي ڪُٽڻ سان "تبارو" يعني تندو، تفدو ٺي ويندو آهي. انهن تندن کي ٻنهي هٿن جي ترين سان ٽبو آهي ۽ چپٽي سان بہ وٽيندا آهن.

نائين — ڏُن (جدگالي لهجو) کوهستان ۽ لاڙ ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو. .

نوجڻ — ونگ

گڏاپ جا ماڻهو "نوجڻ" جو لفظ "ونگ" جي لا استعمال ڪندا آهن.

نان — ننهن (جدگالي لهجو)

نوهہ — هلڪا ڪَڪَر، ڇَمر (جدگالي، کوهستاني ۽ لاسکي لهجو)

ني — ۽ (جدگالي لهجو)

نَنڊکو — ننيڙو (جدگالي لهجو) کوهستان ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو.

نَرانَر — مُور ـ زوري (جدگالي لهجو)

نماز — نماز: پنج وقت نماز فرضان. پنج وقت نماز فرض آهن.

ني — کونهي: منين کرا هِچ ني. (بلوچي) مون وٽ ڪجهہ

	ڪونهي.
نَرُوئان	ڪونہ ويندس: من مرچي ڪراچيءِ نروئان. (بلوچي) مان اج ڪراچي ڪونہ ويندس.
نہ شُتان	ڪونہ ويس: من ڳڏاپا نشتگان. (بلوچي) آءٌ ڳڏاپ ڪونہ ويس.
نہ	نہ، ڪونہ: من مرچي ڪار نہ ڪنا. (بلوچي) آءٌ اج ڪم ڪونہ ڪندس.
نگَن	ماني: منا نگن دئي. (بلوچي) مون کي ماني ڏي.
نر	نر: اي پس نرين پسي. (بلوچي) هي نر ٻڪر آهي.

(ڻ)

’ٽي، ڱي، ڙي، ڄي‘ ٻار پيو ٻولي، سنڌي سڀ اچار پيو ٻولي،
(مشڪور ڦلڪارو)

”ڻ“ جو آواز ’مصدر‘ ناهڻ لاءِ ڪتب آندو ويندو آهي ۽ ڪنهن ٻه اکر جي پڇاڙيءَ ”ڻ“ جو آواز اهو لفظ پنهنجي معنيٰ ظاهر ڪندو آهي.
مثلاً:

اڻ، ٻڻ، پڻ، ڀڻ، سڻ، ڪڻ، ڇڻ، وڻ، ڪڻ، ڌڻ ۽ ڳڻ وغيره

(٥)

وَٽ سوريندي، ولها! ويو تيل پُري،
موٽ مسافر سپرين! چانگي تي چڙهي،
راٽي لاءِ رڙي، ويئي وهامي راتڙي.

(شاهه)

وَهه — ويهه

وا — واءُ (واڍيلا بلوچ استعمال ڪن) ڪوهستان ۾ به استعمال ٿئي ٿو.

وَڄر — سوير
تون وڄر آئو اِين ۾
تون سوير آيو آهين؟
جملو: وڄر هلي چُريا

وَڄَرَ — هير، هِن وقت، هينئر
وقار! وَڄَرَ ڪيڏانهن ٿو وَڃين.
وقار هير ڪيڏانهن ٿو وڃين.

وڄير — سوير

ءِ وَڄر — واڍيلا بلوچ (س + و) جي آوازن جي جاءِ تي (و + ج) جا آواز استعمال ڪندا آهن.
واڍيلا بلوچ سنڌي بولي ڳالهائين پر هنن جو گفتگو جو لهجو بلڪل ڌار آوازن تي ٻڌل هوندو آهي. ايتري قدر جو بلوچ جي آس پاس ۾ رهندڙ سنڌي ماڻهو به هنن بلوچن جي ڳالهه کي هڪدم سمجهي ڪونه سگهندا آهن. جي ڳالهه کي ڪو سمجهندو به آهي ته ڪن لفظن کين اوپرو يعني سمجهي نه سگهندو آهي.
لطيف! وَڄير ڪِٿِ هئين! (واڍيلا بلوچ ڳالهائين)

واڙ — بند
اسماعيل! آيون واڙ ۾ وڃهي آڄُ - ڪوهستان ۾ لاڙ ۾

بہ استعمال ٿئي ٿو.

واڙ — ڪوٽ، ڍنگرن جو ڪوٽ

واڙ — ويڙهو، اوڙو پاڙو

گڏاپ شهر جا ماڻهو پنهنجن گهرن کي ڪنڊن جي (پيت) ڏيندا آهن. اُن کي واڙ چوندا آهن. سي جانورن جي بچاءَ جي لاءِ ڪَنڊن، ڍنگرن جو لوڙهو پيت ڏيندا آهن. اُن کي بہ ”واڙ“ چوندا آهن.

واڻ ڪُنڊ — ديهہ جو نالو، ڪراچي ڪوهستان

وِجهہُ — وجهاءِ، داخل ڪر، رک.

وِڪتو — وِڪيو

گڏاپ جا جوکيا ڪن لفظن ۾ اکر ”ي“ جو اچار ڪونہ اپاريندا آهن.

وِسهان — يقين ڪريان

يا وِسهڻ — پڳو آئون نہ چوان، ماريو تہ وِسهان (پتائي)

ويساهہَ — ساک

قسم کڻڻ، ساک ڏيڻ جي ويساهہُ لفظ استعمل ڪندا آهن.

واڪ — واڪ بلوچي ٻوليءَ جو لفظ آهي.

دل جو نہ لڳڻ، ڪَڪِ ٿيڻ، بيزار ٿيڻ

مير کي ڪتاب پڙهڻ تي واڪ نٿو ٿيئي

اياز کي ڪتاب پڙهڻ ي واڪ (بيزاري) ٿيئي ٿي.

وِنجڻي — هٿ واري پکي يا پکو

ڪنهن گاهہَ يا وٽڻ جي پَنن جي نهيل هجي، گرميءَ جي موسم ۾ وَنجڻي جو گهڻو استعمال ٿيندو آهي. ”ونجڻي“ جو سنڌي ثقافت ۾ اهم ڪردار آهي. خاص ڪري خوشين جي موقعن تي يا شادي جي ڏڻ تي سهڻيون ونجڻيون ناهيون وينديون آهن. گهوٽ ۽ ڪنوار کي ونجڻيون هڻندا آهن.

وِلّلون — فضول ڳالهائڻ، بڪواس ڪرڻ

وَتاڙا	مَٽر، (مَٽرَ جو فصل)
وِسِين	هُنَ سين يا هُن سان واڍيلا بلوچ استعمال ڪندا آهن، جڏهن تہ جدگالي لهجي جو لفظ آهي. "تون وَسِين ڳالھہ وين سو" تون هن سين ڳالهائين ٿو؟
واءِ	باغ جدگالي لهجي کان علاوه گڏاپ ۾ مليـر جا ماڻهو "واءِ" جو لفظ باغ جي لاءِ استعمال ڪندا آهن.
وَرنا	جوان، ڪلمتي بلوچ "وَرنا" جو لفظ استعمال ڪندا آهن.
وات ڏيڻ	مدد ڪرڻ، مَدد ڏيڻ سنڌي ٻوليءَ جا ڪيترائي لفظ مختلف لَهجن ۾ الڳ الڳ معنائون ڪـين ٿا، پر گڏاپ جي علائقي ۾ هڪئي پاڙي ۾ رهندڙ مختلف ذاتين جا ماڻهو هڪ لفظ کي پنهنجي روزمرهہ جي زندگيءَ ۾ لفظن جون الڳ معنائون بيان ڪندا آهن. مثلاً: گڏاپ جي علائقي ۾ رهندڙ "جوکيا" ذات جا لفظ "وات ڏي"، استعمال ڪندا آهن. هن لفظ کي ٻڌڻ سان ماڻهو جو خيال، گَس، پيچرو، رستو سَڙڪَ ڏانهن هليو ويندو ۽ وات ڏيڻ يعني حساب ڪتاب ڏيڻ. ادا، وات ڏي ٻار اچن پيا ادا، وات ڏي، رستو ڏي. يار! وات ڏي، "حساب ڪتاب ڏي، ايئن ڪَم نہ هلندو پر "جوکيا" وات ڏي جي الڳ معنيٰ ڪيندا آهن. مثلاً: جيڪڏهن ڪنهن جي شادي ٿيندي آهي تہ اُن کي راڄ ڀاڳ جا ماڻهو جيڪي ساڏي هوندا آهن. اُهي

پيئسا ڏيندا آهن. (اُن کي ”گهور“، ”مبارڪ“، ”مبارڪي“، ”پوئو“) اُن کي گهور ڏيڻ چيو ويندو آهي ۽ ڪو ماڻهو وفات ڪري ويندو آهي تہ ان جي گهر وجي ماڻهو مَدد طور پيسہ ڏيندا آهن. اُن کي ”واٺ ڏيڻ“ چوندا آهن.

”ادي فاطمہ! تون فاتا تي وڃين ٿي، اُتي واٺ ڏئي (مدد ڏئي) آچُ، الائي ”واٺ“ وٺنديون يا نہ پر تون ”واٺ“ ڏئي اچُ.

واڙ — لوڙهو، ڪنڊن جي پِٽِ
واڙ (ڪنهن شئي کي بند ڪرڻ)

وڪار — جتي هارين ۽ زميندارن جو پاڻ ۾ ليکو چوکو ٿئي.
زرعي جنسن جي لاءِ باردانو رکڻ جي جاءِ

وَس — مُند - ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو.
ادا! هي وَس وارو مهينو آهي

وَ — هُنَ (جدگالي، ڪوهستاني ۽ لاسڪي لهجو)

واهِي — پَني
زبير! اوهان جي واهي ۽ واهہ (باغ) ۾ ڪهڙو فصل آهي.

وَها — هاري ڇَڏ
ادا! ٿانو جو ڪنو پاٽي وَها ڇَڏ

وَڙو — هُن جهڙو (جدگالي، ڪوهستاني ۽ لاسڪي لهجو)

وِريَم — ويل ـ وقت
وَري تہ وِريم نہ ڪري

وَري — چاهي، راضي ٿئي

وَري — واپس ٿئي

واوزار — روڄ راڙو: بلوچ ڳالهائين (جدگالي لهجو) اصل م لفظ بلوچيءَ جو آهي.

وَڪَ — هُن کي (جدگالي، ڪوهستاني ۽ لاسڪي لهجو)

وَم — هُن ۾ (جدگالي لهجو)

ورت	گراتَ
واچڻ	ونگ (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ لاڙ ۾ بہ استعمال ٿئي ٿو. ڳڏاپ جا ماڻهو "واچڻ" جو لفظ "ونگ" جي لا استعمال ڪندا آهن ۽ "نوچڻ" جو لفظ بہ ڪتب آڻيندا آهن. ڪوهستان ۽ لاڙ ۾ "جوچڻ" جو لفظ استعمال ڪيو ويندو آهي.
وڙ	حالت بلوچ ڳالهائين (جدگالي لهجو)
وَگرِ	هُن وٽِ (جدگالي لهجو) ڪوهستاني بہ ڳالهائين
وِي	هُئي (جدگالي لهجو)
وتائڻ	اُڇلائڻ جدگالي ۽ لاڙي لهجن ۾ استعمال ٿئي ٿو.
وت	پاڻ: مَن وت روان. (بلوچي) آءُ پاڻ ويندس.
وَتي	پنهنجو: اي منين وتي پسين. (بلوچي) هِيءَ ٻڪري منهنجي پنهنجي آهي.
وش	مٺو: اي انب باز وشين. (بلوچي) هي انب گهڻو مٺو آهي.
وش رنگ	خوبصورت: اي مردم باز وش رنگي. (بلوچي) هي ماڻهو گهڻو خوبصورت آهي.
وَشان	راضي: من تراچا وشان. (بلوچي) آءُ توکان راضي اهيان.

(هـ)

هَڻُ حبيب هَٿُ ڪٽي، پُنگا لهي پاڻ،
ماڳهين مون مِنهُ ٿئي، جهوليءَ وِجهان پاڻ.
(شاهه)

هَڏَ	"آن وَٿَ پيسو هَڏَ ڪونهي". (تو وٽ پئسو صفا ڪونهي)
هتاڙو	شاديءَ جو سامان وٺي اچڻ کي هتاڙو چوندا آهن.
هُتڪَي	هُتي جدگالي ۾ ڪوهستاني لهجو
هِتڪي	هِتي جدگالي ۾ ڪوهساني لهجو
هارگ	چوهارا (جدگالي لهجن ۾) اصل ۾ هي بلوچيءَ جو لفظ آهي.
هِيتڪو	هيترڙو (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو.
هنڌ ڪَرڻ	پُهاري ڏيڻ (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو.
هَو	هُو (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو.
آستيگ	هاستين: پشڪي آستين مَزنا. (بلوچي) چولي جون آسنيون وڏيون آهن.
همت	همٿ
هم ڪلاس	ڪلاس وارو: منور منين هم ڪلاسين. (بلوچي) منور منهنجي ڪلاس وارو آهي
هنر	هنر، فن: منين ڪِرا هنر هستين. (بلوچي) مون وٽ هنر آهي.
هم سائگ	پاڙيسري: جاويد منين هم سائگين. (بلوچي) جاويد منهنجو پاڙيسري اهي.
هرچي	هر هڪ: هرچي منين گوما ڪئي من آيئيا بران. (بلوچي) جيڪو مون سان گڏ هلندو آءُ ان کي وٺي هلندس.

(٤)

’ٺُوٺَان ٺُوٺَان‘ ڪندي، روئندي ڇميو ٻالڪ،
سمجهي ڪو سالڪ، احساس انهيءَ درد جو.
(مشڪور ڦلڪارو)

ٻچ "ٻچ" لفظ سرائيڪي ٻوليءَ ۾ استعمال ڪيو ويندو آهي.

(ي)

يارَ سَڄَڻَ جي فِراق، ڙي جيڏيون! آئون ماري،
دِرِ دوسَنِ جي ڪَئين جو هوندا، مون جيها مشتاق،
ڙي جيڏيون، آئون ماري.
(شاهه)

يخي	بَڪَ نہ ڪر، رنگ رنگ نہ ڪر، يخي نہ هڻ، گهٽو نہ ڳالهاءِ
يوڪ	هير، (هينئر) (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو. مِي يوڪ چانهہ پيتي آئي مِي يوڪ چنهہ پيتي آي (مون هينئر چانهہ پيتي آهي)
يَسين	هن سِين، آسِين (جدگالي ۽ ڪوهستاني لهجو) تون يَسين گڏجي وَڃُ تون هن سان گڏجي وَڃُ
يَڪو	لاڳيتو ادا، ڏهن منٽن جو چئي "يڪو" هليو وئين.
يَ	هِن (جدگالي لهجو)
يَم	هِن کي (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو.
يَڪ	هِن کي (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو.
يَوَ	هِي (جدگالي لهجو) ڪوهستان ۾ استعمال ٿئي ٿو.
يَجو	هِن جو (جدگالي لهجو)
ياڳ	سُياڻي (جدگالي لهجو)
يَڙو	همڙو (جدگالي لهجو)
يَگرَ	هِن وَتَ

ملير ضلعي ۾ رهندڙ بلوچ خاص طور تي گڏاپ جي علائقي جا بلوچ بہ ڳالهہ ٻولهہ ۾ جدگالي لهجي جا لفظ استعمال ڪندا آهن.

يڪ	هڪ: يڪي.
يڪو	بار بار، هر هر: تؤ يڪو پيدا گي. (بلوچي) تون بار بار اچين ٿو
يا	اي
يڪشا	هميشہ: يڪشا سچ ٻگو. (بلوچي) هميشہ سچ چؤ.
يڪدم	فورًا، هڪدم: يڪدم ٻرو. (بلوچي) فوراً وڃ.
ياد	ياد: ياد بڪان. (بلوچي) ياد ڪر.
يعقوت	هيرا جوائرات: مني ڪرا يعقوت نيستين. (بلوچي) مون وٽ يعقوت ڪونهي. (فارسي مان آيل لفظ)
يار	دوست: حسن منين يارين. (بلوچي) حسن منهنجو دوست آهي.
يوڪ	هنيئر- هير

سمبارا پبليڪيشن پاران شايع ٿيل ڪتاب

1. هاءِ هنيلا هوڏي پريتم	(مضمون/تاثر)	ساجد سنڌي	(ختم ٿيل)
2. سمنڊ ۾ سپ	(شاعري)	سرڪش سنڌي	(ختم ٿيل)
3. اڌوري رچنا	(شاعري)	منظور سمون	(ختم ٿيل)
4. پاراٽي ادب جو مسيحا	(مضمون/تاثر)	هاشم لطيفي	300/-
5. شاهه عبداللطيف ڀٽائي	(مضمون/معلومات)	غلام شبير پيراهين	(ختم ٿيل)
6. هوائن جي هندوري ۾	(شاعري)	وفا عظيم جلباڻي	200/-
7. اوجاڳيل آڱريون	(شاعري)	امر منصور چوهاڻ	(ختم ٿيل)
8. مرڪون محبوبن جون	(شاعري)	"شاد" جلباڻي	150/-
9. رڻ رڙيون ٿو ڪري	(شاعري)	نسرين الطاف	200/-
10. غلطي معاف	(مضمون)	جاويد جوکيو	(ختم ٿيل)
11. شاهه لطيف جا شيدائي	(تحقيق)	راهب لاڙڪ	(ختم ٿيل)
12. ڪئيس ڪويجن	(تنقيد/تحقيق)	مبارڪ علي لاشاري	(ختم ٿيل)
13. دادلوءِ تاريخ جي آئيني ۾	(تحقيق)	پروفيسر فدا حسين "فدا"	(ختم ٿيل)
14. سويرن جا اُلڪا	(شاعري)	ملزم سومرو	200/-
15. لفظ هوا ۾ خوشبوءِ	(ريڊيو اسڪرپٽ)	جهار آزاد منگي	(ختم ٿيل)
16. مٽيءَ جو آسمان	(شاعري)	علي اظهار	150/-
17. ڇا؟	(شاعري)	منظور سمون	50/-
18. سار جا رستا	(شاعري)	فرحان اڄڻ	200/-
19. اکين ۾ منڊ مينهوڳي	(شاعري)	سائل پيرزادو	200/-
20. سُتِ سچل جي	(تحقيق)	علي حسن سرڪي	(ختم ٿيل)
21. ٻجهڙي آنکهه ڪا ماتم	(اردو ناول)	ساجد سومرو	(ختم ٿيل)
22. پانڌي جي تاريخ	(تحقيق)	شبير احمد عباسي	(ختم ٿيل)
23. پياسيءَ جون پڪارون	(شاعري)	شاهن "پياسي" گبول	400/-
24. هينئڙي منجهه هڳاءِ	(شاعري)	مخمور رضا	(ختم ٿيل)
25. اُماس راتيون اداس رستا	(شاعري)	فهميده شرف بلوچ	300/-
26. دل صحرا، سمنڊ اکيون	(شاعري)	شاد جلباڻي	150/-
27. ڀڻ ڀڻ ڪنڌڙ پالڪ	(پاراٽي شاعري)	اويس ڀٽو	(ختم ٿيل)
28. انگلش گرامر	(گرامر)	علي رضا سيال	(ختم ٿيل)
29. فوٽو گرافر جي آتم ڪٿا	(آتم ڪٿا)	غلام علي ڪوساڻي	(ختم ٿيل)
30. جانورن جو واڙو	(پرڏيهي ناول)	اياز ڀٽو	(ختم ٿيل)
31. گيڙوءَ رتا خواب	(شاعري)	واحد سوز ملاح	250/-
32. من گهريو مشتاق بخاري	(مضمون/تاثرات)	احسان راهوجو	150/-
33. مُنهنجي مُٺي ڪانهوءَ	(شاعري)	زخمي چانڊيو	(ختم ٿيل)
34. جيئڻ جنين ڪاڻ	(ڪهاڻيون)	اقبال بلوچ	200/-
35. شهنشاهه لطيف ۽ بزرگ شاعر	(تحقيق)	شبير پيراهين	300/-
36. تاريخ گبول بلوچ	(تحقيق)	شبير حسن گبول	(ختم ٿيل)
37. ڪوي ڪشمور جا	(شاعري)	ساحر سليم اوڳاهي	(ختم ٿيل)
38. افضل عورت	(اسلامي معلومات)	رڏنو خاصخيلي	(ختم ٿيل)
39. روح جون رولاڪيون	(شاعري)	صالح عباسي	200/-

40. سنڌ جي مزاحمتي شاعري	(شاعري)	پاريل جوڻيجو	300/-
41. اوٺويھ عالمي ڪهاڻيون	(عالمي ڪهاڻيون)	عبدالخالق سنديلو	150/-
42. ڪوهيڙي جي ڇمي	(شاعري)	ماڻڪ ملاح	150/-
43. چانهوڻ، مٿان چنڊ	(شاعري)	علي نواز ڏاهري	250/-
44. آس جا ڳل تياس تي	(شاعري)	ملهار سنڌي	200/-
45. عشق اياڻو	(شاعري)	جاويد جوکيو	100/-
46. تيري ياد	(اردو شاعري)	ساون وگهيو	150/-
Speeches .47	طاهر حسين رانداڻي ۽ محمد عمران شيخ		(ختم ٿيل)
48. جاڳ ازل جي	(شاعري)	جاويد سوز هالائي	200/-
49. مرگهہ اجارا نيڻ	(شاعري)	شاهد حميد	250/-
50. سمبارا	(شاعري)	ساجد سنڌي	200/-
51. پارسائي جون حدون	(شاعري)	امداد سولنگي	250/-
52. اوسيئڙو ۽ آس	(شاعري)	جبار تاثير سومرو	250/-
53. دم ديدار مي رقصم	(شاعري)	حفي الحفيظ "الحفن"	300/-
54. شڪارپور تاريخ جي آئيني ۾	(تحقيق)	حسيب ناياب منگي	300/-
55. حسن سرڪار	(شاعري)	صوفي حقداد "نوشاد" ٻلڪاڻي	400/-
56. گيت منهنجا غزل	(شاعري)	بحر الدين بحر شنباڻي	130/-
57. ڪنول ٻڪ ۾ چنڊ	(شاعري)	مير محمد پيرزادو	300/-
58. اندر ڪارو ڪاڻ	(ڪهاڻيون)	جبار آزاد منگي	250/-
59. پوتر تا-پڇتاءَ	(ڪهاڻيون)	تسليم سحر	200/-
60. درد جو آڪاس	(شاعري)	مخمور رضا	200/-
61. واڪا ڪرڻ سون وس	(ڪالم ۽ ڪهاڻيون)	حاڪم علي ڪتوهر	150/-
62. يادون نيل ڪنول	(شاعري)	شاد جلباڻي	200/-
63. ٽنڊو آدم جو مختصر جائزو	(تاريخ)	عاشق حسين ميمڻ	100/-
64. ڪير تو مون کي سڏي	(شاعري)	بشير منگي	300/-
65. گمنام صدائون	(شاعري)	حافظ ٻجاراڻي	300/-
66. خوابن جي پنڌ ۾	(شاعري)	وشال امير	200/-
67. ڊسٽ بن ۾ اڇلايل ڪهاڻي	(ڪهاڻيون)	حسيب ڪانيهو	200/-
68. سمنڊ ڪنارن جي ٻولي	(شاعري)	اويس پنهور	200/-
69. اوهان ڇا پيار مان ڇاڻو	(شاعري)	معراج ڏامراهو	200/-
70. وساري ڇڏيو تي	(شاعري)	علي حسن سرڪي	200/-
71. آڌي، رات اروڙ	(شاعري)	علي نواز ڏاهري	200/-
72. تارن ڀري رات	(ريڊيو اسڪرپٽ)	نواز سومرو	300/-
73. مٺڙا ٻار	(ٻارن لاءِ شاعري)	زخمي چانڊيو	50/-
74. الوداع اي محبوب دوست	(تاثراتي مضمون)	ساجد چانڊيو	200/-
75. اک اُلٽي ڏار	(لطيفيات)	نذير سومرو	300/-
76. يادگيريون سنڀال ڪم ايندئي	(ڊائري جا ورق / مضمون)	چيتن ميگهواڙ	250/-
77. سنڌ جي ڪوهستان جو تاريخي جائزو	(تاريخ/تحقيق)	مشڪور ڦلڪارو	400/-
78. سنڌي ادب جي سرهاڻ	(تحقيق)	صبا شاهہ	150/-
79. شيخ اياز تاريخ جي ڪٽهڙي ۾	(تنقيد)	منصور قادر جوڻيجو	200/-
80. افضل عورت (ڇاڀو پيون)	(اسلامي معلومات)	رڏنو خاصخيلي	50/-
81. هنڙي، جو ڳل	(شاعري)	خدا بخش "خاضع"	200/-
82. هينئڙي سجڻ سارِيا	(خط)	عبدالرشيد لغاري	250/-
83. ادبي تاريخ (تعلقي لکيءَ جي)	(تاريخ)	پروفيسر محمد شريف "شاد" سومرو	600/-
84. اداس شهر جي لٽيل تاريخ	(ڪالم ۽ مضمون)	همير چانڊيو	250/-
85. سوکي بندر ۽ سامونڊي سور	(سفر نامو)	منصور ٿلهو	250/-
86. موتين داڻا	(ٻارن لاءِ شاعري)	علي محمد درد سولنگي	90/-
87. مٿان ڪو سڏ اماڻين تون	(شاعري)	اداسي جکراڻي	200/-
88. سنڌو ماتري، جون لکتون	(لسانيات)	پروفيسر رستم علي خاصخيلي	300/-

89. توڪي ڪير وساري سائين	(اسڪرپٽ/تاثرات)	ڪامل امداد جتوئي	300/-
90. سنڌي غزل جو اڀياس	(تنقيد/اڀياس)	حبدار سولنگي	400/-
91. تاريخي شهر شڪارپور	(تاريخ/تحقيق)	وفا منظور چوهاڻ	250/-
92. عشق نبي ﷺ مين ڊوب ڪي	(اردو شاعري)	خالد حسين سعيدي	240/-
93. مان انسان ٿيندس	(ڪهاڻيون)	محمد دين راجڙي	250/-
94. پور وڇوٽ محبتون	(آتم ڪٿا)	نظام الدين لغاري	300/-
95. پيهي پروڙيوم	(تحقيق ۽ تنقيد)	ڊاڪٽر احسان دانش	300/-
96. عشق جي آرسي	(شاعري)	وفا گولو	200/-
97. نگاهه هتڙوي حب تان	(آتم ڪٿا)	حفي الحفيظ الحفن	200/-
98. دل اداس آهي	(شاعري)	ستايل ڪوسو	200/-
99. سيد مست ڪيهر شاهه	(سوانح حيات)	شرف الدين پنهور	70/-
100. خالي آڪيرو	(شاعري)	سعيد ميمڻ	300/-
101. اڻ توريو اگهائيو	(سوانحي ادب)	اويس پٽو	200/-
102. نيو چور ڪان نئين دهلي	(ساروڻيون)	مڪيش ٻارٽاٽي	250/-
103. مڪڙيون آس جون	(گڏيل شاعري)	سرويچ ناڻن شاهي	200/-
104. اکين جي گلاس ۾	(شاعري)	وشال	200/-
105. قاضي نذرالاسلام	(زندگي ۽ فن)	منصور قادر جوڻيجو	200/-
106. شيخ اياز جا دوها	(شاعري)	ڊاڪٽر فياز لطيف	250/-
107. پيئي جن پرک	(نثر مضمون مقالا ۽ تبصرا)	غلام شبير پيراهين	250/-
108. گڏاپ جا گل	(لغت)	منصور ٿلهو	250/-

رابطي لاءِ ساجد سنڌي
Sambara.publication@gmail.com
Cell: 0300-3513966

گڏاپ جا گل

منصور ٿلهو

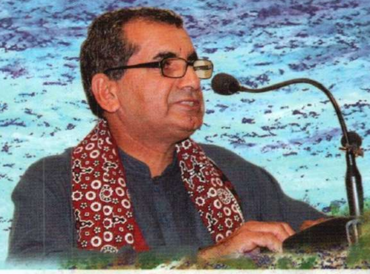

گُل گُل پسي گودڙيا، گهڻا ۾ پائيج،
سي ئي سجاڻيج، هيءُ هُو آهي هيڪڙو.
(شاهہ)

سموري سنڌ هڪ خوبصورت باغيچو آهي، جنهن ۾ طرحين طرحين گل آهن. ڪٿي اتر جي خوشبوءِ ڪٿي لاڙ جو اهاءُ، ڪٿي سري جي سونهن، ڪٿي ٿر جي سڳنڌ، تہ ڪٿي وري ڪوهستان جو واس! مطلب تہ سنڌ سڳنڌن ۽ سونهن سان ڀريل آهي. جنهن جي ڏاڪٽي، اولانهين پاسي يا پٽي تي گڏاپ آهي. گڏاپ پنهنجي پر ۾ هڪ عظيم تاريخ رکندڙ ڪوهستاني پٽي تي ٻيٺل آهي، جنهن ۾ موکي ۽ متارن جون قبرون بہ آهن تہ پٽائيءَ جا پنڌ ۽ انهن پنڌن جا اهڃاڻ بہ آهن، تہ سسئي جي اها پونءِ بہ آهي جنهن لاءِ چيو هئائين!

”سپ رگينديس رت سين، پينر اوري پونءِ“

گڏاپ جي اڏول ۽ سگهارن پهاڙن ۾ تاريخ جون ڪيئي آهون ۽ دانهون دفن ٿيل آهن ۽ اتان جا ماڻهو انهن جا امين آهن.

سائين منصور ٿلهو بہ شاهہ جي شاعريءَ ۾ ڪتب آيل استعارن ”نہ ڪو سک نڪتئين“ ۽ ”نہ ويساند نئين“ يا ”ڪر ڪٽا لاهي سک نہ ستا ڪڏهين“ جي سچي پچي تصوير آهي. ”ڪم، ڪم ۽ صرف ڪم“ ئي سندس ڪرت آهي. اسان وٽ پي ايڇ ڊي ڪرڻ آيو آهي. منصور جي اندر ۾ هڪ ڪوجي روح آهي جيڪو هر وقت ڪوجنا ڪندو رهي ٿو.

هن چار ناول لکيا آهن، جيڪي تاريخي حيثيت رکن ٿا. ڪهاڻين جو مجموعو ”جي هانءُ نہ هارين“ پڻ شايع ڪيو اٿائين، ”اکر پٽي“ نالي سان ماجر جي لغت بہ لکي اٿائين، جيڪا سنڌيڪا شايع ڪئي آهي. سندس سفر نامو ”سوکي بندر ۽ سامونڊي سور“ بہ تازو ئي سمبارا پبليڪيشن طرفان شايع ڪيو ويو آهي. ان کان علاوهہ ٻيا بہ ڪتاب جنهن ۾ ”سنڌو لکت جون نشانيون، لاڙي لفظن جي موتين مالها“ (لغت) ۽ ”سنڌي، سرائيڪي ۽ اسپيني (Spanish) لفظن ۾ هڪ جهڙائي“ ڇپجڻ واري پنڌ ۾ اٿس ۽ هي ڪتاب گڏاپ جا گل بہ توهان جي هٿن ۾ آهي، جنهن ۾ هن ڪيئي گل ميڙي، سهيڙي ورتا آهن.

سندس اها خوجنا ئي آهي جو هو پي ايڇ ڊي ٿيسز جو ڪم تيزيءَ سان ڪري رهيو آهي تہ تحقيق جي ميدان ۾ پڻ پاڻ ملهائي رهيو آهي. هر ڪو سندس علمي ۽ قلمي پورهئي جو قدر ڪري ٿو ۽ سندس علم ۾ اضافي جو خواهشمند ۽ دعاگو آهي.

ڊاڪٽر شير مهراڻي
سنڌي شعبو ڪراچي يونيورسٽي

سمبارا پبليڪيشن حيدرآباد

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَ نَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَ نَ جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ کا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن بہ رُڪاوٽ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، جاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛
... ...
ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........
... ...
هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻچاڻائي کي پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناданيءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چوڻ، چالاڪ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽل گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)